

Народна и университетска
библиотека — Скопје

~~Св. II-5164/1945-46~~
Рр. II-116/1945-46

II 3164

МАКЕДОНСКА МИСЪЛ

МЕСЕЧНО СПИСАНИЕ

ОРГАН НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕН ИНСТИТУТ

КН. 3-4

Год. I.

ОКТОМВРИ — НОЕМВРИ

1945 г.

СОФИЯ

СЪДЪРЖАНИЕ

	стр.
1. Димитр Влахов — Предателите на македонското дело	97
2. Ганерал Кецкаров Вл. — Бойният принос на Македония за независимостта на Балканите	109
3. Христо Калайджиев — Удара върху македонската демокрация	116
4. Ю. Анастасов — Великогръцкият шовинизъм и Македония	122
5. Пав. Делирадев — Разпокъсването на Македония като исторически факт и фактор	127
6. Венко Марковски — Македонската култура	134
7. Ангел Томов — Към правилно и трайно разрешение на националния въпрос	144
8. Димитър Атанасов — Към интензивиране на македонското земеделие	150
9. Асен Василиев — Няколко неизвестни иконописци от Македония	158
10. Димитър Мицев — Албано-гръцките отношения	169
11. Васил Шанов (турколог) — Град Яйце	174
12. Дим. Я. — За гръцките претенции	176
13. — Майският манифест	183

Книжовен преглед

14. Хр. Стойков — Просветното дело в разложко	189
15. Дим. Я. — Lubin Bochkoff. Quelques notes sur les communications dans les Balkan	192

НАР. И УНИВ. БИБЛИОТЕКА
"КИЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
СКОПЈЕ

Печатница „Художник“ — София

МАКЕДОНСКА МИСЪЛ

ОРГАН НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕН ИНСТИТУТ

УРЕЖДА РЕДАКЦИОНЕН КОМИТЕТ

Главен и отговорен редактор: ЮРДАН АНАСТАСОВ

Год. I.

октомври—ноември 1945

Кн. 3-4

Димитр Влахов

РС II 196/1945-II

ПРЕДАТЕЛИТЕ НА МАКЕДОНСКОТО ДЕЛО

(Мајскиот манифест от 1924 година).

1337/09

Во крајот на 1893 година, кога во Македонија условијата беа непоносими, македонскиот народ започна својата организирана борба. Основана беше знаменитата македонска револуциона организација.

Првоапостоли на македонското револуционно движење беа *Гоце Делчев* од Кукуш, *Дамјан Груев* од село Смилево, битолско, *Петр Поп Арсов* од село Богомила, Велешко, *Гјорче Петров* и *Пере Тошев* од прилепско, доктор *Христо Татарчев* од Ресен, *Христо Батанджиев* од Гумендже и *Иван Хаджи Николов* од Кукуш.

Тие првоапостоли беа надахнати со идеите на великата френска револуција, со идеите на големите италијански патриоти демократи *Мацини* и *Гарибалди*, на паришките комунари от 1871 година, на српските социалисти народници како *Светозар Маркович* и на българските револуционери демократи и социалисти *Георги Раковски*, *Лјубен Каравелов*, *Христо Ботев*, *Филип Тотју*, *Васил Левски*, *Бенковски*.

Тие револуциони македонски деатели поставија за цел на својата борба извојувањето на политичката слобода, политичката автономја на Македонија под покровителството на великите сили. Средствата за постиганјето на таја цел беа масовото вооразено востание и единичните револуциони акции на македонскиот народ.

„Ослободувањето на Македонија лежи во внатрешното востание, — говореше *Гоце Делчев*. — Кој мисли инаку, тој лаже себе си, лаже и другите“.

Основоположниците на македонското револуционно движење беа демократи и социалисти, по мироглед, те не беа тесногради националисти.

„Јас не ги мразим османците како народ, говореше уште *Гоце*, јас војувам против османската тиранија, како господарствена система“.

Македонскиот народ: интелегенцијата, занатчиите, селаните, работниците, трговците го посрешнаја со восторг новото ослободително движење.

Особено важно е да се отбележи участието на нашите селани во това движење.

Националниот вопрос во својата сашност е селски вопрос. Македонските селани беа потиснати и жестоко експлоатирани. Тие беа угнетавани политички и национално-културно од турската власт. Тие беа угнетавани економски од едрите сопственици и турската држава. Борбата на МРО за политичко и национално ослободување, да се конфискува земјата на чифликсајбиите, означаваше за македонските селани во сашност борба за национално ослободување. Селаните влегоја и учествуваа најактивно во организацијата, они се бореа за осаштествувањето на нејзините задачи и цели, зошто това означаваше за нив крај на бејскиот и правителствениот произвол, грабеж и експлоатација. Борба за политичко ослободување, за политичка автономија на Македонија означаваше за нашите селани преди се борба за земја, за подобар економски живот, за подобро саштествување.

Во многу кратко време, за 3 до 4 години, цела Македонија беше охваната од револуциониот пламак, од револуциониот кипеж. Во таја организација учествуваа целиот македонски народ, со исклучение на експлоататорите и незначителен број турски мекерета.

На секаде беа организирани револуционни комитети и групи. Во секоја околија имаше воражени партизански групи и одреди, со задача да содејствуват за вооражуење на населението, да подржат боевија дух сред него, да накажујат разбойниците, изменниците и предателите колко малко и да беа тие, да заштитаваат непосредствените интереси на населението, да раководат неговите секидневни борби против неговите непосредствени експлоататори, да укриват селаните храната, за да не плакјат на тие експлоататори честа, којато те вемаха од техните продукти и др. Благодарение на таја дејателност на организацијата и незините воражени органи, целото македонско население беше организирано, и се бореше против потисника — турскиот апсолутизам и неговите агенти. Това население се бореше исто така и против сите тие фактори, кои сакаја да се бркат во неговите работи, кои сакаја да ги използуват неговите страданија и борби за свои цели. Кои беа тие фактори?

Това беа пропагандите, кои соседните балкански држави, а и други меѓународни фактори организираа при полната поткрепа на турското правителство, во Македонија, за да купуват душите на малодушните елементи од македонското население, служејќи се со заплашување, лаги, пари. Това тие го вршеа со цел да можат да претендират на дел, на парче, кс от живото тело на македонскиот народ.

Тие пропаганди беа на прво место велико-блгарската, велико-српската, великогрчката пропаганда. Освен тиа пропаганди нека укажем и на великороманската пропаганда — таја не играеше особена ралја во животот на македонското население; нека укажем на муслиманската пропаганда, која беше подржана со крв и огин од турското правителство, използувајќи за целта разните разбојнички банди, за да заставаујат македонското население да напусне своите родни места и се заселат тие места со муслимани. Ние имаме католичката и протестанската пропаганда.

Но македонскиот дух остана непоколебив. Сите тие пропаганди

имаа незначителен успех. Тие не можеа да го изменат етническиот карактер на Македонија. Македонците си останаја македонци.

Македонскиот народ остана тврд како гранит во своето национално сознание.

Никакви насилија, терор, никакви тешки пресуди, никакви заплашуенја, поткупи, затвори не го сломија борбениот дух на нашиот народ.

И тој народ, со участието си во сите ослободителни движења на Балканот во течение на последните 140 години, со своите вооружени борби против турскиот аскер, против разбојничките банди на блгарските врховисти, на српските и грчките шовинисти, со своето учество во големото народно востание — *Илинден*, 2 август 1903 год. и со своите вооружени по сетнешни борби покажа и докажа оти тој е во состојание, да запази и тој успеја да запази вопреки се, својата национална самобитност, нашиот народ докажа оти тој е достоин да биди слободен и равноправен на другите народи.

Нека одбележам и подчертам дека во македонското ослободително движење е имало секога само едно силно течение — тоа е македонското течение, течение което најде свој израз во борбите на МРО.

Но правителствата на суседните на Македонија држави, особено тоа е верно за блгарското империјалистичко правителство, се мачеа со сите средства да проникнат во МРО, да се доберат до незиното раководство, за да направлјават незината дејателност, согласно со интересите на политиката на блгарскиот завоевателен национализам.

Српската и грчката пропаганда не можеа да расчитат на никакъв успех во македонското ослободително движење, зошто македонскиот народ, македонските славјани сметаа српската и грчката пропаганди за врагове, кои со своите дејствија го разединуваа македонскиот народ.

Треба да одбележам, оти блгарската пропаганда имаше, во тоа одношение, известен успех.

Тој успех се должи и на усилијата, кои македонската емиграција во Блгарија пројави во тоа одношение.

Во Блгарија имаше во началото во тој век 100 хилјада македонски емигранти, а сега има 500-600 хилјади емигранти и бежанци.

Таја 100 хилјадна емиграција бе главно од Вардарска Македонија Велес, Прилеп, Охрид, Битола, Тетово, Крушево, Кичево, Дебар, Скопје, Шип и др.

Таја емиграција учествува активно во државниот, политичкиот, стопанскиот, културниот и општествениот живот на Блгарија. Известен број од таја емиграција се подаде на внушенијата на блгарското империјалистичко правителство и дворецот, основаја Врховниот македонски комитет, кој инсценира две така наречени востанија во 1895 год. во Мелничкиот крај и во 1902 год. во Горно-Джумајскиот реон — Пиринска Македонија.

Таја част од македонската емиграција продолжаваше през сето време на саштеството на македонското ослободително движење, да пречи на истинското народно револуционо движење, таја продол-

жаваше да играе ројата на враг на македонската слобода, враг на разбирателството меѓу јужните славјани и изопшто меѓу балканските народи, враг на балканското единство и братство. Но, за честа на македонскиот народ, за наша гордост ние требе да одбележиме, оти македонската емиграција и бежанците во своето подавлјајуште болшинство остана верна на заветите на првоапостолите на македонската револуција. Таја емиграција, прогресивната македонска емиграција се групаше во крајно прогресивните движењиа во Блгарија и учествувахе активно во политичкиот живот во страната, како испракјаше во парламентот во Софија свои, прогресивни, представители. Ке отбележам, дека од 1923 до 1940 год. во сите легислатури во сите собранија, македонските емигранти — и блгарските народни маси во Софија, Пловдив, Хасково и другаде испратија свои представители — незаборавениот Димо Хаджи Димов 1923 год., Христо Калајдџиев 1927 год., Христо Трајков и Алекси Мартулков 1931 год. од Софија. Стамат Иванов 1931 год. од Пловдив, Трајко Христов 1931 год. од Хасково, Божин Димитров Проданов 1939 год. од Софија. Тие депутати смело отстојаваа делото на Македонија, заштитаваа интересите и идеалите на емиграцијата и на блгарските народни маси. Нека притуриме уште, дека македонската емиграција во 1927 год., давам данни за това време, зашто за това време имам сведенија — составалјавахе половината од членството на Работничката партија — комунисти, која набројаваше тогај 27 хилјадни човека. Македонците беа иницијатори за образуванјето на таја партија.

Таја емиграција е учествувала и е имала нај-голем дел во борбите на блгарскиот народ против фашизмот и мракобесието.

Таја емиграција и сега во своето абсолютно болшинство е слободолјубива, враг на фашизмот и мракобесието, пријателски разположена кон свободната федерална држава Македонија во федеративна демократска Југославија.

Благодарение, повтарам, на политиката на блгарскиот завоевателен национализам проведена при содејствијата на конзервативната и надијаната со великоблгарски идеи македонската емиграција во Блгарија, ние наблјудаваме извесно раздвоение во средата на самата македонска организација.

Врховистите — представлјајущи конзервативната великоблгарската емиграција состављава јадрото на Врховниот македонски комитет на Цончев, Михајловски, Николов, Протогеров, се стараја да прокарват своето влијание одначало при содејствието на блгарските представителства во Македонија и блгарската екзархија. По-касно, особено след Илинденското востание, блгарските правителства и двореца успеа да привлечат некои од раководителите на македонската револуциона организација на своја страна.

Во македонската револуциона организација се очертават векје две теченија.

Десницата, која се јавуе раководител во Скопскиот и Битолскиот револуциони окрузи, и левицата, која се јавува раководител на Солунскиот, Струмишкиот и Серскиот револуциони окрузи. Нејзини преставители беа: Сандански, Чернопеев, Добри Даскалов,

Кантарджиев, Паница, Буйнов, Хр. Јанков, Ризо Ризов, Панко Брашнаров, Д. Арнаудов и др. и јас исто така сум еден од тие претставители. МРО имаше 5 револуциони окрузи.

Претставителите на десницата беа: Тодор Лазаров, Тодор Александров, Хр. поп Коцев, Хр. Матов, Ив. Гарванов, Данаил Крапчев, Петко Пенчев, Кирил Прличев, Георги Баждаров, Лазар Томов и др.

Таја десница открито заштитаваше позициите на политиката на българскиот завоевателен национализам, са својата дејателност, со извршените провакациони атентати во 1911 и 1912 год. во надвечерието на балканската војна, во Штип, Кочани, Радовиш, Дојран, Солун и другаде, таја наливаше вода во воденицата на българскиот империјализам.

Големи се прегрешенијата, престапленитата на десницата на МРО по одношение на македонскиот народ. Таја има голем дел од одговорноста во катастрофата на Македонија.

Со објавуенјето на балканската војна од 1912 год. МРО како целосна организација на Македонија престана да саштествува. Но Александров, Протогеров и Чаулев продолжаваа да се сметат за членове на Ц. К. и да исползуват името и престижа на таја организација.

Во време на балканската војна македонскиот народ поткрепи војуващите балкански држави, зошто тој сметаше дека таја војна е ослободителна. *Но тој беше жестоко измамен.*

Што се получи? — Македонија беше разделена, поделбата на Македонија беше санкционирана во Букурешт — 1913 год. август месец.

Првата световна војна уште по-малко можеше да донесе ослободуенјето на Македонија. Нашата татковина остана да пшка под едно непоносимо робство.

Така наречените мирни договори во Версај санкционираа това робско положение.

Но тие војни внесоја отрезвение во извесни македонски кругови кој имаа во ослободителната мисија на Блгарија, Србија и Грција и на христијанска Европа.

Тие илузии се разбија на пух и пра. И ние гледаме како уште во крајот на 1918 год. дејателите на македонската ВРО од сите окрузи, на чело со дејателите од Серскиот, Струмишкиот и Солунскиот окрузи, образуваја времено претставителство на МРО организација; тие издигнаја старото знаме на македонската автономија, на балканскиот сговор на бадаштето балканско братство.

Поставелите се на услуга на българската завоевателна политика Александров, Протогеров, Иван Михајлов и Националниот комитет на македонските братства во Блгарија, на чело со Иван Каранджулов, се провалија. Но това положение ние левичарите, во МРО не можевме да го исползуваме како треба. Ние, општо земено како цело се покажавме не на нужната висота на положението. Благодарение на неактивноста на големото болшинство деатели од левичата на страната МРО, благодарение на извршените од нив грешки, јас би рекол големи грешки, дејателите од старата десница

на МРО и старите врховисти, који уште каде 1908 год. беја се обединили со дејателите од десницата, добија надмоштие во Пиринска Македонија. Тие стари грешници издигнаја привидно знамето на самостојателната македонска борба. Тука треба да посочам на некои причини од идејен карактер кои допринесоја да се засили десницата на МРО во 1922 година и во началото на 1923 година во Пиринска Македонија.

Преку летото на 1922 год. Алеко Василев, наречен Алеко Паша — убит од Иван Михајловата банда заедно со неговите пријатели и со цветот на македонската интелигенција во таја македонска област во септември 1924 год. во врска со убиството на Т. Александров, — започна да работи заедно со Т. Александров (до тогава Алеко Василев минаваше за самишленик на левицата на организацијата). Тој издаде едно окржно во кое зајављуваше:

1. Оти ВМРО ќе се бори за ослободувањето и обединението на Македонија во едно политичко цело, во самостојателна држава, — а тоа беше едно од главните исканија на Сандански и другарите му, благодарение на което тие се ползуваја со поддршка на целото население на тој крај.

2. Оти организацијата не ќе се меша во натрешните работи на Блгарија и не ќе позволи на блгарското правителство да се меша во незините работи, а тоа значеше, тој издигаше лозунга за самостојателноста на македонското ослободително движење од намесата на Блгарија.

Со тоа Александров публично се откажа од својата стара програма врховизма и запре политиката на старата, Делчевата ВМРО.

Од друга страна, за да ги привлечат комунистите на своја страна — а тие составја впуштелната сила, местните раководители на Александровата организација зајавваа, оти оние не сметат комунистичката партија за свој противник, зошто националната револуција не исклучувала социалната, на против, таја била нејзина неизбежна предпоставка.

Со тие демагошки способности на агитација самишлениците на Александров во Пиринска Македонија успеја да ги заблудат некои од нашите стари дејатели во таја област „од Серскиот револуционерен округ“, како и некои комунисти и анархисти, како Бујнов, Скрижовски, Стоје Хаджиев, Пенков, Медникаров, Ковачев и др.

Таја организација беше потпомогната од блгарската и македонската буржоазија во Блгарија и во Пиринска Македонија.

А таја престављуваше известен фактор во Пиринска Македонија, а во Блгарија, сред емиграцијата.

Во Вардарска Македонија нејзината власт се простираше само во пограничните во Блгарија реони — во Штипскиот округ.

Извесно е каква голема ролја изигра Александров и Протогеров во подготовката и извршуенијето на преврата од 9 јуни 1923 год. при урнувањето на правителството на Стамболиски, во септември истата година при потушвањето на народното востание на селаните и работниците во Блгарија.

Но Александров и Протогеров и нивните помошници чувствуваја оти населението во Пиринска Македонија во своето болшинство, а исто така и емиграцијата и бежанците во Блгарија не само дека не беја со нив, а и беја настроени против нив. А известно е оти од настроението до дејствијата растојанијето не е многу големо. Александров и Протогеров се опасјаваја да не би македонците од Пиринска Македонија и тие кои живејат во Блгарија предприемат акција против нив. За да претпјат зародилото се од нив недоволство, а од друга страна, небидејки сигурни, во своите ортаци — блгарската и македонската фашистка буржуазија, која секој момент можеше да ги изостави, тие решенија да подготват врски со Советска Русија, за да сакат нејзината помош, дипломатичка и политичка, при разрешаванјето на македонскиот вџпрос, а исто така да влезат во вџзка со останалите македонски групировки и Балканските национални организации и политички партии, кои стојат на базата на самоопределението на македонскиот народ и на другите Балкански народи.

Во това свое стремление тие побараа лице кое да послужи за вџрска. За таја цел они се отнесоха до мене, оти знаеја дека јас се ползувам со полното доверие на македонскиот народ: јас бев член на ЦК во старата Делчевата македонска организација во 1903—904 година, бев председател на Солунскиот комитет на таја организација; бев социјалистически депутат во Турскиот парламент од 1908 до 1912 год. избран като кандидат на левицата на организацијата од Солунскиот Санджак т. е. от околиите: Солун, Св. Гора, Кукуш, Лагадина, Енидже Вардар, Карафере, Воден, Дојран, Гевгели, Струмица, Тиквеш; бев исто така председател на Централното биро на легализираната левица на организацијата — Народната федеративна партија (Таја партија беше распусната од Турското правителство во 1910 год. на основание на закона за распуштанјето на националните организации).

Јас примив поканата. Јас заминав за Москва заедно со Монеџ, зет на Александров, со мисија да биде ВМРО подкрепена политички и дипломатички од Советска Русија, како организацијата на Александров се задолжаваше да измени својот политички курс, т. е. таја се задолжаваше да дејствува совмесно со сите прогресивни фактори во Македонија и во Балканите против фашизма и империјализма. Нека укажем овде дека таја покана беше направена писмено пред мене од близките на Александрова македонски дејатели Баждаров, Прличев и Монеџ, и лично преку Павел Шатев.

Преценуејќи го добро какво големо значение би имало за македонското ослободително движение истргнуванјето на тие, кои се навојат во ВМРО македонци од пагубното влијание на блгарскиот фашизм и разни блгарски буржоазни организации и нивното насочуенје по патот на вистинската борба за ослободуенјето и обединението на македонскиот народ, јас примев поканата. Во Москва ние се сретнавме со раководни фактори на Советскиот Сојуз. Во Москва на мене и на Монеџ ни се рече (това беше през август 1923 година):

— Политиката на СССР ви е известна. Таја била секогаш за заштита на угнетените народи. Нејзините авторитетни претставители често са зајавуеле това. Нејзините претставители во Генуа, а по-късно во Лозана високо го издигнаја лозунгот за самоопределение-то на народите, и специално на балканските народи. На таја подкрепа може да расчита и претставлјаваната од Александров, Протогеров и Чаулев ВМРО, доста е да е таја една организација, која дејствително се бори за ослободуенјето на Македонија.

На враќањето од С. Р. Влахов и Монеv са претставили един обстоен писмен доклад по својта мисија, кој бил предаден на Александров. Тие предложиле на последниот да даде доказателства во горниот смисол. Александров дал вид дека приема, предложението. Нему му се предложило да излезе со една декларација, в која да го изложи сето това. Тој го помолил Влахова да ја напише таја декларација, кое последниот го сторил. (Монев по сето това бил на-полно согласен со Влахова). Таја декларација во главните пунктови, била одобрена од Александров, неговите саветници: Прличев, Милев, и Баждаров, нашле оти во тој вид таја не може да се публикуе. Тие ја прегледујат и един месец после това ја публикујат, како ја нагласуват така, како тие си сакале.

После септемвриските собитија кога возмущението на македонските маси и на целиот български народ против правителството на Цанков и против организацијата на Александров беше достигнало големи размери, кога мнозина меѓу македонските дејатели, кои до когај подржаја Александрова почнаја да се возмущават од неговите дејствија и од тие негови близки лугје, кога македонските дејатели од Илинденската организација започнаја да ја критикуват неговата политика по отношение на българското фашиско правителство; кога конфликтите меѓу него (Александров) и некои од министрите зачестија, Александров чувствуеше повеќе од секој други пат нужда да хврли мост меѓу ВМРО, од една страна, и македонските народни маси и българскиот трудов народ од друга страна.

Откажуејќи ги своите врзки со българското правителство, приемајќи да работи на самостојна македонска база и да прекрати секаде борба против македонците од противниот нему логор и работниците и селаните во Блгарија, Александров се опитал повторно да узнае, дали би могла неговата организација во таков случај да рачита на подкрепата на Советска Русија. Едновременно со това, тој се опитал да влезе во врска со разни балкански организации. Тој правил сондажи пред претставителите на Косовскиот комитет, црногорските револуционери и ХСРС на Степан Радич. Резултатите на тие сондажи биле:

— Прекинуенје секакви врски со правителството на Цанков; објавете и дајте доказателства, оти сте за самостојноста на македонското ослободително движение, прекратете со убиствата, реализирајте го единствениот македонски фронт, — а това е возможно, зошто саканијата на сите македонски групи и организации се едни и исти: Независна Македонија и Балканска федерација — и тогај ние сме готови да сотрудничиме со вас и да образуваме балкански фронт.

Един пролетен ден кон крајот на месец март 1924 година Александров и Протогеров отпуваја од Блгарија за Виена. За да се ориентират за положението за македонскиот вопрос во тугинја и да ги довршат преговорите кои ги јас водев во Виена со представителите на македонската федеративна организација, представљавана од известниот другар на Сандански, Тодор Паница, убиен во Бург театар во Виена на 6 мај 1925 год. од извесната престапница Менче Карничева, жена на Иван Михајлов, — и со останалите прогресивни национални организации и политически партии на Балканите.

Во резултат на тие разговори и преговори беа изработени ред документи, потписани од Централниот комитет на ВМРО, а имено:

1) Една принципна декларација, во което се укажува на готовноста на Ц. К. на ВМРО да прекинат со следваната од него политика да објави решителна борба против потисниците на македонскиот народ, да дејствуват задружно со сите прогресивни сили на Балканите за осаштествувањето идеалите на македонскиот народ: Независна Македонија и Балканска федерација. Тој прв документ беше потпиан на 29 април 1924 год.

2) На другиот-следниот ден 30 април 1924 год. биде изработен и потпиан друг един документ — „протокол за обединението на македонското револуционо движение“, во което се изложени истите принципни положенија. Едно времено со това се реши да се издава еден вестник, списван на француски и немски јазици и на сите балкански јазици, за да се пропагандират новите идеи. Тој весник беше „Балканска федерација“, чиито директор и главен редактор бев јас (този весник излизаше од 1924 до 1932 година).

Новата ориентација на македонските национал-осободителни двијенија требаше да се оповести на македонскиот народ и на македонските револуциони дејтели. Но тој како горе указаните документи не беа предназначени за публикација, за това беше изработен един документ — манифест до македонскиот народ чијто принципи са добре известни. Това стана на 6 мај 1924 година.

Истите принципи беа изложени во една декларација, којато македонската парламентарна група во Бл. парламент — 8 души требеше да прочита во парламентот и да установи совместната дейност со другите парламентарни групи приврженици на слободата и независимоста на Македонија и на сојузванјето на слободните балкански национални единици — како федерални држави во еден сојуз на Балканите.

Манифестот беше публикуван нај-напред во вестникот Б. Ф. број I излегол на 19 јули во 1924 год.

Блгарското правителство и правителствата на Југославија и Грција збеснаја од тој манифест.

А што се однесуе до македонскиот народ, во Македонија и во други страни — емиграцијата, то го посрешна со восторг тој историски акт. Блгарското правителство зеде енергични мерки за да парализира големиот ефект, којто возвестуваните принципи по манифестот произведоха на македонските и блгарски маси. Това правителство застави Т. Александров и генерал Протогеров да се од-

кажат од него. И последните во една декларација на 1 август 1924 год. зајавија, оти тој манифест бил една мистификација и тој бил написан од мене и оти они не са подписали таков документ. Петар Чаулев, третиот потписал документа член на Ц. К., остана верен на изложените во манифестот принципи.

Публикуваната во 1926 год. во Прага книга под заглавие „Изменниците на македонскиот народ“, написана од мене по порака на Ц. К. на обединената македонска револуциона организација, во која книга беа приложени 9 факсимилета меѓу, кои и манифестот под кој личат потписите на Протогеров, Чаулев и Александров, когото првите двајца подписаја под негово полномоштие дадено во моје присуство, тај како тој Александров, сакаше да одпатува од Виена затворија устата на сите негодници и клеветници.

На обвинението против мене, оти сум фалсифицирал потписите на Ал. и Пр. јас одговорив со едно отворено писмо, на което издајниците на македонското дело, целата таја пасмина од враговете на македонскиот народ не одговорија. Во бројот 2—3 на весникот Б. Ф. јас пишев:

Како учесник во сите разговори, советувања и преговори, трите членови на Ц. К. воделе по меѓу себе и со представителите на другите македонски и балкански групи и организации од 1 април до 6 мај т. г. сум должен да зајавам пред сите македонски револуционери и пред сите чесни македонци следното:

Манифестот до македонскиот народ од 6 мај 1924 год. во сите основи и саштествени положенија, е изработен со обшото учество и на тројцата членови на Ц. К., а некои пасажии од првоначалната му черновка, написана од мене, се засилени по личното настојување на члена на Ц. К. — Т. Александров.

Оригиналот на манифестот е потписан од двајца члена на Ц. К. — А. Протогеров и П. Чаулев, — а потписот на Т. Александров, одпатувал пред подпишувањето, е сложен од двајца членови на Ц. К. по полномоштие на Т. Александров изрично и лично дадено од последнија во моје присуство.

Освен манифестот саштествуваше уште една декларација и еден протокол за обединението на македонското револуционо движење, во кое основните положенија на манифестот за новата тактичка ориентација на ВМРО се редактирани во многу-определена, риска и крајна форма (прочитањето на тие документи на полно ја потврдува верноста на тоа зајавление Б. Р.); тие два документа како и други уште, се потписани својерачно и од тројца членови Ц. К. — Т. Александров, Ал. Протогеров и П. Чаулев.

Подпишувањето на сите тие документи стана во моје присуство и во присуство на уште други лица.

Зајавувам, оти сум готов на анкета, која да провери и установи истиноста на гореизложеното. Таја анкета може да биде произведена и од најврлите противници на новата ориентација на организацијата, прокарана во декларацијата, обединителниот протокол, манифестот и другите документи, потписани од Ц. К., стига тие анкети да бидат честни луѓе.

Зајавувам, најпосле, да сум готов да ги тегнам сите последици, ако се установи, да изложението тука не одговаре на истината. Ете при какви условја виде бел свет тој историски документ.

След измената на Протогеров и Александров борбата на македонскиот народ на базата на принципите на манифестот продолжи. Многу македонски дејатели станаја жертва на својата преданост кон македонското ослободително движение, организовано на базата на тие принципи.

Веднага по публикувањето на манифестот беја основани комитети и групи, беа образувани најнапред во Вардарска Македонија. Иницијатори на тие комитети и групи беја извесниот македонски револуционер другар на Гоце Делчев, Ризо Ризов од Велес и извесниот вам искрен, предан и последователен борец за ослободувањето на Македонија Панко Брашнаров од Велес.

Една година по публикувањето на манифестот беше образувана обединената ВМРО, во чија програма легнаја принципите на манифестот. Во таја организација зедоја участие многу стари македонски дејатели — некои од нив учествуваја во основаните комитети и групи во Вардарска Македонија след публикувањето на манифестот, а во таја организација постапија и многу нови дејатели, дејатели кои сега работат тука во изградувањето на нашата слободна Македонска федерална држава во федеративна Југославија. Ние виждаме тука, освен Брашнаров, Алекси Мартушков, Крсте Гермов Шакир, Павел Шатев, Киро Петрушев, Димчо Зографски, Тодор Зографски, Дончо Иванов, Мирчев, Костадин Ванев и многу други дејатели, кои активно работеа за слободата и штастието на македонскиот народ. Многу наши браќа и сестри платија со својот живот за својата приврзаност накај делото за ослободувањето на Македонија за слободата на македонскиот народ. Тука во Вардарска Македонија, паднаја само до 1930 год. убиени и загинали безтрага над 1000 души, а во Пиринска Македонија и сред емиграцијата во Бугарија паднаја убиени и загинаја без траг над 2500 души чесни македонски дејатели.

Во историческиот мајски манифест беја легнали истите основни положенија, кои беја легнали во истинската прогресивна-народно-ослободителна борба на македонскиот народ раководена од нејзините учители — водачи: Делчев, Сандански, Хаджи Димов. Само, дека 1924 год. основните положенија на народно ослободителната борба на македонскиот народ установени од неговите водители беја сега во мај 1924 год. дополнени со опитот и поуките, кои ни дадоја трите револуции — Руската револуција 1905 год. февруарската револуција 1917 год. и особено Октомвриската револуција од 1917 г.. Ленин и Сталин беја нашите путоводни звезди.

Учејки се од опитите на руските болшевици ние насочивме македонскиот народ на единствениот правилен пат, патот на совмесната борба на сите слоеви, не експлоататорски, на македонскиот народ, на сите народни елементи од другите националности, против сите врагови, внатрешни и надворешни на нашата политичка слобода и благоденствие.

Научен од нашето минало и од опитот на нашите браќа руси ние разбравме, оти изолирано, дејствујущте само за себеси, само

со своји сили, ние не представлјаваме и не можеме да преставлјаваме достаточна сила, за да кутнине непријателскиот противник, но ние разбравме исто така оти обединени, образувајќи го нашиот единен револуционен македонски фронт, који ги обединуе сите македонци, не-експлоататори, образувајќи единствениот Балкански фронт, обединувајќи сите чесни балканци, не-експлоататори, од сите националности и вероисповеданија ние станавме сила, ние представлјаваме несокрушима сила.

Тие лозунги на совмесната борба на сите чесни, угнетени и експлоатирани дугје се приложија во борбата која сите народи во Југославија под водителството на великиот Тито водија цели 4 години и таја борба заврши со полен успех.

Нека одбележам оти таја заедничка борба започна долго време преди подлата агресија на Хитлера и неговите лакеи. Таја борба се ујакчи, затврди во време на самата борба, борба четири годишна, жестока, во која сите народи во Југославија покажаја ненадминат героизам и себеодрицание, кое овековечија својето име, прославија нашата земја.

Во таја борба нашиот македонски народ заема едно од првите места во борбата. Народите на Југославија и македонскиот народ, како еден од тие народи, чијато национална самобитност, слобода и равноправие се признаја во Јајце од сите народи на Југославија, нашиот народ чија национална самобитност слобода и равноправие, како и национална самобитност, слобода и равноправие на останалите народи во Југославија се признати од целиот слободолјубив свег со образуванјето на нашата Југословенска влада под председателството на маршал Тито, можиме да бидиме горди дека со својата решителна борба допринесовме за уништожението на хитлеризма, на хитлеровата крвава држава, на хитлеровата бандитска војска.

Нам ни предстоји да покажиме сега и на полето и на мирното строителство нашата преданост и героизм.

Во таја предстојашта нам борба и изградуванјето на нашата народна власт, за благодарствието на нашиот народ и на сите народи во Југославија ние ќе се водувјавме од делата на паднатите за идеите на мајскиот манифест другари; во таја борба нам ќе ни служат за пример славните дела на борците како на нашите браќа македонци паднале за нашата слобода, и равноправие — Страшо Пинџур, Кузман Јосифовски, Мирчо Ацев, Орце Николов, Карпош, Цветан Димов, Димче Мирчев и хилјади знајни и незнајни борци на останалите народи на Југославија паднали во борбата за слободата и равноправие на сите народи на Југославија, за слободата и благодетствието на јужните славјани, на целото славјанство на целото прогресивно и напредничаво човечество.

Генерал Кецкаров Вл.

БОЙНИЯТ ПРИНОС НА МАКЕДОНИЯ ЗА НЕЗАВИСИМОСТТА НА БАЛКАНИТЕ.

След толкова кървопролитните войни за подялбата на Македония, в които само гласът на македонец не биваше чул, горното заглавие звучи много парадоксално и претенциозно во ушите на балканските империалисти. И все пак на такива теми може да се говори и пише со много везки основания, стига да се припомнят и правилно разтълкуват няколко исторически факти от най-древни времена та дори до днес. Наистина, въпросът за националността на македонците, като творци на епохите, които ще припомним, ще подразни патриотическото чувство на съседите на Македония, но политическата същност на събитията не само ще отблъсне шовинистичните им аспирации, но ще им покаже и с исторически данни, логичните възможности и правилният път, които се откриват днес на Македония. Тези факти не че са неизвестни на балканските историци, но те винаги са ги използвали за своя национална кауза и всякога са избягвали да им дадат самобитен македонски характер.

Вярно е, че в народностно отношение Балканите са пъстри от памтивека. В древността се говори за десетки илирийски, тракийски, елински и македонски племена и народи. От средновековието до днес, пред нас се редят имената на народи и племена от славянски, аварски, татарски и турански произход, между които с претенции за автохтонност (старожителство) личат имената на гърци, власи и албанци. При това и турците имат своето място, като етничен елемент и дълговековни политически владетели. Появата и запазването на тая национална пъстрота е леко обяснима, както со географското положение на Балканския полуостров, като мост между изтока и запада, така и со неговите географски особености. Планинските вериги раскъсват полуострова на множество малки и големи келии, свързани со трудни съобщения и даващи удобства за засядане на племена и народи, по начин такъв, че бурите на историята да не могат да ги пометат без остатък, а от друга страна, да се създават малки и немошни държавици. Времето се указва слабо да изличи даже и някои от племенните особености во известни области на полуострова.

Тези обстоятелства са достатъчни да ни обяснат политическата раздробеност на Балканите во различните епохи на историята, както и възможността на добре организираните во военно отношение народи да ги покоряват под своята империалистическа власт и пак да не успеят да наложат една обща държавна концепция. Така, пред очите ни се редят много завоеватели, като перси, римляни, готи, келти, авари, славяни, кръстоносци, нормани, турци, а напоследък и немци, които са покорявали раздробените балканци за много късо или много дълго време.

Во борбата за балканска независимост, Македония винаги е играла важна роля, като политическа и географска единица. Нами-

райки се во средата на полуострова, нейните политически прояви винаги са имали обединяващи тенденции, по отношение другите народи, а когато на македонското население е липсвала възможността да се проявява политически и военно, Македония се е явявала като терен за аспирации от страна на съседните държави, или както се казва, — тя е била вечната ябълка на раздора.

След тия кратки осветления пристъпваме към историческият анализ на фактите, които ще ни покажат ценният принос на Македония во борбите на балканските народи за единство, независимост, мощ и култура.

Гръко-персийските войни и тия между Атина и Спарта во 5-и и 4-и векове преди Христа, доведоха цивилизования елински свят во политически упадак. Во този период, Македония е взела политическата хегемония на Балканите, принудила гръцките „демократически републики“ да приемат македонската централистична власт, во замяна на което, македонците възприели политическите и културните импулси на елините по отношение близкия изток и създадоха великата империя на Александра Македонски, която откри широко поле на елинската цивилизация по западните брегове на Мала-Азия и Египет.

Разбира се, че е смешно да се градят съвременни великогръцки аспирации, от факта че преди 24 века Македония е била „люлка на елинизма“, не само поради многото вода, която е изтекла от тогава до днес, но и поради спорността на факта за племенната принадлежност на македонците. Тогавашните елини, противно на сегашните гърци, са отричали всякаква кръвна връзка со варварите македонци и са ни оставили доказателство за езиковното и народноотлично на македонците. Плутарх пише, че на някои пиршествa, македонците се карали на своят неразбран варварски език. Важният факт, който трябва да подчертаем е, че при дадени политически обстоятелства, географското положение на Македония е позволило да се зароди на македонска почва чувството за общност и со други балкански народи и са могли да станат културтрегери на една висока цивилизация и още широка държавна концепция. Това е достатъчно за да се разбере, че географското положение е допуснало политическото развитие на Македония, не само без вреда, но и со огромна полза за съседите.

Вторият факт е борбата на балканските народи срещу римското завоевателство. Единствените представители на тази борба са македонците, защото гърците се явиха като мост на римското проникване, чрез борбата им срещу божем „еднородните“ им македонци. Македония единствено е схващала опасността от римският империализъм. Стремлението ѝ да се спъне възходът на римския завоевател, намира най-широк израз во съюзът ѝ со Сирия и Картаген, а също така и во опитите ѝ да предпази, даже на сила, гръцките „републики“ и Египет от римско завоевание. За това тя води две войни (206 и 197 г. пр. Хр.) со Рим и последна сви знамето на съпротивата срещу римското проникване. Несполуката на Македония може да се обясни со общата политическа обстановка около Средиземно море, но тя не може да обезличи нито усилията

на Македонската държава да защити Балканите и източното Средиземно море за народите от този басейн, нито да отрече широките ѝ политически концепции.

Трети факт от решително значение за засядането на славяните во Македония и образуването на славянски държави на Балканите, е борбата на македонските славяни срещу Византия.

Като отърсим историята по преселването на славяните на Балканския полуостров, от всичко което носи характера на легенди, относно лица, събития, светци и пр., за реалния историк остава един безспорен факт, а именно, че во 6-и и 7-и векове, на Балканите си дават решителен бой два свята: — славяно-демократичният и византийско-олигархичният. Во тая борба, първият отстоява правото на самобитна държавна уредба съответна на племенните особености, а вторият — завоевателното начало за властвването на една бюрократично-поземлена олигархия, върху основите на ориентализираното римско държавно право. Во економическо отношение, тази епоха на Балканите може да се определи като сблъскване на робовладелческия строй со патриархално-колективното земевладелчество.

Во това голямо социално явление, дружините на Испериха около Плиска и тия на Кубера во Керамисия (Пелагония, Битолско), се явяват само като военно политическа багра на основното явление — славянско затвърдяване на Балканите и обособяването им като национални държави, макар и не напълно во днешното съдържание на това понятие.

Тази борба срещу Византия е започната едновременно от мизийските и македонските славяни, като непосредствени съседи на Византия, при крайно различни политически и стратегически условия.

Македония е близкият хинтерланд на Солун и е покривала почти изцяло Via Ignatia — единствената връзка на Византия со западните ѝ владения. Освен това, Керамисия беше твърде далече от Цариград, за да може да му се нанасят от там непосредствени удари.

Мизийските славяни, обратно, имаха преимуществото да не разделят на две византийските владения, да бъдат защитени от Хемуса (Стара пл.) и да могат с един скок да заплашват политическия център на Византия — Цариград.

Тези обстоятелства спрегнаха взаимно политически и военно двете славянски групи и затова, до като Славиния (Македония) привлича първите удари на Византия (688 г. — Юстиниан Ринотмет), съпроводени со страшни изселвания на македонски славяни во Мала Азия, Мизия закрепва зад Балкана, за да започне обратното взаимодействие — привличане византийските сили на изток, и облекчаване македонските славяни на запад. Логиката на събитията свързва първоначално политически, а после и културно, двете славянски групи под общото *политическо название Българи*.

Макар и во състава на България, Македония не е престанала да има свои становища во решителни политически моменти. Така напр. империалистическото увлечение на българите към Цариград, според някои исторически указания, имало своя пръв противник во лицето на най-яркият представител на балканското славянство —

Св. Климент Охридски. Това увлечение, на три пъти подхващано от Симеона, и възпирано под влиянието на Климента, може да се дазвие само след неговата смърт.

За македонските славяни унищожаването или превзимането на Цариградска Византия не представлява първа политическа задача. Важно е само отстранението на културното ѝ влияние и обединяването на балканските славяни. Тъкмо това е основният политически мотив на Самуиловата държава. Известно е, че тя възниква върху основите на народният протест срещу византизиранието на българския царски двор и висшето духовенство. Военните усилия на Самуила се насочват последователно към мизийските славяни, сръбските княжества, Солун, Тесалия и даже към пелопонезките славяни. На изток Самуил е водил само отбранителни войни. Тази последователност на войните на Самуила открива и неговата основна идея — обединяване на балканското славянство. Така може да се обясни и различното му отношение към сръбските князе и земи, от това което е имал напр. Симеон. До като Симеон си е служил со войни, опустошения и унижително заложенничество, Самуил започва со война, но продължава со сродяване.

Въпреки че во Македония се постави правилно въпроса за борбата срещу Византия со формулата — „чрез съединение към победа“, самуиловият курс не успя. Това стана първо, защото той имаше срещу себе си един голям полководец и далновиден политик, второ — поради недозрялата славянска връзка и трето — поради нестратегичното устройство на държавата, за борба срещу Византия. Западна Македония не можеше да бъде изходно место за борба срещу Византия, тъй както и Абобското плато не можеше да бъде местото от където би могло да се обедини целото балканско славянство. Освен това, границата срещу Византия беше твърде дълга, за да може да се отбранява срещу грамадната ѝ сила при тогавашните средства за съобщения. Въобще въпросът за политическата стратегия на балканските славяни, е много сложен и интересен, но той излиза от рамките на поставената задача. Во случая съществено е да подчертаем, че географското положение на Македония за четвърти път во познатата ни история, показва, че македонското население, когато политически е обособено, поради централното си положение, по естествен път, му се налага да взима най-правилни позиции, от гледище на южнославянските интереси.

Солидарността на македонците во всяка борба срещу Византия се подчертава и во дните на Душана, когато той пое во ръцете си славянската борба срещу нея. Но самостоятелната позиция на македонците изпъкна и во отхвърлянето на сръбския суверенитет, веднага щом тази борба престана да се води от многобройните наследници на 30 годишното душаново кралство. Нещо повече, при новата опасност от турското нашествие, първи Вълкашин и Углеш поведоха най-голямата от изкарваните до тогава срещу турците войски (60,000 армия), за да ги изгонят от Балканите. Това е петият момент, во който виждаме Македония на обща Балкано-славянска позиция. Сръбските историци ревниво пазят Чирменската битка като

дело на сръбския народ, но и за всекиго е ясно, че прилепският и серският деспоти не можеха да комплектуват войската си от Рашка, а само от Македония. Следователно, походът на Вълкашина към Одрин е по замисъл македонско дело. Печалният му край сочи пак на един традиционен недостатак на македонските войски през средните векове. Отваряме скоба за пояснение: Самуил беше разбит при Сперхей (996 г.) и Скопие (1002 г.) само поради лоша охрана, осланяйки се на водите на придошлите реки. Со нощна изненада Василий II-и Българоубиец, нападнал на два пъти войските на Самуила и ги е избил почти до крак. Също така на 26 септ. 1376 г. Хаджи Илбеки, през нощта нападнал Вълкашина само со 4000 души, всял паника всред войските му и произвел ужасна сеч. Македонската войска на доскорошните сръбски васали била унищожена. Малцина се завърнали по домовете си. Вратите на Македония, дори до Албанските планини, са били отворени. Буря от ужас, грабежи, глад и нещастия, минали през Македония. Всички местни войводи приели турското васалство, по силата на което македонските военни кадри участвуват занапред во състава на турските войски, според Иречека — дори на Косово — во 1389 и обсадата на Търново — во 1393 г.

И въпреки това, во тази жалка епоха на позорна раздробеност и взаимопредателство между балканските феодали, всички южнославянски народи намериха личността на турският васал — прилепчанина Крали Марко, во когото да съсредоточат всичкият героизъм на славянските народи и да създадат во негово име, един нечувано единен героичен епос.

Опитите на български и сръбски учени и поети да присвоят за народа си мнимия герой, са смешен израз на сепаратистичен национал-шовинизъм, пред спонтанното единство на общото южнославянско поетично-патриотическо творчество.

И все пак това явление не е случайно. Нито сърбо-хърватските народи можеха да изживеят от близо трагичната борба на Иван Шишмана III срещу турското завоевателство, нито българите можеха да знаят епичната борба на сръбската конфедерация на Косово поле, за да възпеят краля Лазара. От друга страна, завоевателят пък, изравни по положение балканските роби, застана като общ тяхен неприятел и събуди у тях един общ идеал-освобождението.

Во началото на тая епоха, Крали Марко, кръстосващ Балканите като турски васал или съюзник, сигурно се е явявал като застъпник на християнското население, навсякъде където е минавал со войските на господарите си. Така, този син на Македония се явява като опора и надежда на християнското население, събира като фокус върху себе си надеждите на славянските народи и изличва почти изцяло старият им хероичен епос, за да го възглави под свое име. Тази скромна и не особено симпатична личност, от гледище на историческа роля, става общ синтетичен герой на южното славянство. Само во родното му място са запазени песни, които откриват нещо от истинската му физиономия като „зулумджия“.

От този факт трябва да се тегли заключението, че междинното положение на Македония способствува за духовното обединение на източните и западните славяни на балканския полуостров А трябва

да признаем, че народният епос е хранил душата на народите почти до края на 19-и век.

Шестият момент, в който Македония се явява со своя доморасла политическа концепция, по своята същност спасителна за балканските народи, е програмата на Вътрешната Македонска Организация. Мъчно може да се обясни психологически еволюцията на нейната борба, без да се засегне въпросът за националността на македонското население.

Националното възраждане на славяните през 19-и век во Мизия, Тракия и Македония, лежи върху свършено аналогични основи на политическото им обособяване през средните векове, когато българската нация се яви като политическа последица от образуването на българска държава.

През 19-и век, гръцката патриаршия имаше еднакво отношение към всички славяногласни елементи во Турската империя — отношение на експлоатация и потисническа асимилация. Поради това, цялото славянско население реагира, като единен народ, повежда черковна борба, во резултат на която се създава българската екзархия. Во последствие, Сан-Стефанския договор, който очерта границите на България, върху основата на черковното самоопределяне на българския народ, внесе и политическо съдържание во понататъшното национално развитие на македонските славяни.

Во това развитие, естествено указа влияние и съществуването на българска държава. Македония съставляваше оня дял от Балканския полуостров, който присъединен само към една от балканските държави, беше во състояние да развали равновесието между тях. Така, под влиянието на национален романтизъм и империалистични интереси, се явиха великоманските политически тези на балканските държави — джуджета: гръцката наука доказваше, че македонското население е славяногласно — елинско, сръбската — че то е безлично славянско, което може и да се сърбизира и да се българизира, а българската — че то е само българско.

Основателите на македонската революционна организация на време схванаха политическата невъзможност да се допусне от европейските сили непропорционално развитие на една от държавите на Балканския полуостров и застанаха на позицията за политическа отделност на Македония, под формата на автономия, даже во състава на турската империя. Въпросът за националностите, организацията постави върху основите на най-широка търпимост. Друго течение во тая организация се оформи след като Турция даде всички доказателства за негодността си да се реформира, и след като балканските държави стъпиха на базата на подялбата на Македония. Това течение е Федералистичното. Докато во концепциите на вътрешната организация лежах политически мотиви, во тия на федералистите преобладаваха социалните. И двете течения стояха по националния въпрос на базата на най-широка търпимост и свобода на съвестта, и за това те никога не са бивали врагове. Тая широка на възгледите си македонците доказаха и чрез масовото си участие както во младотурската революция, така и во акцията по свалянето на Абдул Хаида, когато той се опита да извърши контър-преврат.

Съперничеството на съседните държави и войните между тях, хвърлиха македонското население и земята му во пълно бедствие. Въпреки всичките си усилия, велико-сърбите не успяха да асимилират македонското население, здраво вече застанало на своята македонска позиция, на която теза во България се погледна от едни среди со пълна симпатия, а от други со търпимост. Но шовинистични среди и в двете страни, лелееха надеждата при благоприятни условия да спечелят македонците за своята шовинистична кауза. Това особено пролича при последната българска окупация, при която България влезе во Македония като окупатор и со напълно български административен апарат.

Естествено, македонското население не можеше да не се усети обидено от опекуноско-окупаторското третиране от страна на българските власти. Младата генерация на Македония, израсла под влиянието на нови социални идеи и широко разбиране на общото политическо положение, отрече фашистко-империалистична България и застана на позицията на своя собствена македонска националност. Това беше плесница както за великобългаризмът, така и за великосърбизмът. На първа линия се поставиха политическите и социални концепции: федерално устройство на Балканите и демократичен ред во отделните федерални единици, и понеже Югославия бе първата, която приложи на практика този принцип, Македония влезе во състава на Югославската федеративна държава. За възтържествуването на тази идея Македония взе и военно участие со своите народноосвободителни бригади.

Така и во новото преустройство на Балканите, Македония не само застава на общобалканска позиция, но и решително пресича пътя на евентуални национал-империалистични попъзновения. Впрочем, славянските ѝ братя не останаха по-назад от тия разбирания и можем да се надяваме, че старото национално съперничество ще изчезне во вътрешния живот на Македония, тъй като националната свобода е функция на общата социална и политическа свобода, която Македония без съмнение ще осъществява во състава на една възможно по-широка Балканска федерация. Ако съдим по духа на нейната история, трябва да бъдем уверени, че тя неминуемо ще се яви като най-ревностен апологет на южно-славянското и общобалканското федериране.

А това е напълно възможно при установените демократични режими в О. Ф. България и федеративна Титова Югославия. Поуките, които българи и сърби можаха да съберат от последните войни, а специално народите на Югославия и от централистичният режим на последните Карагеоргиевичи, недвусмислено говорят в полза на антишовинистичното възпитание на славянските народи на Балканите.

Тяхното единство е историческа необходимост. И както Византия спои на времето мизийски и македонски славяни в една политическа и национална единица, така и немската културна, стопанска, политическа и военна агресия към изток, ще споява чрез противопоставянето славянството на Балканите за обща самоотбрана. Во това отношение, мястото и ролята на Македония е определена от духът на собствената ѝ история.

Христо Калайджиев

УДАРА ВЪРХУ МАКЕДОНСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ

Става дума за една от най-драматичните и поучителни страници на македонската история. Става дума за най-решителната стъпка за демократизация на македонската борба, за най-тесната връзка на тая борба с борбата на другите балкански народи, за началната искра, която се разгори в буен огън, който роди днешното положение: демократизация на балканските режими, съюз между южно-славянските народи, свобода за национално, културно развитие и благоденствие за всички тях, като се парализират всички тия, които са навикнали малко да работят, а много да печелят, парализация на немските интриги за раздори на Балканите.

Пламъкът на тая искра се поддържаше с живота на нашите най-достойни хора.

Както е известно юмрукът на разсвирепелия фашизъм през 1923 година се струполи най-напред върху главата на управляващия тогава Земеделски съюз. Загинаха всички земеделски водачи, начело със Стамболийски и хиляди селяни. След три месеци той се стовари върху комунистическата партия. След една година — върху македонците.

На 13 септември 1924 год. и няколко дни след него, се написаха най-гадните, най-престъпните страници на велико-българските шовинисти, възприели фашизма, във връзка с македонското движение. Ний бяхме свикнали да изтръпваме при честите известия за убийството на този или онзи, но през тия дни се изпречи в най-страхотен вид кървавия фашистки меч, надвиснал над цялата страна.

На 13-и на обед, връщайки се от работа в къщи, бе прострелян водачът на федералистите, Славчо Ковачев. Същият ден вечерта, като светкавица се разнесе вестта: Хаджията (х. Димов), водача на прогресивната емиграция, на македонските комунисти, убит. Другият ден се пръсна вестта, че извиканите уж на конференция членове на Илинденското ръководство, са ги гонили като зайци из с. Горно-Джумайските баири и там някъде е паднал убит водачът на илинденци, Арсени Йовков. Самата Джумая е била блокирана и там извиканите пак на „конференция“ левичари са били избивани по улиците и къщите. В следните няколко дни бяха избивани другарите на Сандански из цяла България, кой където е бил намерен.

Кой беше Хаджията? — За личния му живот не може да се говори много, защото той такъв нямаше. Роден бе в Горно-Броди, син на борец за черковни свободи, скромен, остроумен, шеговит, приятен компаньон. Той не принадлежеше на себе си, а всецяло на македонското и работническото движение. И двете еднакво обичаше, към двете бе еднакво предан. Той си остана такъв от начало до край. Това обстоятелство е, което се отразява извънредно благоприятно, както за македонското движение, така и за работническото движение. Чрез Хаджията ставаше едно отлично съчетание на социалната правда с националната правда. Чрез Хаджията работническото движение даваше антиимпериалистически характер на маке-

донското движение; даваше му по-дълбоко социално съдържание; отдалечаваше го от реакционните и го приближаваше до демократическите релси; го свързваше по-дълбоко с масите. Чрез Хаджията македонското движение печелеше все повече работническото движение в България като свой приятел, като своя опора.

При всички случаи, когато македонското движение се изпречва на кръстопът между реакцията и демокрацията, се възправя мощно фигурата на Хаджията, сочеща пътя на демокрацията.

Той е почти неразделен другар на Гоце до самата му смърт в Баница, на която е свидетел. През тоя период е най-разгорещената борба за стабилизирането на македонското дело като самостоятелно дело, резко разграничено от завоевателната политика на българските шовинисти и царедворци. За тоя период тая борба е водораздяла между реакцията и демокрацията: към войните, враждите и робството в името на разните медали идеи или към мирът, братството и свободата на Македония и всички балкански народи. Хаджията не като редник се нарежда на страната на демократическата линия. Той е един от идеологическите стълбове в тая борба. Само по тая линия той намираще пълно удовлетворение като социалист и македонски деец. Само по тая линия той послужи на своя народ да не стане оръдие на чужди интереси; послужи и на работническото движение в България, като попречи на неговия враг — реакцията, да печели почва сред македонския народ.

След смъртта на Гоце тая линия бе още по-ясно определена, още по-твърдо следвана от серчани, начело с Яне Сандански. Идеологическият водач на серчани бе Хаджията. Яне бе растнал под ръководството и възпитанието на Хаджията и си остана под негово влияние през всичкото време. Сам бродил из Пирина, той си остана приятел и най-авторитетния човек между серските дейци. Ако серчани са гордостта на македонското движение, то гордостта на серчани е Хаджията. Ако серчани представляват най-демократичната тенденция, то Хаджията е най-радикалния демократ между тях.

Хаджията бе човек на дълбока принципиалност. Той не се люшкеше без компас сред текущите събития. Но той не бе и доктринер, не бе отвлечен проповедник, а делови политик, който с дълбок ум анализираше условията и според тяхните изменения изменяше формите на борбата за постигане на идеала. Той бе принципен и гъвкав, т. е. бе политик, а не проповедник. Ето защо оставяйки си верен на борбата за свободата на македонския народ в рамките на едно демократическо развитие на Балканите, при очертаване изгледите за едно демократическо развитие на Турция през време на хуриета, не се поколеба да се съобрази с тоя факт и да постави в хармония демократическите сили в Македония с тия на Турция. В резултат на това той разчиташе да се получи разрешението на националния въпрос в последната, чифлигарския въпрос и всички социални въпроси в полза на народните маси, като заедно с туй се тласне напред развитието и на балканската демокрация.

През време на Балканската война, когато „освободителите“ заплашват с куршум всеки, който пледира за самостоятелно същест-

вуване на Македония, той има куража да излезе в печата да се противопостави на плячкаджилъка, да защити Македония.

След световната война, когато патриотарите прашаха махзари за присъединяване на Македония към България, Хаджията излезе с прочутата своя книга „Назад към автономията“, в която е концентрирана цялата прогресивна и демократична македонска и балканска мисъл за през оная епоха. Когато патриотарите смятаха, че е свършено с македонския въпрос и че той е погребан, Хаджията излезе с Гьорче Петров и основаха временното представителство на Вътрешната организация, чрез което защитаваха македонската кауза.

След световната война условията съвършено се промениха. Кое бе основното в новото положение, което Хаджията съзρε и го направи изходен пункт в новата ориентация на македонската политика? То бе надигането на народните маси във всички балкански страни против шовинистичната и войнствена завоевателна политика на балканската реакция и напъните на последната да запази своите позиции. И Хаджията каза: „ние вече имаме мощни съюзници, не сме сами. Историческите условия са по-благоприятни от когато и да било за нас. Трябва да проумеем тия условия, да се нагодим към тях, да се следем с тая демократическа вълна и да застанем начело.“ С туй Хаджията се явява като родоначалник на тая политическа линия, която зовеше за единство на всички македонци, за единение на македонската борба с борбата на всички балкански народи, за демокрация, на тая линия, която роди виенския манифест и днешната победа.

За успеха на тая линия Хаджията даде своята дан и в македонското движение, и в работническото движение. Последната година на своя живот той бе застанал начело и на едното и на другото в България. В страхотното вилнение на фашизма, той бе безстрашния герой, пламенния трибун в Народното събрание и вън от него, който възпламеняваше борбата, сплотяваше, водеше. Той бе станал любимец на македонските и българските народни маси. Той бе общепризнатия водач на борбата против фашизма, той бе пътеводната звезда към свобода за македонците и към социална правда за работниците и трудящите се. Македонци и българи, хора на труда, ежедневно отрупваха с писма секретаря на комунистическата партия и водача на македонската борба Димо Хаджидимов. Той загина като любим и общепризнат водач в един момент, когато народните маси даваха ясни доказателства, че са готови да умрат, но да победят. Затуи на неговото безжизнено лице, като убит, бе отпечатана усмивка, която говореше за вяра в победата и презрение към убийците.

Славчо Ковачев бе безспорният идеолог и водач на федеративното движение сред емиграцията за времето от 1920 година до неговата смърт. Той бе школуван публицист и отличен оратор. Неговите статии във в. „Автономна Македония“ чертаеха идейната програма на Временната комисия и по-късно на Федеративната организация и жигосваше върховизма и неговите вдъхновители.

В основата на федеративната идеология Славчо поставаше правото на самоопределение на македонския народ и на обособява-

нето му в независима държава, а като гаранция за запазването на последната той сочеше федерацията на балканските народи. Постигането на този идеал Славчо намираше по пътя на единната борба на всички македонци и особено на всички националности, населяващи Македония. На усилията на Славчо Ковачев се дължи успехът на Федеративната организация да създаде общ комитет от представители и на турци, албанци и власи македонци. Той разчиташе и на демокрациите на Балканите и в Европа. Трябва, обаче, да се отбележи, че в посока на единната борба той неможе да стигне до конкретното търсене на съюзници в България и на Балканите, в лицето на Работническата партия и другите прогресивни движения, нито пък правеше сериозни опити да се постигне такова единство. Такъва конкретна постановка на този въпрос постави виенският манифест, който Ковачев възприе безрезервно, но няма време да приложи идеите на манифеста.

Арсени Йовков е другия македонски син, със заслуги към македонския народ. Силата на Арсени изпъква, като става един от ръководителите на Илинденската организация и редактор на в. „Илинден“. Българските фашисти при почването им на новата зловеща игра с Македония искаха на всяка цена да спечелят моралния и политически капитал на илинденци чрез спечелването на Илинденската организация. Срещу тия пристъпи Йовков се изпречи, за да запази чистотата на илинденското знаме и илинденския капитал да тежи само в полза на Македония. В разгара на новата великобългарска вълна за обсебване на македонската кауза Йовков допустна да се напечати във в. „Илинден“ статията „Македонското съзнание“. В нея се pledираше пред македонците необходимостта да се чувствуваме като македонци и да действваме като македонци. Това въбеси фашистите и дълги години след това го навиваха на пръст в братствените конгреси да внушават, че преди всичко ние трябва да се чувствуваме като македонски българи и че без това корабът ще потъне.

Арсени Йовков е автора на меморандума, издаден от ръководството на Илинденската организация през 17 април 1924 год., в който се казва: „Нека веднаж за винаги да се разбере, че българският държавен патриотизъм, с който обичат да се кичат българските държавници от 1890 год. и до днес, и македонският патриотизъм са две неща, между които не само няма нищо общо, но които са в пряко противоречие; ето защо всички действия на българските правителства, насочени против самостоятелността на македонския въпрос и против самостоятелното движение на емиграцията, за нас македонците са само нови и нови грехове към нещастна Македония“.

При тия ясни македонски позиции за Йовков не можеше да има никакво колебание по голямия въпрос през 1923—1924 год., именно въпроса: македонците в България да станат ли катраник на реакцията, или да подадат братска ръка на българския народ за борба против реакцията, т. е. с други думи, илинденци да станат ли мост за безогледната експлоатация на трудовите маси в България, на подготвяната отново война за ново преразпределение на Маке-

дония, за издълбаването на още по-дълбока пропаст между балканските народи, с една дума, да изменят ли на себе си или заедно с българския народ да продължат делото на Илинден и българската демокрация. Решителното становище на Йовков за борба против фашизма и неговата великобългарска идея го издигна пред очите на илинденци, пред народните маси, но вбеси фашистите, които го убиха.

Другарите на Яне — Чудомир Кантарджиев, Стою Хаджиев, Скрижевски, Паница, Буйнов, Гошо Пенков, с право фашистите смятаха, че не са тяхни и никога не могат да бъдат тяхни оръдия. А във фашистката игра имаше един план: от Петричко да направят база за действия, които да не правят отговорно българско фашистко правителство пред външния свят, т. е. да направят нещо като феодален пашалък, неотговорен пред централната власт. Тая игра беше несигурна докато са живи възпитаниците на Хаджията и Яне, дейците в Петричко от миналото, тъй обичани и тъй авторитетни сред народа. И прибегнаха до обикновеното за тях средство — парабела. Така македонската общественост бе лишена от тия, които със своите дела твореха македонската демокрация и подържаха пламъка на македонската звезда да пламти ярко над демократическото небе на балканския хоризонт.

Фашистката организация в България за провеждането на македонската си политика вдигна голям шум, за да увери света, че е самостоятелна организация, че е чисто македонска такава. Мнозина честни бойци в миналото, много млади идеалисти не съзряха играта и се отдадоха с вярата, че служат на една македонска кауза. Ангажирането им, обаче, в една борба против земеделското и работническото движение в България, зад които, както се видя от плебисцита с черните и белите бюлетини, стои грамадното болшинство от българския народ, използването им за джелати над най-добрите членове на българския народ, стресна честната им македонска душа, отворим им очите и почнаха да виждат играта и измамата, и тъкмо затуй, чрез една още по-подла измама, събраха ги в Горна-Джумая, обсадиха града с войска и ги избиха по улиците и къщите.

Повод за това престъпление бе убийството на Тодор Александров. За това убийство хвърлиха вината върху комунистите и главно върху Хаджията. Но тогава пита се, защо избиха илинденци, серчани, федералистите, които не бяха никакви комунисти? През 1928 год. същите излезоха с позив, в който твърдяха, че убийците били Протогеров и неговите хора. Кое е верно? Очевидно, това е само формален предлог. Истината е другаде.

През това време историческото развитие бе на кръстопът: към фашизъм или към демокрация.

Народните маси в България бяха сплотени зад работническото движение и Земеделският съюз, а македонците зад Временното представителство на Хаджията и Гйорче Петров. Те бяха отrekli старите идеали, старите пътища, старите фактори. Но последните, след като бяха се заслонили зад Земеделския съюз, за да минат моста, бяха почнали своето настъпление. Фашистката вълна в света се надигаше, тя даваше своето отражение и тук. Почна жестока

борба за овладяване на народните маси. За новото, което родиха страданията през войната, или за старото? — Докато Стамболийски правеше самоуверени декларации за големи успехи в изборите, фашистите организираха въоръжени сили. Опасността бе явна. Фашизмът се надигаше и носеше опасност за народните права и свободи, за мира и демокрацията. Спасението бе само едно: сплотяване на всички демократични сили за осуетяване на фашизма, за осуетяване възхода на старото.

Тая историческа повеля даде своите отражения и на македонска почва.

Лозунгът за единство стана всеобщ. Той бе възприет от всички течения. За него настояваше и Александровата организация, която парадираше за самостоятелност по македонския въпрос. И то се създаде и най-искреният му привърженик беше Хаджията. Но то се оказа механично единство, без вътрешно сцепление. В дъното на това единство остана борбата: под знака на демокрацията или под знака на фашизма да бъде то?

Факт е, че демократическите сили взимаха все повече надмощия и по силата на туй самият централен комитет на Тодор Александров бе повлиян. Тоя процес завърши с виенския манифест, където бе очертана ясно демократическата линия в македонското движение.

На управляващите фашисти в България и на скритите фашисти в македонското движение това съвсем не бе по вкуса. Те търсеха единство с друго съдържание, единство под фашистко ръководство, единство, насочено против демокрацията и особено против работническото движение. Затуй именно прибегнаха до парабелите.

За да прикрият домогванията си, те измислиха един шантаж: нарекоха всички свои противници комунисти, обявиха всеко единодействие с комунистите за престъпление и родоотстъпление, обявиха, че комунистите искат да комунизират организацията и да правят Петричко социалистическа република.

Защо подведоха борбата против демократическото развитие, против народните маси, под знака на борба против комунизма? — Защото, комунистите са най-последователни, най-организирани, най-опасни; защото с туй мислеха да подплашат дребната буржуазия и да я спечелят за себе си, защото искаха да подчертаят своя съюз с най-черната реакция в света.

Платформата на македонските антифашисти бе въплотена в майския манифест, на който основното съдържание бе: сплотяване на всички македонски сили и съюз с всички демократически, прогресивни и революционни сили на Балканите за демократизация на последните и освобождаване на Македония.

Не се иска много ум, а само малко чест, за да се разбере, че тук имаме една чисто демократическа програма.

Върху единството на демократическа база бе нанесен целият удар. Но то не бе осуетено. Напротив, в процеса на жестоката борба то все повече се затвърдяваше на базата на виенския манифест. Днес неговите идеи са дела. Днес македонските комунисти, федератисти, протогеровисти, честни михайловисти са единни и ще бъдат

едини. Всички македонци, начело с македонското правителство, заради бълхата няма да изгорят юргана. Те са сплотени и ще останат сплотени под македонското знаме. Всички македонци ще останат сплотени под знамето на южнославянската и балканската демокрация, както им повелява майския манифест.

Началото на македонската свобода се тури по силата на демократичното развитие. Да пазим македонското демократическо единство, да пазим славянското демократическо единство. Под тоя знак, под това знаме ще се развива свободата и единството на Македония. Всеки опит за партийно управление в България и Югославия, всеки опит за раздробление в името на независима Македония, Черна Гора, Хърватско и пр., е престъпление, е вадене на очи, вместо да се теглят вежди. Сплотеност на всички южнославянски народи на базата на равноправието на всички тях, това е повелбата на времето. Всичко друго е предателство, е мост на реакцията, мост към старото, мост към робството. Има хора, обаче, в България и Югославия, които, подпомагани от международната реакция, искат на всяка цена да нарушат единството в името на демокрацията. Тия хора водят борбата против нея точно както през 1924 год. Както в България, така и в Югославия, те обвиняват днешното демократично управление в комунизъм. Те искат да отстранят комунистите от управлението, или да ги направят пето колело, което значи да изтръгнат борческото антифашистко жило в титова Югославия и О. Ф. България и да възкресят фашизма в демократическа маска. На македонска почва реакционерите пак искат да си послужат с лозунги за независ. Македония. Пращат меморандуми, които да бъдат използвани от противниците на южно-славянското единство и да отвлекат масите, за да ги противопоставят на народното единство и народната власт в О. Ф. България. Ще допустнем ли да се повтори играта след историческия опит който имаме?

Ю. Анастасов

ВЕЛИКОГРЪЦКИЯТ ШОВИНИЗЪМ И МАКЕДОНИЯ

Великогръцкото пропагандаторско дело в Македония се появи скоро преди Илинденското въстание. След 1902 г. вече се пристъпва към въоръжени андартски акции, насочени не толкова срещу турската власт, колкото срещу деятелите на вътрешната македонска революционна организация и срещу славянството изобщо в Македония. Между първите вдъхновители на това движение стоят известният гръцки офицер Павлос Мелас и синът на гръцкия държавник Стефанос Драгумис, — Ион Драгумис, който през 1902 г. бе секретар на гръцкото консулство в Битоля.

Когато през пролетта на 1903 г. Павлос Мелас започна да вербува в Гърция андартски за Македония, неговият лозунг е „Вулгарос на ми мини!“ — „Да не остане българин!“ Този лозунг съставлява цяла една програма и тя се прилага систематически до ден днешен. През 1904 г. Павлос Мелас, като войвода на гръцки чети в Македония, се проявява със своята перфидност и жестокост спрямо

местното славянско население в Битолския вилает. Неговият заместник, капитан Рувас, критянин, през същата година устрои кървава сватба в с. Зелениче, където бяха избити по най-зверски и подъл начин 13 души македонци от същото село.¹ Великогръцкият бяс продължи да се проявява навсякъде в Битолския и Солунски санджаци и през следващите години. От Атина не се интересуваха за турската тирания — задачата бе да се изтреби славянството в Македония и тази пъклена задача се провеждаше съвместно със самите турски власти. Картина на това падение ни дава и благородният американец Алберт Сониксен, кореспондент на „Евнинг пост“ в своята книгата „Изповедта на един македонски четник“ който през 1906 и 1907 години бе в четата на Лука Иванов и Апостол Ениджевардарски.

Особено ярко отражение на великогръцкия шовинизъм срещу славянското население в Македония даде споменатият Ион Драгумис в книгата си „Кръв на мъченици и на герои“, излязла в Атина през 1907 г. под псевдонима Идас. В нея, между другото се казва: „Василий (думата е за Василий II българоубиец), вместо да ослепи толкова хора, нещо варварско, щеше да направи по-добре, ако ги беше избил всички. Така хем тези хора нямаше да се измъчват — живи ослепели, хем числото на българите в света щеше изведнъж да се намали с 15.000 души — нещо полезно“. По-нататък Драгумис казва: „Започва се наново и ще продължи в още по-страшна форма, отколкото някога, дивата война от византийските времена, и разни Василиевци ще кръстосват цялата страна и ще дирят българи по планините, из пещерите, по селата и по горите и ще ги изгонват или избиват.“

Думите „Вулгарос на ми мини!“ през 1913 г. вече ги срещаме в една заповед по гръцката армия, подписана от главнокомандувания крал Константин. Тогава всичко напоено с великогръцката отрова, беше се отдало на масови издевателства, на грабеж, на убийства, на изтърчени изтезания, на вадене очите на македонското славянско население. Тринадесет хилядният гр. Кукуш, където се роди и укрепна първоапостолът на македонската революция Гоце Делчев, биде опожарен из основи. Масови кланета и обезчестяване на жени се извършиха в Солун, Демир-Хисар, Сер, Зияхово, Драма, Струмица, Гевгели и др. градове и околията на тия градове. Само в околията на Кукуш бидоха опожарени повече от 40 села. Над сто хиляди бежанци бяха принудени боси и голи, да напуснат Македония и да намерят прибежище в България. Светът настръхна от тези нечувани злодейства, които Карнегиевата анкета, в която участваха видни европейски и американски учени и общественици, изнесе в обемистия том „Enquête dans les Balkans“.

След първата световна война преследванията на славянското население в Егейска Македония не спряха. Стигна се до положението гръцки учители да дупчат езиките на учениците македончета, защото са говорили на своя майчин македонски език. Кървавият те-

¹) Това кърваво злодеяние е предадено в французката жълта книга, *Affaires de Macédoine*, 1903—1905, стр. 118—119.

рор предизвика нови вълни от бежанци, които се точиха чак до 1927 година и чийто брой в България надмина цифрата 400.000 души.

Това бе в оная епоха, когато всички балкански империалистични клики се надпреварваха да заемат по-здрави позиции спрямо своите съседи, с оглед на бъдещи завоевателни войни. Великогръцките империалисти целеха тогава да очистят владеещата от тях част от Македония от славянския елемент, да я погърчат и да я направят база за нови териториални завоевания. Но с разгромяването на немския империализъм и с победата на демократичните сили в света и на Балканите, се очакваше, че на тази срамна и кървава епоха е турен край. В България, Югославия и Албания е ликвидиран шовинизмът, от който можеха да се страхуват в Атина. Нещо повече, македонското население в Егейска Македония през време на последната война се бори срещу немските и италиански окупатори рамо до рамо заедно с всички демократични и прогресивни сили в Гърция. При наличността на тия крупни вътрешни и външни политически събития, никой здрав разум не можеше да допусне, че е възможен нов терор и нови издевателства над славянското население в Егейска Македония.

За голямо съжаление, тия очаквания не се сбъднаха. Кървият поход срещу славянското население в Егейска Македония се развихри с нова сила. Отново бидоха издигнати лозунгите на Павлос Мелас и Ион Драгумис, за да залее тази изтерзана страна нова унищожителна противославянска вълна, подета от новите „Василиевци“.

Пред нас е обемистата писмена анкета, извършена през месеците май и юний 1945 год. по нареждане на Националния комитет на македонската емиграция в България, от безпристрастни анкетйори. Последните са разпитали и взели показанията на голям брой бежанци от Егейска Македония, настанени временно в Неврокоп, Петрич, Св. Врач, Горна-Джумая и селата в тия околии. Пред анкетната комисия се изреждат мъже, старци, жени и деца от селата: Зърнево, Старчище, Горянци, Просечене, Росилово, Плевня, Кърлъково, Белотинци, Волак, Търлис, Куманич, Блатчан — Драмска околия; от селата: Кулата, Чучулигово, Календра, Елшан, Къс-Кипи, Нова-Махала, Аговата-Махала, Ени-кйой, Христос, Белик-Махала, Мартатеве — Серска околия; от селата: Баракли-Джумая, Ветрене, Парлица, Латрово, Хазнатар, Голяма-махала, Хеджи-Бейлик, Герман, Али-Паша, Ливадово, Горни-Порой, Мръсна, Савек, Сангелово, Трънка, Камарето, Ляхово, — Демир-Хисарска околия; от селата: Грачан, Пърна и Алистрати — Зиляховска околия.

Картините, които описват тези нещастници, са страхотни. Разни гръцки въоръжени банди, водени от „капитани“ и с участието на представители на местни власти, чиито имена се посочват точно, нахлуват по домовете на славянското население, ограбват покъщината му, задигат добитъка му и обират скътани пари, печелени с кървав труд и пот. Едновременно с това, бандите подлагат заложените селяни на жестоки побоища, разбиват черепите на жертвите, а на много места прилагат познатото „Василиево“ средство — вадят очи на недоумрели жертви. Картините завършват с изнасилване

на жени и моми, изнасилвания, вършени дори на публични места. Вследствие на тези нечувани издевателства, в България забегнаха над десет хиляди македонци от Егейска Македония. Това е за населението от източна Македония. Белградските и скопски вестници описват същите картини за бежанците, напуснали южна Македония, приютени днес в федерална Македония и чийто брой надминава 20.000 души.

Въоръженият кървав поход на великогръцките шовинисти в Егейска Македония се придружава с изобилна литература, в която разни професори, „учени“ и генерали се опитват да възкръсват някогашната „мегали-идея“ и да тровят с нея младото гръцко поколение. Ние ще посочим само на книгата на Конст. П. Христопулос, професор в Солунския университет, озаглавена „Гръцката проблема“. В тази своя книга г. професорът, между другото, чертае минималните и максимални гръцки национални ревандации. Според него ако днешното международно положение позволявало, гръцките искания трябвало да се простират „на юг от линията Стара-планина — Рила — Шар — р. Шкумби, като се изселило от там „онова население, което е изгубило свършено гръцкото съзнание“. Но за да не изпадна Гърция в противоречие със своите съседи, авторът на книгата се спира на минималните гръцки искания, които обхващат „почти целия планински масив на Родопите и Пирина с долините на Арда и Места и по-голямата част от басейна на Струма до линията южно от Дупница и Кюстендил“. На запад тая минимална линия не трябвало да слиза „от северните течения на Вардар и Шкумби, която линия минава малко по на север от Скопие и Елбасан“.

Ясно е като бел ден, че целта на терора в Егейска Македония е, да очисти последната от местното славянско население, да я направи чисто гръцка и да подготви условия за включването в границите на замислената велика Гърция поне на западна Тракия с Родопите, на цяла Македония и целия Епир. Във връзка с този план са и атаките, насочени срещу Отечествонофронтовска България, срещу демократична федеративна Югославия и срещу нова демократична Албания.

За честта на трудовия гръцки народ трябва да кажем, че тези великогръцки планове не се споделят от него, нито се одобрява кървия поход срещу славянското население в Егейска Македония. Гръцки демократични и прогресивни сили, начело с гръцката комунистическа партия, винаги са разобличавали и бичували тези прояви на великогръцкия шовинизъм и империализъм и са се борили и се борят срещу него заедно с македонското славянско население.

Изтъквайки проявите на великогръцкия империализъм и шовинизъм и упражняваният от неговите представители кървав терор в Егейска Македония, ние веднага трябва да добавим, че тези прояви не могат да възспрат освободителната борба на македонския народ, нито ще могат да попречат за осъществяването на неговия идеал. В продължение на повече от 50 години този народ води епични борби за своето национално и политическо освобождение и записа

в историята на революциите великата Илинденска епопея. Нито империята на султаните, нито по-късно новите балкански поробители от Атина, Белград и София можаха да задушат тази негова борба и да убият вярата му в неговото освобождение. Населението от Вардарска Македония, което непрекъснато в продължение на 23 години бе подлагано на систематичен денационализаторски терор от страна на великосръбските завоеватели, а след 1941 г. бе преследвано от великобългарските окупатори, с оръжие в ръка успее да извоюва своята свобода и да изгради своя държава в границите на демократична федеративна Югославия. Населението в Пиринска Македония, което в продължение на дълги години води героична борба срещу върховистко-фашистките банди на Изв. Михайлов и през последните години се бори заедно с българския народ срещу агентите на немския империализъм в България, днес в Отечествено-фронтовска България се радва на всички свободи и му е дадено правото на самоопределение. Ето тези национални и политически свободи, това право на самоопределение, както и демократизирането на режима и възвръщането по родните им огнища на избегалите македонци от Егейска Македония, македонският народ желае и за населението от тази част на Македония. За извоюване на тези свободи и права той ще продължава да се бори. На тях той има право и това свое право го е осветил с потоци кръв и с могили от кости на хиляди борци, загинали в борбата не само срещу турската и великогръцка тирания, но, както споменахме по-горе, и срещу немските и италиански окупатори. Никой не може да оспори факта, че македонците от Егейска Македония водиха борба заедно със съпротивителните сили сред гръцкия народ по албанските планини против бандите на Мусолини, а след това и против пълчищата на Хитлер, след като гръцката държава вече беше сложила оръжие. Тази борба се водеше не само за изгонването на окупаторите, но и за ликвидирането на великогръцкия шовинизъм, за установяването на демократичен режим и за даване право на самоопределение на негръцките народности.

Исканията на македонския народ се основават и на възвестените принципи в Атлантическата Харта и решенията на Техеранската, Кримска и Потсдамски конференции. Те са в пълно съгласие с духа на приятелство и солидарност на балканските народи, който дух бе така ярко манифестиран в тяхната обща борба против чуждите окупатори. Тяхното осъществяване е в интерес и на самия гръцки народ, защото само по пътя на пълното ликвидиране на великогръцкия шовизъм и империализъм, на демократизиране на режима и на признаване правото на самоопределение на другите народности, населяващи Гърция, последната ще може да излекува раните от войната, да се заздравя вътрешно и да влезе в семейството на балканските демокрации, които са най-добрата гаранция за мира и благоденствието на балканските народи, за тяхната независимост.

Исканията на македонците от Егейска Македония са искания на цялокупния македонски народ, на македонската емиграция и на всички демократични и прогресивни сили на Балканите и в света. Демократическото развитие и растящата активност на народните

маси вътре в Гърция и около нея показват, че рано или късно тия искания ще бъдат реализирани. По този път ние ще стигнем и до нашия идеал за обособяването на цялокупния македонски народ в демократическата общност сред южните славяне и на Балканите.

Пав. Делирадев

РАЗПОКЪСВАНЕТО НА МАКЕДОНИЯ КАТО ИСТОРИЧЕСКИ ФАКТ И ФАКТОР

Упоритите борби в и около Македония през последните седемдесет години имаха за изходен пункт създаденото положение в края на седемдесетте години на миналия век от петте големи събития: 1. *Априлското въстание*, 2. *Цариградската конференция*, 3. *Руско-турската война*, 4. *Санстефанският предварителен мирен договор* и 5. *Берлинският договор*. Намиращи се в единна причинна връзка, тази верига от исторически събития бе завършена на Берлинския конгрес по средата на 1878 г. с неговия съдбоносен договор.

Херцеговското и Априлското въстание изразиха волята на двата славянски народи за свобода и независимост и предизвикаха свикването на така наречената *Цариградска конференция*, която заседава от 23 декември 1876 до 10 януари 1877 г. Още в деня на нейното откриване, Цариград бе разтърсен от пукота на крепостните оръдия, които възвестиха *въвеждането на конституционно управление*. С това Мидхад паша искаше да каже: *в цяла Турция има вече свобода и чуждото вмешателство в нейния вътрешен живот става безпредметно*. Но на чудото никой не повярва. Конференцията продължи и нейните решения бяха връчени на Високата порта, но последната, при тайното насърчение на някои от великите сили, участващи в Конференцията, отхвърли направените ѝ препоръки.

По отношение на руските предложения за даване на широка административна и политическа автономия на българите, Конференцията взе компромисно решение да се създадат две такива области *Източна* и *Западна*. Източната област да има седалището си в Търново и да включва в своите граници: цяла Добруджа, санджаците: Русе, Търново, Варна, Сливен, Пловдив (без каазите Ахъчелеби и Султанери) и северните околии от Одринския санджак: Къркклизе (Лозенград), Мустафапаша (Свиленград) и Казълагач (Елхово). Западната автономна област да има за столица София и да включва санджаците: Видин, Ниш, София, Скопие, Битоля, трите околии от Серския окръг и околните каази (Струмица, Тиквиш, Велес и Костур).

Безплодието на Цариградската Конференция предизвика Лондонския протокол (31 март 1877 г.), с който се дава мандат на руския император да наложи на Високата порта изпълнението на взетите в тази конференция решения. На 7/19 април с. г. руското правителство уведомило турското, че „Негово Величество Император Всерусийски е решил със сила да добие това, което не може да се постигне с единодушните усилия на великите сили“. Ултимаумът също нищо положително не постигна. И така се дойде до Освободителната руско-турска война, която след победоносния за русите край, намери своето логическо отражение в предварителния мир в Сан-Стефано на 19 февруари (ст. с.) 1878 г.

В този договор бяха уредени всички повдигнати в Цариградската конференция въпроси, като пак средищно място бе отредено за България, тъй като и войната се води за нейното освобождение и прекия повод на Цариградската Конференция бе Средногорското въстание и последвалите го от турска страна изтъпления, що предизвикаха общо негодувание на цялото свободолюбиво човечество, начело с великия английски държавник *Вилиам Гладстон* — един от най-светлите умове на XIX век. На 6 септември 1876 г. той издаде своята гърмоносна брошура „*Българските ужаси и Източният въпрос*“, пръсната в стотици хиляди екземпляри, а три дена след това настоя да се даде свобода на Русия да действа и заявил: „Този път Русия е на страната на свободата и прогреса“.

В същото време Австрия изнудваше Русия за Босна и Херцеговина.

Делото на Сан-Стефано, постигнато с упорита борба и запечатано с кръвта на стотици хиляди руски синове, бе отнесено за преценка и преработка в Берлинския конгрес. Правото на европейската дипломация да урежда в последна сметка въоръжените конфликти между европейските страни са изложени в речта на княз *Бисмарк* след избирането му за председател на конгреса.

„Господа,

Длъжем съм, преди всичко друго, да ви поблагодаря в името на Императора моя господар, за онова единодушие, с което всичките кабинети благоволиха да отговорят на поканването на Германия. Позволявам си да погледна на това съгласие като на пръв залог за благополучното завършване на нашата обща цел.

Делата, които извикаха събирането на Конгреса, са още живи в нашата памет. Още къде края на годината 1876 кабинетите бяха съгласували своите усилия с цел да възстановят мира на Балканския полуостров. В същото време те бяха търсили и действителни гаранции за подобрението съдбата на християнските населения в Турция. Тези усилия не се увенчаха с успех. Избухна страшната война, която се прекрати с подписването на Санстефанския договор.

Постановленията на този договор в много точки като изменят онова положение на работите, което е било установено с по-предидните Европейски конвенции, ние сме събрали днес да повърнем делото на Сан-Стефано на свободно разискване на кабинетите, които са подписали трактатите от 1856—1771 г. Нам предстои да обезпечим с общо съгласие и въз основа на нови гаранции мира, от който Европа има такава голяма нужда“. (Протокол № 1 от 1/13 юни

1878 г. (вж. *Протоколите на Берлинския конгрес*, преведени и издадени от Т. Икономов. 1885).

Още в първите заседания се набелязват няколко основни гледища по главните въпроси на дневния ред, които гледища са изложени в писмени декларации, вписани в протоколите и приподписани от всички участващи делегати.

А делегатите в Берлинския конгрес са били първите държавници на великите сили по време на заседанията му, а именно:

За Германия: княз Бисмарк, имперски канцлер, Бюлов, имперски министър на външните работи и княз Хохенлое, посланик в Париж;

За Австро-Унгария: граф Андраши, министър на външните работи и на императорския двор, граф Кароли, посланик в Берлин, барон Хаймерле, посланик в Рим;

За Велико-Британия: граф Биконсфилд, маркиз Сализбури, външен министър и лорд Руссел, посланик в Берлин;

За Франция: Вадингтон, министър председател, граф Сент-Валие, посланик в Берлин, Деспре, пълномощен министър I клас.

За Италия: граф Корти, министър на външните дела, граф Де Лонаи, посланик в Берлин;

За Русия: Княз Горчаков, имперски канцлер, граф Шувалов, посланик в Лондон, Убри, посланик в Берлин.

За Турция: Садулах бей, посланик в Берлин, Каратеодориди паша и Мехмед-Али паша (Карл Детроит от Магдебург)

Още в второто заседание е бил поставен на първо място въпросът за България, който започва с член 6 от Сс. договор и продължава до 11.

По този въпрос маркиз *Сализбури*, който бе и делегат в Цариградската Конференция, се изказва на два пъти: първия, за да мотивира предложението си за допускане на гръцки представители в конгреса, или поне да присъствуват във всички заседания, в които ще се разглеждат въпроси, които се касаят до интересите на гръцкото племе.

Като изтъква съперничеството между двете християнски племена славяни и гърци в границите на турската империя, английският дипломат, между другото казва:

— „Но тези две племена не са поставени пред конгреса на същата равнина. Славяните се защитават в тая зала от един силен и войнствен народ, тяхен брат по кръв и по вяра, крепък в обаянието от недавнашните победи“.

По въпроса за България лорд *Сализбури* прави следните размишления:

„Най-главното стремление на Санстефанския договор в неговите членове за България е да се унизи Турция до такава степен, щото да стане полузависима от силата, която ѝ е наложила този трактат.

На нас подлежи (предлежи) да я възстановим не в предишната ѝ независимост (защото следствията на войната не могат да се унищожат съвършено), но в известна независимост, която ще ѝ позволи да бъде истинска защитница на стратегическите, политическите и търговски интереси, на които я оставяме и занапред пазителница. Има и други опасности, от които трябва да се страхуваме. Гръцкото

население в нова България ще се подчини на славянското болшинство и вероятно е, че гръцкият език ще изчезне и че гръцкото племе ще бъде погълнато. Независимо от това, появляването на нова морска сила на Егейско море не може да не се посрещне със съжаление от страна на близосъседните до Средиземно море държави.

Според моето мнение, лекът против тия вредни последствия стои само в изменението на членовете, към разглеждането на които сега пристъпваме. Ако България би се простирала не до Егейско море и до Охридското езеро, а само до Балкана откъм юг и ако другата част от областта би си останала под властта на султана, тези опасности биха се намалили и даже съвсем биха изчезнали.

В този случай нова морска сила не би се появила на Егейско море и многочисленото гръцко население, което сега се заплашва да бъде погълнато от славянското болшинство, ще си остане при сегашното си политическо положение, а на Портата ще се даде такава стратегическа граница, която лесно би могла да възпира бъдещите нашествия. Това стратегическо преимущество би могло да се достигне не само без всякаква вреда за жителите от тези места, но даже и с някакво подобрене на тяхната съдба.

Англия ни в Цариградската конференция, нито в други случаи е приемала, че за да се обезпечат от злоупотребленията и притесненията на турското правителство християнските населения в Турция, трябва да се извадят изпод политическото господство на Портата. Таква гаранция се достига по-скоро с преобразуване на вътрешното управление, нежели с политическо разпокъсване. Предлагам прочее на Конгреса, в името на Англия, да се изучат и обсъдят добре следните две предложения:

1. че автономното васално Българско княжество ще се ограничи с оная част от Турция, която лежи на север от Балкана;

2. че Румелийската област и всички други места на юг от Балкана остават под пряката политическа и военна власт на султана, като се обезпечи благосъстоянието на населението с достатъчни гаранции било от административна автономия, било по друг някой начин*. (Протокол № 2 от 5/17 юний 1878 год.)

В третото заседание княз *Горчаков* прочита следната писмена декларация:

1. Русия всякога е гледала на интересите на християните в Турция еднакво без изключение на племе. Историята на Русия много добре доказва всичко това. С гръцкото племе тя е яко свързана, приела е християнството от Източната черква. Ако в сегашната война Русия е поискала да защити особено българите, това е станало защото България е била главната причина в театъра на войната. Русия всякога е имала пред очи да разпространи, до колкото ѝ е възможно, и на гръцките области онези изгоди, които ще ѝ се даде да завоюва за България. Тя с удоволствие гледа сега, че Европа споделя тези нейни възгледи, радва се на благоволителните грижи, които силите полагат за доброто на гръцкото племе и е дълбоко уверена, че същото благоволение ще се разпространи и на българските населения. Императорското руско правителство доброволно се присъединява, следователно към всяко предложение за полза на Епир, на Тесалия и на Крит, какъвто и да е размерът на изгодностите, които силите ще предоставят на тези области.

2. Руското импер. правителство не намира основателна причина за антагонизъм между племената, за които говори маркиз Сализбури. Този антагонизъм може по-малко да изтича от вероизповедните несъгласия. Всичките народи от

православно вероизповедание са прибегвали до правото си за автокефална църква, сиреч добивали са да си имат независима черковна йерархия и богослужение на своя народен език. Така са направили Русия, Румъния, Сърбия и дори царство Гърция. Това, обаче, не е докарвало ни разцепление между независимите черкви и патриаршията, ни антагонизъм между племената. Българите нищо повече не са искали, нито пък правата им в този случай са по-малки. Причината на временните недоразумения между българи и гърци трябва прочее да се търси не в някакъв си племенен антагонизъм, а в частните подстрекателства, които са чужди не само на действителните интереси на племената, но и за тишината на изток и мира на Европа и които, по таа причина, не трябва по никой начин да се насърдчават.

3. Колкото до разграничението на местата, в които преобладават елинските интереси и които уж трябвало да се турят под особено покровителство, това не би могло да се достигне по начин практически, рационален и справедлив, освен на основание на болшинството на населението. Това изтича от постановленията на Цариградската конференция, това е поставено и в основата на Сан-стефанския договор. Такова разпределение на местата, което не би станало по принципа на болшинството на населението може да бъде вдъхнато не от ползата на племената, но от особени политически, географически и търговски възгледи. Русия няма в своите цели подобни материални интереси и не може да разглежда различните предложения за тези места, освен само от една точка на зрение — откъм справедливостта и примирителността, към които тя всякога е клонила за утвърдението на европейското съгласие и на общия мир. (Протокол № 3 от 7/19 юни 1878).

След дълги разисквания Конгресът прие на 1/13 юлий историческия Берлински договор, по силата на който от Сан-стефанска България се създадоха: от Мизия и Софийски санджак васално *Княжество България*, от горна Тракия — автономна област *Източна Румелия*, а *Македония* остана като неразделна част от Турската империя.

Историческата съдба на Македония за няколко десетилетия бе предоставена върху мъглявите пожелания за реформи в турските провинции, изложени в чл. 23. С така създаденото вътрешно и международно положение трябваше да се справя засилващото се македонско революционно движение в лицето на Вътрешната македонска революционна организация, накъсо ВМРО.

Обладани от силен реалистически дух, както и от непоколебима вяра в борбата, македонските революционери избистриха своите политически задачи и нагласиха своята тактика с оглед към следните големи исторически изводи:

1. че македонският въпрос не може да се разреши с присъединяването на Македония към една от съществуващите балкански държавици, в тяхно число и към България, дори и когато се иска това след една победоносна война от такава велика сила, като Русия, тъй като противодействието на другите велики сили винаги ще бъде по-силно и по-решаващо;

2. че защитата, която се прави на „целостта“ на разлагащата се Турска империя, не е нито за самата нея, нито за подчинените от нея народи, а е продиктувана изключително от империалистическите интереси на големите държави, като политически индивидуалности или групи (съюзи, съглашения) от такива. Исторически

примери: Алжир (1830), Египет, Триполи, Босна, Херцеговина, Сирия, Месопотамия и др.;

3. че процесът на националното обособяване на балканските народи, сам по себе си исторически оправдан и политически прогресивен, що се отнася до неговото проникване в недрата на Македония, той засилва противоречията в нея и противоречи на нейната цялост, като географска и политико-стопанска единица;

4. че великобългарската, великосръбската и великогръцката политика, когато те се водят дори под знамето на „националното обединение“ на българи, сърби или гърци, спрямо Македония и македонския народ, е политика реакционна и пакостна, защото посяга върху цялостта на македонската земя, единството и съпротивителната сила на македонския народ, съставен не от една, а от много етнически (народностни) групи;

5. че македонският народ може и трябва да се бори под свое собствено знаме: *„Македония за македонците“* и с онези средства, с които той сам разполага.

Изхождайки от тези исторически предпоставки, ВМРО в периода на нейния политически ренесанс се обяви против националните аспирации на балканските династии и правителства и водил юти борби против „върховизма“ на София, Атина, Белград и дори на Цетина, като никога не забрави своята главна задача: *борбата за автономна свобода на цялокупния македонски народ, без разлика на племенен произход.*

Най-крупна проява на независимата борба за чисто македонски цели бе *Илинденското въстание* през 1903 г., обявено за национален празник на федерална Македония

Но в живота не винаги верната идея, правилният възглед възтържествува. И Македония познава много превратности в своята съдба.

През 1912 г. в името на „свободата“ *цялостта на Македония бе пожертвувана*; късове от нейното живо тяло беха присъединени към съседните балкански държави.

Водена под знака на „национално обединение“ и от по-свободни и по-модерни държави срещу полу-феодална Турция, Балканската война бе таксувана от мнозина (от някои среди съвършено искрено) за *война прогресивна*. Но към такива изводи могат да ни доведат само формалните и външните, а не действителните и скритите поводи за тази война. И поставим ли в нашите преценки на първо място интересите на македонския народ и на Македония, като географска единица, ще дойдем до тъкмо противоположни заключения: *с разпокъсването на Македония се нанесе тежък и съдбоносен удар на македонския народ, като географски и исторически закръглена единица.*

Ако войната бе наистина и по форма и по вътрешна същност „освободителна“, можеше да мине и без нея, тъй като Турция, за да я избегне, щеше да приеме обособяването на Македония в самостоятелна административна и политическа единица с или без формален турски суверенитет.

Но никой от балканските царе и крале не мислеше за свободата на македонския роб, за която народите можеха и наистина се биха. Те кроеха само, как да задигнат по-голям къс от нейното живо тяло; хитруваха около „спорни“ и „безспорни“ зони; надпреварваха се в „договорен“ и хайдушки грабеж на села и градове. Затова и „освободителната“ война се превърна незабавно и автоматически в прелюдие на нови кървави войни между балканските народи: 1913, 1915—17, 1940—44 г.

В 1912 г. ние не видяхме величието, което вееше в речта на княз Горчаков или в приказите на Гурко, Скобелев и Столетов, че във войната те са дирили само свободата на братския български народ.

И много естествено. Пакостният върховизъм на отделната страна (България, Сърбия или Гърция) не можеше с фокуса на неговото съгласуване (балканското споразумение за поделба на Македония) да се превърне в своята противоположност — в прогресивна и свободолюбива сила с благати за балканските народи (в тяхно число и македонския) последици. Върховизмът, в каквато форма и да се явява — като изолирано действие и като глутница, на царе или царски оръдия, е бил винаги пакостен и такъв ще си остане.

Но и след разпокъсването на македонския народ и запокитването на неговите жизнени късове при различни политически условия, знамето на борбата за свобода и народностна независимост не бе счупено и захвърлено, като непотребна вече вещ. Македонските революционери, в който сектор и да попаднаха, продължиха борбата при новите политически и социални условия и няма да се откажат от нея, докато възвишените идеали на Гоце Делчев, Яне Сандански и Димо х. Димов не се осъществят.

Другото би било Еремиев плач. Хленч срещу историческата орисница.

Останалите в Пиринска Македония борци, на чело с Яне Сандански и Д. х. Димов, издигнаха отново борческия лозунг: „Назад към автономията!“ и приобщиha своите усилия към борбите на прогресивна и борческа България; старите и нови борци във Вардарска Македония влязоха в люта борба против кралския и великосърбски шовинизъм за народностна самостоятелност и широка политическа свобода и решително подкрепиха героичните борби на освободителното движение, начело с юначния народен маршал *Тито*; борците в Егейска Македония засилиха кадрите на борческа Гърция против фашистката тирания, която продължава да бушува и след счупване гръбнака на мировия фашизъм. И дават нови кървави жертви.

Само жалките утрепки на върховизма взеха страната на мракобесието и станаха оръдия за избиване на честните и прогресивни синове на борческа Македония.

Макар и формално разпокъсано, македонското движение и сега, както и в миналото, е челен отряд в борбите против балканското мракобесие и жива спойка между балканските народи. Федеративната идея, на която то винаги е служило, днес е пак една жизнена идея, която продължава да действа за разбирателство

и сплотяване на трудолюбивите и борчески балкански народи.

Като органическо цяло Македонија не може да се задържи на историческата сцена и да послужи за връзка и спойка между съседните народи. Но и разпокъсана, нейното федеративно и свързващо влияние не е по-малко и по-слабо. Нещо повече: нейният вътрешен афинитет, стремление към единство върви сега из по-широки друмища; Македонија ще получи своето единство ведно с федерирането на балканските народи. Посредством федерирането ще се реализира и другата историческа задача на национал-освободителните движения: народносното единство като културен и прогресивен фактор.

Из тези лъкатушни и пълни с превратности пътища може да върви само едно жизнено и исторически оправдано обществено течение, каквото е и македонското освободително движение.

В този смисъл трябва да се разбира и надслова на настоящата статия:

— Разпокъсването на Македонија като исторически факт и фактор.

Това ще рече да грабнеш хвърлената в твоите редове бомба и да я запокитиш върху главите на своите противници.

Това значи още: да съгласуваш методите на своята борба с диалектиката, с постоянно сменящите се исторически условия.

Венко Марковски

МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРА

Времето е една огромна метла која брише и мете се што ќе најде зафрлено, неоформено и неустановено. На таја метла ѝ се противопоставуат само оние народи кои имаат свој здрав, културен грб. Без тој здрав, културен грб едно ли диво племе мина и помина незабележено. Мнозина от тугинците мислеа и за нас како за дивите племиња. Не сметаа оти сме биле диваци, кои што туку слегле от пештерите, помеѓу себе сме се јале. Македонија била дива земја заселена со лјудојади. А за култура ни збор не можело да стануе. Македонија во културно отношение преставуе богат рудник, а македонскиот народ преставуе жилав и корав даб што ни бури, ни ветрови не можле да го соборат низ вековите. Робијата на македонскиот народ била долга и кървава. Откако сме се кукнале сме заробуеле. Сме биле прегнати во јарем, кој бил полн со трагедии. На нас низ вековите се гледало како на стока за продавање, како на животни за влеченје, како на сѐ, само не и како на луге. Секој нов господар се секјавал во нашата земја како роден стопан. Се распашуел и живеал на грбот на народот. Во душата на нашите деловци и прадедовци се пластела дива омраза спрема тугинците. Македонскиот народ низ вековите влечел двојна робија. Едната економска, а другата политичка, национална. Која от која

била по-странжа. Зар има по-тешко от това кога те мака налегне да немаш на кого да се иступиш? Зар има по-тешко от това кога те солзи задават да не можеш да се исплачеш. Во својата кукја со наведената глава и со преврзано чело со црна крпа да одиш и да не можеш да се сетиш дека си сајбија на своето огниште. Политичката робија беше страшна за македонскиот народ. Но не помалку страшна беше и економската робија. Македонија поради своето географско положение беше кината от жестокиот заб на историјата. Во неа се крстосеја интересите и желанијата на многу тугинци. Нејзините богати рудници ги мамеа лакомите срца на тугинците. Еден ли ги грабеше нејзините афиони? Еден ли ги грабеше нејзините жита? Еден ли ги грабеше нејзините тутуни? Навогајки се под тешкото и жестоко ропство македонскиот творчески гениј не преклони глава. Како подземни кртици македонските безимени творци сееја вера и надеж во македонскиот народ за по-светла иднина. Така почнаа да се зародуат и појавуат правите песни кои носеа во себе си и огин и барут и беа истовремено и закрилник и одушеучка за напатената македонска душа. 993 г. може да се земе како година кога се појавуе првиот писмен македонски паметник. Това е Самуиловата плоча во Преспа во црквата „Св. Герман“ на остров Ахилео. За да имаме јасна престава за силата на македонската култура треба да направиме анализ на неколку факта и фактори. Прво: Појавата, значението и содржанието на народната македонска песна. Второ: Македонските ора и нивното символично значење. Трето: Македонските носии како олицетворение на сложеноста на македонската душа. Четврто: Македонската иконографија. Пето: Македонскиот јазик како факт и фактор за изградуенјето на културата и шесто: процесот на македонската нација. Ако сите тие работи правилно, правдиво и широко ги разбереме прашањето за македонската култура ќе ни биде многу јасно и ќе можеме со полна сигурнос македонската култура да ја заштитиме от неприателот. Докажеме ли дека живее македонската култура, ние со това ќе докажеме *апприори* дека живее и македонскиот национален творчески гениј.

Брилјантот кој свети и кој вечно ќе свети на диадемата на македонската култура е *македонската народна песна*. Македонската народна песна по мотив и содржание е разнообразна и може да се раздели на: печалбарска, лјубовна, свадбарска, јунашка и ајдушка. Печалбарската може да се раздели на печалбарска пред заминуенје („Жали моме да жалиме“) и на печалбарска на враќање („Сите момчиња дојдоа Васкино момче не дојде“). Има уште еден вид печалбарска песна кога невестата гори по либето, го чека, младоста ѝ минуе, вене от ден на ден и постојано вие клетви суви и ја колне јабаната („Пуста да остане мамо мори јабаната“). Печалбарската песна се појавила со самото печалбарство. Печалбарите ја напуштаа својата таткова земја не за това дека она не е богата и дека не може да ги израни, ами за това дека она е заграбена от новиот сајбија. Ропството и социалната неправда се причина за појавуенјето на печалбарите. Лјубовната песна е многу стара песна во нас и може да се раздели на: лично лјубовна („Пило се опило едно лудо младо на меана било“), на *копнеж* по либето или по

изгората („ја ме учи, мамо ја ми кажи, пуста младос не се лаже“) и на песни во кој либето или загинало или болес го покосило. Лјубовните македонски народни песни се полни со неискажана тага. И тогај и кога се весели они носат една скриена затаена внатрешна мака. („Севдалино мало моме, уште ли си дома седиш“). Јунашката народна песна е по-стара песна. И може да се раздели на далечна јунашка песна како што е песната за „Дете голомеше“ каде личноста е јунак, не со историска физиономија. На по-блиска јунашка песна каде јунакот е историска личност („Црна се чума зададе“). Не ретко се сретнуе образот на жената—војвода, на жената—комитка и на жената-бунтовник. Јунашката песна е епична и широка песна и тече спокојно. Но има случаи кога се нарушуе това спокојствие како што е во „Татунчо страшен војвода“. Ајдушката песна е по-определена јунашка песна. Личноста на ајдушката песна е дејствителна. Ајдушката песна се зародуе со појавуенјето на првите чети и во повеќе случаи го воспевуе стихичното бунене на оделните личности кои избегале во планината, грабнале пушка да се борат за слободата и правата на својот народ. По драматизм и по чувство на човешко достоинство и лична храброс и по воспитание ајдушката народна песна стои на високо место. („Оздола идат бабо сејмени — ајдушка глава бабо носеа“). Свадбарската песна е интересна и по мотив и по содржание и по исполнење. Свадбарската песна полна е со елементи што изненадуат. („Женил се Петре војвода“), по мотив е една од нај-старите песни. „Вујко се жени за внука от сестра“ и многу други.

Македонската народна песна е со многу разнообразен и сложен ритм. Типичен македонски ритм е во 7/8 како што е „Женил се Петре војвода“. Се сретуе и смесен ритм како на пример 7/8 и 5/8 — „Бог да убие Дебрани.“ По ритмот можеш да го откриеш содржанието на песната.

Длабока како што се морските длабочини, широка како што се степските широчини, и висока како што се планинските височини, македонската народна песна е во истовреме наситена со неповторена искренос. Нејзината безкрајна и пронизителна тага која е мрачна и тешка како што е тешка и мрачна самата робија, во чии пазуви е изпеана, не може со спокојно срце да се ислушуе. Нејзиниот ритм и такт, ту игрив, ту спокоен, ту накршен, ту одвлечен, не напонуе на друга песна. Нејзината скриена носталгија по родниот крај како што се печалбарските песни, е потресна. Мнозина се обидуеја во миналото да ги пребојадисат тие бриљанти. Мнозина се обидуеја да ги нагодат, да ги приспособат во духот на својата народна песна. Но како што неможе ехото да се сокрие, неможе и песната да се загуби. Песната си ги запази сите оние особини, кои и порано ги имаше. Она личеше на млада лична мома на која времето и ветровите ѝ ги разбушавиле косите и елекот ѝ го разкопчале. Силата на макед. народна песна е во рецитативот. Познати се Лазарополците како мајстори на исполнење на народната макед. песна.

Втор бриљант кој свети и кој вечно ќе свети на диадемата на македонската култура се македонските народни ора и игри. Ма-

кедонските ора носат во полната смисол на зборот печат на македонската душа. Ората се во повеќе случаи пропратени со зурли тапани или со мешиници. Ората се тешки и лесни. Тешките се полни со мрачнос и болка. Нема потреба да ги слушаш свирките за да разбереш кое оро што кажуе. Тешките се сврзани со оденјето на печалбарите. Кога се играат тешките ора вие во самото бавно и тешко кревање на нозите гледате дека некоја грозна мака се загнездуе на срцето, ја секјавате со целата своја сила делбата и трагедијата која се одигруе на јабана. Пајдушката е по-весело македонско оро и богато со внатрешен ритм и динамика. Типично македонско оро е „Чамчето“. Интересен е македонскиот народен танц „Русалии“, полн со мистика и преставуе духови (вили, самовили,) и играта на тие духови. Се игра за да се запази народот от злото. Русалиите се волшебните предвестници на балетот. „Русалиите“ се многу пластична и богата игра и подсетуат на „Нестинарките“. „Русалиите“ се сочувани во село Богданци, Гевгелиско, Струмишко, Кукушко и на други места.

Трет бриљант кој свети и кој вечно ќе свети на дијадемата на македонската култура е *македонската народна носија*. Нај-типично во носиите е: забрадката, која преку глава се забрадуе. Забрадки има неколку: забрадка на мома, забрадка на омажена, и забрадка на вдовица. Моминската забрадка е префрлена само преку главата, а за да се слободно префрли има нешто како прачка по среде на главата. Моминската забрадка поминуе под прцлите кои се зад вратот, затоа дека се мисли ако се видат прцлите тогај не е чесна момата. Моминските забрадки се бели (Егејска Македонија), шарени (дебарска околија). Жените носат модри и слабо пенбели забратки. Ги криат прцлите и над самото чело се преврзуат. Челото го држат отворено. Вдовиците не прават прцли и се забрадуат до самоти вежите. Челото им е тукуречи покриено. Момите носат ф'стан и елек. Елекот им е доста отворен за да им се види везената кошула. Жените носат по-затворен елек. А вдовиците сосем затворен елек и се по-веќе во црно. Интересен белег на носијата е *скуталето*, футата или прегачи како ги викаат во Дојранско, Гевгелиско, Тиквешко и Струмишко. Боите на футата имат големо симболично значење. Ако се упореди стариот грб Самуилов, кој е црвено поле со златен арслан без корона, тогај ќе се види дека златното е заменено со црно и футите се црвено и црно. Црвеното е символ на борба, а црното символ на ропство. И чорапите се шарени со црно и црвено. Друг еден белег важен е во носиите а тоа се *токите или павтите*. Токите или павтите се нешто како колан изшарани со разни симболи со солнце нај-веќе, а таму кај што се соединуат преставуат устата на легнат арслан. И гледајќи ја македонската народна носија вие негледате носија, ами дел от оние мрачни години кои поминале како долги, бавни матни реки. Вие сте убедени дека во таја носија е исткаена младоста на Македонија.

Четврт бриљант кој свети и кој вечно ќе свети на дијадемата на македонската култура е *иконографијата*. Македонската иконографија е стара и датира от 13 век. Иконографијата во Свети Герман ја преставуе Охридската патриаршија со подчинетите ѝ епископи.

И таму се кадраа на сите епископи. По својата живос и длабочина интересна е иконографијата во црквата „св. Софија“ во Охрид, во „Св. Јован Бигорски“, во „Св. Причеста“ во Кичево, во манастирот Лешок, тетовско, во Матка, „Св. Андреа“ во скопско от крали Марковото време. Манастирот „Св. Андреа“ го носи името на Крали Марковиот брат. Внатре во манастирот запазена е фреската на Волкашина со двата сина Марко и Андреа. Интересна е иконографијата во манастирот Сленче, „Св. Димитрија“, „Св. Архангел“, после во манастирот „Прохор Пчински“ кој е созидаан од скопскиот војвода Роман Диоген како византиски цар од династијата Дука, која по женска линија се сврзани со Самуила и се гордееле дека во жилите носеле Самуилова крв. Богати се фреските во Маврови Ханови, особено фреската во Псача: тајната Христова вечера. До дека Тајната вечера се дава од художниците на Ренесансот во наредено фронтално положение, дотогај „Тајната вечера“ во Псача е во сосем природно положение. Некој од апостолите со грб са завртени. Фреските во Нерескиот манастир во околицата на Скопје преставуваат големо богатство. Смело може да се тврди дека искрата на Ренесансот, која по-доцна пламна во пожар низ Италија се роди во Македонија. Даборезбата оставила исту така длабоки трагови. Иконостасите на Св. Спас во Скопје, иконостасите во Прилепско, Битолско и др. места се едно од ретките постиженија на нашето даборезбарско изкуство. А што да кажеме за школата на Зографите?

Книжовните традиции на македонскиот народ се исту така стари и длабоки. Кирил Пејчинович роден во село Теарце — тетовско е не само еден од позначаителните писатели, но и првиот художник кој прави опити да создаде автопортрет и е првиот македонски стихотворец. Позната е неговата надгробна епитафија која завршуе: Кој ќе помине ќе рече бог да го прости, зере и црвите отиде да ги гости. Неговото „Огледало“ од рака на рака се препишувало. Додека Кирил Пејчинович беше пионер во областа на прозата, дотогај Бракја Миладиновци — Димитар и Константин се пионери во областа на поезијата. По својата историска задача и одговорност и совесно исполнување на својот свет долг спрема македонската татковина, Димитар и Константин Миладинов со чес може да се мерат со Вук Караџиќ и со Бракја Грим. Константин Миладинов е и првиот голем поетски талент. Друг голем лирик на оноа време е Григор Прличев од Охрид. Пишувал на грчки, на руски, на македонски и на болгарски јазик, кој по тоа време се формираше како литературен јазик. Познат е фактот дека Григор Прличев е носител на наградата на Атинскиот универзитет 1860 год. и дека зарад гениалната си поема „О Арматолос“ („Сердарот“) напишана на грчки бил наречен втор Омир. Ја преведуел „Илијадата“ на македонски. Но најголем меѓу сите нив по оноа време е велешанецот Ксенофонт по-доцна крстен Рајко Жинзифов. Неговата „Крвава кошула“ наизуст се изучувала. Неговите песни по Русија се печателе, неговите произведения се преведувани на руски, украински и полски јазик. Рајко Жинзифов како поет е еден од најдлабоките поети на Македонија, а како поборник за славјанството он е денска многу современен.

Вракјајки се назад во длабокото минало на македонскиот народ, вакјајки се во оние темни и далеки времиња кога за писмо и за култура во многу други народи не можело ни збор да стануе ние ќе стигнеме до оние два светли образа, кои светат и кои вечно ќе светат во душата на македонецот и не само на македонецот, до образите на солунските браќа Кирил и Методија. Методија може да се смета за првиот македонски книжовник. А двацата составуат „Закон Судни лјуди“, во кои се зборува за наказанијата (пример за крадејното и др). Нивната азбука така да се каже цела и до ден денешен е запазена во великиот славјански руски народ. Вракјајки се назад во длабокото минало ние неможеме а да не се запреме на првиот наш учен, философ, законодател и создател на првото училиште-универзитет каде се учела енциклопедија, — на Свети Климент Охридски. Во училиштето по некога стигнуел бројот на учениците до 3.000. Свети Климент го оставил првиот „Закон землједелни“, законик, во кој се разбира дека земјата припаѓа на човекот, земјата се дели на мери, а мерите на задруги. Запазени се проповедите на Св. Климент во Романчевиот музеј во Москва. Свети Климент е епоха и создател на цела школа. Вракјајки се назад во длабокото минало на нашиот народ ние неможеме а да не се запреме на првиот социален реформатор на оноа време — на поп Богомил. Роден во село Бабуна, велешко, заради тоа многу тугинци богомилите ги викаат бабуни. Богомил е рушител на фетишите. Во саштината богомилското учение е против ангаријата, против кулакот, ако ви требат аргументи најдете ги, а не да ви работи народот. От богомилството и денес има остатоци во нашата црква. На попот колку и да е млад ние му викаме дедо а богомилите по чинови се делеле на деди и т. н. Влијанието на богомилите е големо. Познати се богомилите во Босна по време на Кулин бан. Известна е појавата на патерените. Богомилскиот пожар ја запалува цела Европа и неговите пламени завршуваат некаде во франциската револуција. Социалната правда која ја проповедува поп Богомил е бојно знаме на времето. Интересен е еден факт дека поп Богомил со својата социална програма и со својот начин на распределување на наказанијата се јавува како учител на великиот Италијанец Данте Алигиери. Познати се краговите во пеколот на Данте, познати се деветте небинја. У поп Богомила имаме девет степен на наказание во пеколот. Идеата за задгробниот живот е многу јасно подвлечена у поп Богомила. Вракјајки се назад во длабокото минало на македонскиот народ не можеме а да не се запреме на личноста на цар Самуил, кој е богомилец и е еден од нај-светлите врвови на македонската историја.

От поновата историја треба да се подвлече востанието Илинден, кое е пројава на висока национална и социална свест.

Јасно како бел ден е за секого дека македонската култура е или премолчуена, или преиначуена, или ограбуена. Заради природните богатства, не еден во миналото се обидува и се мачел да пронајде близос и роднинство со Македонија. И туку гледаш едни со голема замисленост се потат да докажат дека Македонија никогаш не соштествувала, дека Македонија треба да се замени со Јужна Србија.

или просто со Србија и дека Македонија е нај-светлиот диамант на короната на српските кралеви. Други пак гледаш со библијска уфиленос се туфкат и се биат во градите и везден се молат на Бога и палат по метро и пол свекја за здравјето на Македонија и грмат низ пресата оти Македонија била класична страна на Болгарија, оти македонците биле не македонци, ами македонски болгари, оти Македонија треба да се вика Западна Болгарија, оти македонското прашање е болгарско прашање, и оти Македонија била нај-светлиот скиптер во раците на болгарските цареви. А трети пак берејки мисла за македонскиот народ се мачеа да го затрат и го избришат от картата. Методите на Метаксаса со рициновото масло станале за македонците во Егејска Македонија грозна легенда. По разбирањето на Метаксаса македонците не се македонци, а се грци. Неприателот едно забораваше дека македонската култура има длабоки стари традиции. Имаше и такви кои сакаа да ја затрат македонската култура, за да би можеле да го затрат и покорат после македонскиот народ. Една ли нечиста рака ги крадеше и носеше паметниците на Македонија далеку от Македонија. Една ли нечиста рака ги преиначуше песните на Македонија? Една ли нечиста совес се мачеше во докажуење дека македонскиот јазик не е јазик, ами диалект на српскиот или болгарскиот јазик. Никој не го прашаше македонскиот народ што мисли. Никој и не сакаше да го праша. Македонскиот народ беше монета за разменуење.

Кога зборуеме за македонската култура неможеме а да не се запреме на македонскиот јазик. Кога зборуеме за македонскиот јазик неможеме а да не се запреме на белезите на тој јазик. Македонскиот јазик е стар јазик. Исту онака како што е стара македонската народна песна. Но поради немање на национална и политичка слобода, македонскиот јазик немал среќјата да се развие и да ги разгрне сите свои скриени богатства. От век на век македонскиот јазик тлеел и чемреел, секој нов тугинец оставуел печат на него. Затоа во него ќе сретнеме и турски и болгарски и српски зборови, кои добиле граѓанственос. От друга страна поради недостатоно теориски познанија македонските првотворци инаку многу надарени личности неможеа да го наложат македонскиот јазик и да го издигнат до степен на литературен јазик. Това нешто стана во наши дни. Копнежот и желбата за оформуењето на македонскиот јазик не престана да ги гори срцата на македонските филолози. Извесно е мнението на големиот филолог Крсте Мисирков от Постол, Енидже Вардарско, кој вели: дека за литературен македонски јазик не може да се земе ни српскиот, ни болгарскиот, а централното наречие кое треба да се издигне до степен на литературен јазик.

Во основата на нашиот литературен јазик легнуе централниот диалект. Белезите на централниот диалект се: прво — јусот или носовката ж преминуе во македонскиот јазик во *а*, второ, ѝ преминуе во македонскиот јазик во *о*, трето: акузативус и дативус дуплекс, четврто: полната членна форма и пето: ударението паѓа от крај на третата сричка на зборот.

Процесот на нацијата смело може да се рече дека се привршуе

Народ, територија, економска поврзаност, психичка одлика, обичаи, јазик, култура со вековни традиции се е на лице. Македонците можат на секого да му кажат у очи јасно, недвосмислено дека не се болгари (македонски болгари), дека не се срби (јужно србијанци), дека не се грци (старо грци), а дека се македонци со определено национално македонско сознание и дека припаѓаат на онаја голема фамилија која дошла од кај Карпатите и која го носи името *Славјани*.

Македонија за прв пат во историјата е слободна и национално и политички. И не случајно дека оформувањето на македонската нација се завршува во дните на слободата. До сега македонскиот народ немаше ни политичка ни национална слобода. Немајќи слобода неможеше да се оформи литературниот македонски јазик.

Настана 1941 година. Старата Југославија, која беше црна и тешка робија за југославските народи се растури. Великата Комунистичка партија под раководството на Тито, која прва после партијата на болшевиките го разреши на дело националното прашање, ги поведе народите на Југославија во светата Народно ослободителна борба против окупаторот. Во тој број го поведе и македонскиот народ. Народите на Југославија во крвавата четиригодишна Народно-ослободителна војна ја бранеа својата националност и во пламенјата на борбата ја градеа својата нова и братска кукја Титова Југославија. Народите беа повикани да си ја кажат думата. Беше повикан и македонскиот народ. И како резултат на таја борба имаме денеска нова, демократска федеративна Југославија. И како резултат на таја борба Македонија за прв пат во историјата е слободна. Заветите на Гоце Делчев, заветите на славната Крушовска република, заветите на сите оние што се бореа за слобода и човешки правдини се исполниа. За прв пат македонскиот народ може слободно да прикажува на македонски јазик. За прв пат македонскиот народ може да се учи на македонски јазик во македонски училишта. Борејќи се за својата слобода, македонскиот народ се бореше и за својата нација се бореше и за запазување на својата култура. Македонија може и треба да стане чудна градина и чуден расадник на изкуството и културата. Македонскиот народ, никогаш понапред во историјата немал такви можности на развие какви ги има денеска. Народната македонска песна бездруго ќе го земе оноа место, кое ѝ се паѓа. Песната нема да се преиначува, нема да се дотерува, нема да се поболгарува или посрбува, како што беше тоа во близкото минало. Македонската народна песна ќе биде чиста и со чес ќе може да се јави на сите надпреварувања било балкански или европејски. Возможностите на македонската култура се огромни. Прво: науката може и треба без друго да се издигне на завидна височина. Делото на првиот учен, философ и просветител Св. Климент треба да се продолжи и да се надмине. Второ: книжноста може и треба да се стави во релсите на здравиот художествен реализм. Искуството кое се црпи од народот треба да служи на народот. Трето: треба да се направи преценка и анализ на сите стари наследства од најстаро време па до наши дни. Четврто: треба да се направи точна, здрава, научно

обоснована и изцрпателна преценка на нашата историја. Требе нашите герои да си го добиат своето место. Спорните јунаци кои се јавуат во историјата а имаат македонски корен требе правилно и историски правдиво да се преценат например како што е случајот со Крали Марко. Пето: требе да се пречистат сите онке паметници и документи кои се фалсифицирани било от која страна да е извршена фалсификацијата. Шесто: требе да се забележат сите мелодии и нијанси на македонската народна песна додека има уште живи луѓе кои точно ги знаат, затоа дека македонската народна песна е особена по својот такт и ритм. Седмо: скулптурата требе да се разгрне и да се продложи делото на даборезбарите. Осмо: художниците требе и може да ги развиат своите сили и да го продолжат делото на Зографите. Девето: композиторите можат и требе без друго да ја одлеат душата на широката народна македонска песна во своите композиции и да создадат искуство от по висок стил. Десето: театрот кој у нас изостанал и кој има мали незначителни пројави во миналото како што е „Македонската свадба“, требе и може да се издигне и да ги достаса театрите на Белград и Загреб. Слободата која денес ја имаме е слобода за сите. Требе широко да се разгрнат сите способности на нашиот народ и до максимум исползуат можностите кој ни ги дава Титова Југославија, а таму каде ќе се јави пречка помоќта ќе биде навреме широко и сестрано дадена. Онова што го нема во Скопје го има во Белград. Онова што го нема во Белград го има во Загреб. Онова што го нема во Загреб го има во Лјубљана. Со еден збор го има во Демократска федеративна Југославија. И уште нешто. Се навојаме пред градењето на една нова култура, пред градењето на југославска култура. Како што Советите создадоа своја здрава, советска и сечовешка култура, исту така и ние сме должни да создадеме своја здрава и сечовешка југославска култура, која ќе црпи со грстови от пазувите на народот и која истовремено ќе биде во служба на народот. Шумот на Јадран требе да се чуе во перото на македонските поети и писатели; ширината на Јадран требе да замодрее на платната на македонските художници; гласот на Вардар требе да одјакне во хрватските срца, а лебедот Дунав требе да разгрне своите крила над сите југославски народи. Нашиот живот требе и може песна да стане, а нашата земја требе и може градина да биде. Југославските народи на стара Југославија не создадоа југославска култура, затоа дека југославските народи немаа политички и национални права и беа еден народ спротив друг народ воспитувани во омраза и крвнина. Старата Југославија ги потискаше народите и беше суров камшик, затоа и нејната култура се стремеше да биде едно национална. Стара Југославија ги исклучуеше другите братски нации и ги држеше постојано во кавга, расправи и гложенје. Културата во стара Југославија беше не народна култура. Нова Југославија е нова структура, затоа и нејзината култура требе без друго да биде нова култура. Нова Југославија не ги потиска народите, затоа и нејзината култура не ќе биде култура на една нација. Нова Југославија не ги исклучуе нациите, ами ги потикнуе на развитие и на цветеж, затоа и нејзината кул-

тура ќе биде многу национална и длабоко народна култура. Градејќи ја културата на нова Југославија, ние нај-полно и нај-правилно ќе ја изградиме својата национална македонска култура или градејќи ја својата национална култура ние нај-полно и нај-правилно ќе можеме да ја изградиме културата на нова Југославија. Братството кое се роди во пламенјата на крвавата народно-ослободителна борба, крвта која се пролеа за раѓањето на нова Југославија и водачот на југославските народи маршалот Тито се нај-арна гаранција дека во рамките на нова Југославија ќе разцвети и новата југославска длабоко народна братска култура.

Ние на бојното поле однесовме блескава победа. Ние и на културното поле ќе однесеме блескава победа. Думата имат инженерите на човешката душа.

Анг. Томов

КЪМ ПРАВИЛНО И ТРАЙНО РАЗРЕШЕНИЕ НА НАЦИОНАЛНИЯ ВЪПРОС

Какво важно место заема националниот въпрос в живота на народите, ни показва нај-ясно последната световна война, която бе организирана и водена в името на национални интереси и идеали.

Националниот въпрос съществува като въпрос на отделните нации, но и като въпрос на национални отношения в дадена географска местност и в целия свет. Тъй, ние говорим за национален въпрос на Балканите, в Европа, в света, изобщо.

В какво собствено се изразява националниот въпрос? Какво е неговото отношение към общосоциалния въпрос? Какво е отношението на класовите борби към националните борби?

Докато не сме на ясно по тия въпроси, неможем да знаем, кое е правилното разрешение на националниот въпрос, приближаваме ли се и доколко към такова едно разрешение.

Националниот въпрос искусствено е твърде много замъглен, като е противопоставян на социалния въпрос. Не може да се разрешава правилно националниот въпрос, ако това разрешение не означава и разрешение на социалния въпрос. И обратно, разрешението на социалния въпрос означава непременно и разрешение на националниот въпрос — както това ясно изпъкна в обществения живот на СССР.

Защо всичко това е така?

Отделната нация разрешава правилно своя национален въпрос, когато обединява своите национални сили в национална държава, когато създава условия за истинско благоденствие на народните маси, за тяхното стопанско, просветно, културно, политическо развитие; когато създава условия за процъфтяването на националната творческа и борческа мощ и за успешното отстояване жизнените позиции на националното цяло в борбата за съществуване.

Като въпрос за международни отношения, националният въпрос бива разрешаван правилно, когато се създават условия за сигурност, преуспяване и всестранно развитие на близки нации и национални държави, чрез съгласуване на големите тяхни жизнени интереси по пътя на демокрацията, взаимното зачитане, мирното съревноуване и взаимното подпомагане; обикновено това означава трайно съюзяване или федериране. И тук основното нещо в правилното разрешение на нац. въпрос е благоденствието и преуспяването на народните трудови маси, от които нацията черпи своите жизнени, стопански, културни и борчески сили и средства.

Във всесветски рамки националният въпрос се разрешава правилно пак по пътя на осигуряване благоденствието на трудящите се маси във всички страни на света, чрез укрепване на световната демокрация, на разбирателство и сътрудничеството между всички народи и изграждането на единното общечовешко цяло като съюз или федерация на самоопределящи се, свободни и демократични нации.

Когато говорим за социален въпрос, ние имаме предвид на първо място отношенията на отделните индивиди, имаме предвид социалната правда от гледището на индивида; когато говорим за национален въпрос изобщо, имаме предвид отношенията между нациите в света. Но нацията не е нищо друго освен единство трудово, битово, културно на отделни индивиди; благоденствието, творческата и духовна мощ, свободата и щастието на отделният индивид се осъществява чрез живота на националното цяло. От тук и неразривната връзка, а даже и пълно тождество между националния и социалния въпрос.

Еволюцията на живота води към правилното разрешение на националния въпрос, налагайки все по-настойчиво разрешението на големия социален въпрос. За всички е очевидно бързото уякчаване на връзките между отделните народи и държави, връзки стопански, културни, политически, духовни; ние хората на новите времена почти чувствуваме, как чрез новите средства за съобщение и обмена на блага, светът става все повече „малък“, как той се превръща в „жизнено пространство“, необходимо не само за всяка една от големите капиталистически държави, но и за всяка от напредналите малки държави. Всяко национално цяло по необходимост трябва да се пригажда към общечовешкото цяло, като полезен и необходим негов орган, в противен случай него очаква печалната участ на туко-що провалилите се големи фашистки държави. Светът действително се е превърнал и се превръща в единен обществен организъм, който бива спънат в своето развитие, когато някоя негова част страда или се развива в дисхармония с цялото, който се нуждае от хармоничното развитие, от съгласувано взаимно подпомагане на всички отделни негови съставки. Това се постига естествено по пътя на тържествуващата все повече световна демокрация, основана на социалната и международна правда. Опитите с Обществото на народите в миналото и сега почиват именно на тая основна и възрастваща необходимост от правда, демокрация и единство в световния стопански, културен и политически живот.

Всички народи в миналото не разрешиха правилно национал-

ния въпрос. Всички те постигаха само едно непълно разрешение, повече или по-малко преходно и краткотрайно. След едно измамливо и привидно „национално величие“ и могъщество, те се сгромолясваха безславни в бездната на пълната провала или на дълговековно бедствено състояние. Може ли да се смята, че и съвременните най-големи нации са разрешили задоволително своя национален въпрос, като се има предвид положението на трудовите маси у тях, общата несигурност, неизбежният милитаризъм, растящата опасност от световни конфликти, които заплашват не само отделните държави, но и цялата световна култура?

Правилното разрешение на националния въпрос, изобщо е от най-голяма важност за цялото човечество. Това е било великата мачта на най-издигнатите и най-благородните човеци от всички времена. Само тогава ще започне ерата на истинската човешка култура и истинска човечност, на свободата, братството, равенството между човеци и народи. Човекът и нацията ще добият такива възможности за разгъване на творчески и духовни сили, за подигнат, величав и прекрасен живот, за истинско щастие, за които възможности ние днес едва ли можем да имаме даже една слаба представа. Днешното мрачно, пълно с несигурност, с неправди и страдания състояние на световния обществен живот ще остане като един период на надживяно варварство, на ограничено съзнание и неразвита достатъчно морална мощ. От това надживяно минало ще сияе с блесъци на красота и величие само борбата на прогресивните и революционни сили за правда, свобода, напредък, братско единство между човеци и народи.

Но защо разрешаването на националния въпрос по неговия правилен и естествен път все пак среща такива големи препятствия и в най-ново време, когато тъй много се говори за правата на човека и нацията, за демокрация, за мир и общочовешки интереси?

Основна причина за всичко това е обстоятелството, че в разрешаването на националния въпрос решително влияние продължават да оказват не само ония обществени сили, които жизнено са заинтересовани от неговото основно и правилно разрешение по пътя на утвърдяване социалната и международна правда и световната демокрация, а и ония консервативни сили, които имат жизнен интерес да се противопоставят на едно такова разрешение и то в името на своите груби съсловни и класови интереси.

Самото естество на националния въпрос ни сочи, че за неговото правилно разрешение могат да съдействуват само действително прогресивните, действително борческите, опиращите се на широките народни маси и изразяващите тяхните интересни обществени сили. Историята напълно потвърждава това. Тя ни сочи много ясно, че експлоататорските, противонародните подтиснически слоеве и класи само са експлоатирали националния въпрос за провеждане на своята егоистична класова политика и доколкото те са пренебрегвали голямите интереси на трудовите маси и на нацията, усложнявали са и изостряли националния въпрос, водили са своята собствена нация към упадък и провала.

В западна Европа ние виждаме тъй нареченото трето съсло-

вие (оформяващата се капиталистическа класа) да се явява като носител на идеята за национална държава и национална култура. То наистина допринася твърде много в тая посока. Но това е периода, когато то, застанало начело на широките народни маси, се бори против феодализма за нов обществен строй, когато то играе една прогресивна и революционна роля. Тогава това съсловие говори от името на народа, то издига принципите за народовластие, за социална правда, за свобода, равенство и братство между човечи и народи, за самоопределение на нацията.

Но феодализмът веднъж ликвидиран, напълно или достатъчно от гледището на самата капиталистическа класа, веднъж последната застанала здраво начело на обществения живот и поела властта в своите ръце, тя се проявява все повече като класа експлоататорска и реакционна. В политиката на държавата почват да дават тон все повече привилегированите по положение, заможните, паразитните и консервативни обществени среди и фактори.

Феодалната държава и феодалната класа използваха като най-мощно духовно средство за държане на масите в подчинение и за поддържане на класовите привилегии религията и черковата. Реакционните слоеве и фактори в ново време не разчитат само на религията, намираща се вече в голям упадък; те имат за господство над масите и за парализиране на тяхния организиран отпор и друго ефикасно средство; това е именно националният въпрос; това е умелото използване на националните чувства, тежения, идеали у народните маси. Националният въпрос се насочва не по линията на неговото правилно разрешение; той се противопоставя на социалния въпрос. Срещу идеала за общечовешка и социална правда, за истинско национално процъфтяване, реакционните обществени среди противопоставят един национален идеал, осяществим по пътя на подтисничеството на други нации и на собствените народни маси; те раздухват искусствено междунационалните вражди, издигат пред народа призрака на дебнящата външна опасност, прокламират високо нуждата от национално обединение около самата тяхна подтисническа и реакционна власт, за непрекъснато и чрезмерно засилване на тая власт и нейния военен и административен апарат, за непримирима и най-жестока борба срещу всички прогресивни сили, борящи се против тая власт. Тия реакционни сили развиват и насаждаат сред народните маси една идеология за национално преуспяване и величие, означаващи преуспяване и величие не на народните маси, не на нацията в нейната цялост, а на нейните паразитни и подтиснически слоеве и фактори.

Трябва да подчертаем, че колкото повече третото съсловие се оформяваше като експлоататорска и подтисническа класа по отношение на широките народни маси, толкова то придобиваше възможности да оказва влияние над тях. Тия възможности се обуславяха както от възрастването на економическата мощ на това съсловие, така и от придобитата опитност в провеждането на класовата негова политика. Управлението на държавата се превърна в най-финно искусство и то в искусство за използване преди всичко националните чувства и тежения на народните маси за една класова

политика, която е в разрез с истинските интереси на тия маси, с истинските интереси на нацията. Така се стигна до модерния световен империализъм, до национал-социализма и фашизма, които не са нищо друго освен най-агресивната форма на тоя империализъм.

За щастие обаче на човечеството, на народните маси в цялия свят, на онеправданите и подтиснати нации и на всички нации изобщо, еволюцията на живота ни сочи като първостепенен и несъмнен факт все по-решителното настъпване на обществената арена на нови, действително прогресивни и борчески обществени сили, жизнено заинтересовани от правилното разрешение на националния и социалния въпрос; значението на тия сили е вече огромно и все по-решаващо. Това е на първо място наемното работничество, което със своя политически авангард застава на чело на трудовите народни маси във всички страни по света; това е могъщият съюз на социалистическите републики, който застава начело на световната демокрация.

Противопоставяйки се все по-решително срещу фалшивия национализъм на реакционните обществени сили, работническата класа отначало се отнасяше неприязнено изобщо против всеки национализъм, противопоставяйки срещу агресивния национализъм, който дели народните маси на враждебни национални лагери, социалния и интернационалния демократизъм. Все повече, обаче в процеса на борбите, за борческия авангард на работн. класа стана явно, че от първостепенна важност за нея е, смъквайки от реакционните сили маската на единствени борци и защитници на нацията и националната култура, да поеме в свои ръце разрешаването на националния въпрос, като неделим от голямия социален въпрос.

Особено важната роля на работническата класа и на истинската демокрация в разрешението на националния въпрос изпъква в обществения и политически живот на СССР. Тук ние виждаме как социалната, трудовата демокрация води неизбежно към разрешаването на националния въпрос и то основно и трайно. Премахвайки класовата експлоатация и следващото от нея економическо и политическо подтисничество, тая демокрация прави безпредметно подтисничество на една нация от друга и създава идеални условия за самоопределянето на всяка нация, за сътрудничество между отделните нации, за тяхното стопанско, културно и духовно единство като обособени части от едно голямо жизнеспособно и мощно социално цяло.

Но ние можем да наблюдаваме в ново време, как изобщо укрепването на демокрацията в света и частно в Европа и на Балканите води към решителни стъпки напред и към разрешаване на националния въпрос. С установяване на истински народни правителства реакционните сили в разните страни изгубиха своето преодоляващо влияние в политиката на държавата. Голями социални реформи в полза на благоденствието и всестранното развитие на народните маси и на тяхното политическо активизиране биват придружени и с установяване на една нова атмосфера в отношенията между отделните националности; множество парливи спорни въпроси между тях бидоха разрешени или изгубиха своята острота; създаде се възможност за уякчаване стопанските и културни връзки

между тия народи и за укрепяване на световната демокрация на почвата на социалното и международна правда и общочовешката солидарност.

Особено е характерно и радостно онова, което стана и става на Балканите, които в миналото представляваха най-опасната вулканическа зона в обществения живот на Европа. Тук се кръстосваха домогванията на големи империалистически държави, а същевременно и тия на малките балкански държави, обзети от империалистическа треска и диреци да разрешават своя национален въпрос за сметка на своите съседи и с помощта на големите държави. Всяка от тия балкански държави изпита прелестите на такова едно „разрешение“ на националния въпрос. Всички те имаха възможност да постигнат едно привидно и временно задоволяване на тяхните мегаломански стремежи към национална мощ и национално величие. Но всички можаха да почерпят много скъпи уроци, които най-нагледно показваха, колко пагубено е за народните маси и за отделната нация подобно разрешение на националния въпрос, колко е несигурно, незадоволително от гледище на народа, от гледище на неговото всестранно издигане, от гледище на сигурността и мира. Все пак, балканските народи не изпитаха напълно участието, която сами си подготвиха със своите международни борби и умрази. Те бяха предпазени от онова грозно положение, в което щеше да ги постави тържеството на германския и италианския фашизъм. Важно е да се подчертае тук, че Балканите бяха спасени от грозящото ги бедствие тъкмо чрез борбата на демократическите сили в света и на най-борческите и революционни сили в самите балкански държави, или от ония сили, които жизнено са заинтересувани от правилното разрешение на националния въпрос по пътя на демокрацията и социалната правда. На тия сили се дължи обратът в националните отношения на Балканите. Те продължават най-енергично да работят за разрешението на националния въпрос, и в това отношение — както казахме — са направени решителни стъпки, които са само една здрава основа за по-нататъшните успехи и резултати. Ние не можем да се съмняваме, че скоро на Балканите националният въпрос ще бъде окончателно и правилно разрешен.

Тъмна сянка в живота на Балканите наистина хвърля днес политическият живот на Гърция, където още продължава да вилнее, за срам на световната демокрация, една самозабравила се фашистка клика. Силата на тая клика, обаче, не е в самия гръцки народ, тя иде предимно отвън, тя се гради върху външни противоречия. Несъмнено е обаче, че свободолюбивият гръцки народ, който изпита всичките ужаси на международните борби на Балканите и който има жизнени интереси от мир и демокрация на Балканите, не е солидарен с политиката на гръцките фашисти. Напротив, той доказва чрез една героична борба против фашизма, че е решително против неговата политика и че желае да се тури край на миналото. Никой друг народ на Балканите не ще спечели толкова много от една Балканска федерация, отколкото гръцкият народ. Ето защо и никоя реакционна и тираническа власт не ще може за дълго време да препречва пътя на гръцкия народ към демокрация и Балканска федерация.

От особено голяма важност за разрешението на националния въпрос е политиката, която водят по него голямите западни държави. Тук съществуват големи интереси, които спъват разрешението на националния въпрос. Това са интересите на привилегированите обществени слоеве, свързани с подържане досегашния ред в колониите и старите отношения с изостаналите и по-слаби страни.

В тия западни страни макар да се говори много за демокрация, истинските демократични сили са още в едно твърде анемично състояние. Ние, обаче, сме в началото на следвоенната епоха, когато животът изтъква на предна линия голямите парливи въпроси по разпределението на тежестите от опустошителната и кървопролитна война. Народните маси, върху които ще легнат тия тежести, не могат да не бъдат раздвижени и активизирани. Силите на истинската демокрация не могат да не добият едно по-значително и увеличаващо се влияние в политическия живот. Изобщо, трябва да се очаква едно значително активизиране на световната демокрация, едно раздвижване сред подтиснатите и изостанали народи, сред народните маси изобщо в света. Всичко това ще създава все повече една благоприятна атмосфера за разрешаването на националния въпрос. Общото движение към траен и сигурен мир и към демокрация ще добие непременно голям тласък. Важна роля в това отношение има да изиграят голямите всесветски организации на работническата класа. От първостепенно значение ще бъде и влиянието, което ще указва в световния живот съюзът на съветските републики, който ще изпъква все повече на дело като авангард на световната демокрация и ще привлича вниманието на всички народи с постигнатите резултати във всички области на живота и особено по отношение основното разрешение на националния въпрос, процъвяването на националната култура и изграждането на националната мощ.

Явно е, че консервативните сили във всички страни не ще могат да не правят все по-големи отстъпки на народните маси и на истинската демокрация. Те не ще могат да се противопоставят срещу изграждането и уякчаването на световната демокрация, срещу осъществяването на по-съвършена социална и международна правда, срещу поставянето на световния мир и световното развитие върху здравата основа на самоопределението на нациите и уякчаването на тяхното световно единство.

Голяма роля има да изиграе в това отношение и самото обстоятелство, че войната, с усилването на стопанските връзки между отделните нации в света и осъвършенстването на техниката, е станала вече такъв един огромен абсурд от гледището на интересите и на самите привилегировани обществени слоеве, че необходимостта да се направи тя невъзможна вече, изпъква на преден план и за самите тия обществени слоеве. А тя може да бъде направена безпредметна и невъзможна само по пътя на засилващата се световна демокрация и правилно разрешение на националния въпрос в света. Опитите с Обществото на народите след миналата война, както и опитите с новото Общество на народите са знаменателни в

това отношение. Можем да се надяваме, с пълно основание, че новите опити ще дадат по-утешителни резултати и че ще се създадат чрез това условия за по-нататъшното укрепване на световната демокрация и световното единство. А това ще значи и решителна стъпка към окончателното и трайно разрешение на националния въпрос.

Димитър Атанасов

КЪМ ИНТЕНЗИВИРАНЕ НА МАКЕДОНСКОТО ЗЕМЕДЕЛИЕ

В книга 1—2 на „Македонска мисъл“ ние изтъкнахме, че за повдигането на македонското земеделие, предпоставка за стопанско закрепване на федерална Македония, ще допринесе доста и по-рационалното, по-интензивно използване на обработваната земя. На този въпрос именно искаме да се спрем в настоящата статия.

Многобройни са средствата, които могат да се приложат, и то специално в Македония, за да се достигне до по-рационално използване на обработваната земя:

1. Въвеждане на по-доходни култури;
 2. Въвеждане на култури и сортове, по-подходящи за местните условия;
 3. Въвеждане на по-подходяща обработка на земята, механизацията там, гдето е възможно и полезно;
 4. Подобряване на почвите чрез научно обосновано засилено торене и чрез мелиорационни отводнителни и напоятелни работи.
- Съществуват, разбира се, и много други средства за по-рационално използване на обработваната земя; ние изброихме само по-важните, като не причисляваме към тях средствата стопанските системи за използване на земята (кооперативно използване и др.), нито пък комасацията.

Ние ще се спрем бегло на четирите главни средства за по-рационално използване на работната земя, като ще разгледаме по-подробно четвъртото.

1. Въвеждането на по-доходни култури е било извършено от самото македонско население още през миналите векове, и то без пропаганда, без подканване. Водил го е опитът и личният интерес. Така още в началото на миналия век от всички балкански земи Македония е била страната, в която е имало най-различни и най-широко застъпени високодоходни земеделски култури: тютюн, памук, ориз, сусам, шафран, анасон и много други.

2. Въвеждането на култури и сортове, по-подходящи за местните условия, е било извършено също така от самото население, поне що се отнася до някои индустриални култури, например тютюна, чиито многобройни сортове се сядят на точно определени и най-подходящи места. Не е такъв, обаче, случаят с разните сортове пшеница и други зърнени храни (с изключение на ечмика, който е бил избран много майсторски), овощните дървета, зеленчуците, па-

мука и много други култури. Това положение се дължи на обстоятелството, че за установяване на най-подходящия за дадена местност сорт от едно или друго културно растение са необходими дълготрайни опити, на каквито може да се отдаде само една добре уредена земеделска опитна станция, а такива в турско време не е имало, след поделянето на Македония между балканските държави — много малко (тютюневи станции при Драма и Горна-Джумая) общи земеделски станции при Текели (при Солун), при Скопие и на още две-три места. Нито тяхният брой е достатъчен, нито пък са достатъчно добре обзаведени, за да могат да изпълнят своето предназначение. Освен това те са били винаги натоварени с многостранни задачи, което не е позволявало да се съсредоточат над определена проблема. Поради липсата на земеделски машини в Македония и специално на семечистачки, семето се хвърля непречистено, и в една и съща пшеничена нива, например, може да се видят класове от едва ли не всички сортове пшеница, които са познати в Македония. А известно е, че при различните почви и климатични условия, които владеят в различните покрайнини на Македония, успяват различни пшенични сортове. Това е само един пример; казаното се отнася в същност, за почти всички други земеделски култури. Това обстоятелство посочва ясно една от най-наложителните задачи, които предстои да бъдат бързо изпълнени от съществуващите опитни земеделски станции, както и от тия, които ще трябва да се открият нарочно за целта.

3. Въвеждането на по-подходяща обработка на земята е свързано също така с засилване дейността на съществуващите опитни земеделски станции и устройването на специални машинни станции, в които да се изпитват новите машини, преди да бъдат въведени в македонското земеделие. В цяла Македония земеделският инвентар е в окаяно положение. Неговото попълване е задача наложителна, която би могла да се завърши в доста къс срок, като ще трябва същевременно да се даде възможност чрез специална провета населението да свикне да манипулира с тия машини.

4. Подобряването на почвите, което може да доведе до много по-рационално използване на обработваната земя, е било до сега обект на най-малко грижи, ако не смятаме масовите отводнителни работи в Егейска Македония, предприети с заема за настаняване на бежанците; работи, които в много случаи дадоха обратни резултати.

Македония се намира на границата между два основно различни климатични типа; в нея, освен това, съществува голямо петрографско разнообразие. При това положение и като знаем, че почвите са плод на климатичните, петрографските и вегетационните условия на дадено място, не трябва да се очудваме, че на малкото пространство, което заема нашата страна — около 67,000 кв. км. — се намират най-разнообразни почвени типове, със съвсем различни агрикултурни и агротехнически свойства. Разпространението им е показано схематично върху картата, обр. 8 на стр. 205 на труда „Македония като природно и стопанско цяло“, току що издаден от Македонския научен институт. От посочените на тая карта почвени типове най-много се нуждаят от подобрение солените почви и затова

именно ние смятаме да се занимаем в тая статия малко по-подробно с тях.

Типичните солени почви се наричат на всички езици с руското име *солончак*. При тая почвен подтип най-голям е процентът на вредните за растенията соли (готварска сол, сода и др.), на самата повърхност, която поради това в много случаи е бяла и най-често съвсем лишена от растителност или пък покрита само с халофити, т. е. солелюбиви растения. За да се появи такъв почвен подтип са необходими много условия, от които най-важните са сух климат, било през цялата година, или през една част от нея; и плитко разположено подпочвено водно ниво. И двете тия условия са на лице в много от македонските низини и котловини. Поради това в Македония на много места, и то тъкмо там, гдето бихме очаквали да намерим най-подходящи за обработване земи, се намират солени почви, и то било солончаци, там, гдето условията за тяхното образуване съществуват и до сега, или пък солонци, както се наричат тия почви, повърхността на които се намира в процес на естествено обезсоляване.

Ние няма да се спираме тук на климатичните причини за явяване на солени почви в Македония — климатът на Македония е обрисован доста обстойно в споменатата вече току що издадена публикация на Македонския научен институт „Македония като природно и стопанско цяло“. Затова пък ние ще изясним, на ръка с тук приложената карта, причините, поради които на много места в Македония подпочвеното водно ниво се намира много плитко.

Македония се намира в обсега на Средиземноморските страни, в които движенията на земната кора не са престанали и до ден днешен, както това личи най-добре от земетръсите, които се случват тук така често, между другото и в Македония. Паметно е земетресението в Лагадинско на 1904 г., в Валандовско-Гевгелийско на 1931 г. и много други. При това тия земнокорни движения стават така, че едни земнокорни блокове се издигат високо, други потъват надолу. При тия движения на различни блокове в различна посока се явяват по-дълги или по-къси зони на потъване и зони на издигане. В Македония могат да бъдат различни многобройни такива зони с предимно северозапад — югоизточна посока. Отбелязани са на приложената карта. Тия зони са в връзка с движенията в алпийските земи, които изпълват цяла Южна Европа, включително и Балкански полуостров. Установено е при това, че само в една част от зоните с тенденции към потъване низходящите движения продължават и до днес. И тия места са отбелязани на приложената карта.

От друга страна силите, които са станали причина да се образува Бяло море с неговите многобройни острови, са предизвикали и в Македония, особено в съседство с Бяло море, но и по-далеко от него на север и на запад, резки движения на отделни земнокорни блокове в противоположна посока, при което са се явили такива планини с извънредно стръмни склонове, като Беласица и Кушиница, и дълбоки котловини около тях, като Драмската, Сярската, Струмишката и много други. Движенията, които са създали тия форми

НА СОЛЕНИТЕ ПОЧВИ В МАКЕДОНИЈА

[illegible]

ПОЯСНЕНИЯ НА ОБЪСНИТЕЛНИТЕ ЗНАЦИ. — 1. Пояси на издигане. — 2. Пояси на потъване, което е приключило в края на Тетцера. — 3. Места, где то потъванията са продължили и през Кватернера и до днес. — Разеди в връзка с егейската тектонска област (линията е откъм страната на потъвания блок). — 4. Разростване на солени почви. — 5. Разростване на солени почви, които се използват от населението за напояване на солени почви и чрез това косвено — за мелиорирани на тия почви. — 6. Карстови извори, които се използват от населението за напояване на солени почви и чрез това косвено — за мелиорирани на тия почви. — 7. Гипсовите залежи при с. Косоврасти, Дебърско. — 8. Географски граници на Македония. — 9. Политически граници.

на македонския релеф, продължават също така и до днес. И тия котловини и планини са отбелязани на приложената карта.

Потъванията, които са станали в Македония и продължават да стават и до днес, било под влияние на алпийската зона или пък под влияние на егейските тектонски движения, са станали причина да възникнат морски заливи (Солунски залив), или да се появят езера (Охридско, Лагадинско, Бешикско езеро, отводнените вече Тахино и Пазарско или Енидже-Вардарско езеро, Ландженският гьол, Горчивото езеро на юг от Кукуш, Мавровското езеро и други), блата (блатата в Прилепското и Битолско поле, в Скопското поле, в Солунската низина, Сярската и Драмската котловина и много други) или най-малко равнини, върху които се разливат при пълноводие реките, които протичат през тях. Всички тия явления са свързани с трудности по изтичането на повърхно течащите и подпочвените води. Последните, в случаите, когато не достигат до самата повърхност и не се явяват в вид на блата и езера, се намират най-често съвсем плитко, на 1—2 метра под повърхността. Последницата от това е, че при голямата лятна засуха, която настъпва почти всяка година в цяла Македония, се предизвиква възходящо движение на подпочвената вода по капилярен начин, при което тя, като се изпарява на повърхността на почвата, отлага тук всички разтворени от нея соли. С течение на времето, като се натрупа в тях по-голямо количество соли, вредно вече за културните растения, тия почви се превръщат в безплодни солончаци, които могат да се използват и се използват на много места само като зимни пасища. Тук именно се крие причината, поради която низините край Бяло море се използват от хилядолетия насам предимно като зимни пасища за добитъка, който пасе лятно време по високотланските пасища. На това се дължи и тъй силно развитото едно време македонско овцевъдство.

В близост с брега на Бяло море са се образували също така на много места солени почви, и то както поради потъвания и вследствие на това — плитко подпочвено водно ниво, така и поради това, че подпочвената вода се насища постоянно със соли от морската вода. По тая причина солончаци се намират около целия Солунски залив, както и в делтата на Места. Те са толкова силно осолени, че по тях могат да виреят само солелюбивни (халофитни) растения, които образуват пространни зимни пасища; поради невъзможността да се постигне понижаване на подпочвеното водно ниво, за мелиориране на тия почви е трудно да се мисли.

Нека след тия обяснения укажем по-конкретно на кои места в Македония се намират солени почви

Най-голямо пространство заемат солените почви в Солунската низина. Тях ги има тук много отдавна и по тях местното македонско население нарича тая част от низината, която се намира на север и запад от пресушеното вече Пазарско (Енидже-Вардарско) езеро с името Сланица (слан значи на старославянски солен, а слатина — солена почва). След отводняването на Пазарското езеро и блатата около него, на тяхно място се явиха само солени почви, негодни за обработване. Очакванията за придобиване на нова земя

за обработване чрез тия скъпи отводнителни работи се указаха съвсем неоснователни. Появяването на тия солени почви се дължи както на плитко разположената подпочвена вода (през една част от годината тя дори избива на повърхността, а през другото време се намира само на 1—2 метра дълбочина), така и на близостта на Солунския залив (за това стана дума малко по-горе), а също така и на обстоятелството, че това е една от най-сухите части на Македония: тук падат годишно по-малко от 450 литра валежи на квадратен метър! Дори и някои от околните по-високо разположени земи са покрити с солени почви, които са започнали, обаче, да се променят от само себе си и са вече почти напълно годни за някои солелюбиви културни растения.

Солени почви се намират около Горчивото езеро на юг от град Кукуш, в низината на север от Лагадинското езеро и около Мавровското езеро и Ландженския гьол между Нигрита и Бешинското езеро, в Круша-планина. И в трите случая се касае за езера и блага, които периодично менят своя обхват и при засушаване оставят върху напустнатата площ повече или по-малко соли. В случая с Горчивото езеро тия соли са толкова много, че населението всяка година отива да събира сол за добитъка. Съществуването на всички тия напълно безоточни или периодично безоточни езера е в тясна връзка с сухия климат на тия места. Изпаренията преобладават над валежите през по-голямата част от годината.

Солени почви имаше в Сярското поле. Те станяха още повече след отводняването на Тахино езеро. Солени почви се намират и около голямото Правишко блато на юг от Драма, което изобщо не може да бъде отводнено. Солените почви заемат значително пространство и в делтата на Места.

Във Вардарската Македония солените почви заемат по-голямо пространство в Овче-поле. И тия солени почви дължат своето появяване на това място по общите причини, които важат за цяла Македония; само че тук към тях се прибавя и едно специфично за тоя край обстоятелство: тук подпочвата, която се състои от старотерциерни морски утайки, съдържа доста соли, които се явяват като източник за бързо засоляване на повърхността дори и на такива места, които имат по-дълбоко разположено подпочвено водно ниво. (Слан-дол се нарича хълмистият край на юг от Овче-поле, а Слатина-местността на изток от село Богословец). Това обстоятелство налага, както ще видим малко по-нататък, по-особен начин за мелиориране на солените почви в Овчеполието, отколкото начините, които биха могли да се приложат с успех на другите места в Македония. Голямото пространство, което заемат солените почви в същинското Овче-поле, е причина последното да се използва като пасище за овци. От там и името му.

В Кочанското поле се наблюдава слабо вторично засоляване на някои почви като резултат от неправилно напояване във връзка с оризовата култура. Поради това места, които по-рано са било култивирани, сега са напустнати. Типичен е случаят с Гладно поле на запад от гр. Кочани. Типично е и името!

Голямо пространство заемат солените почви в Скопското поле

между града и Катланово, около блатото Шамак и около Катлановското блато. Те се дължат тук изключително на лошия дренаж вследствие на скорошни потъвания. На същата причина се дължи явяването на доста много солени почви в Битолското и Прилепското поле. И тук местността на изток от с. Добромир се нарича Слатина, а при Вашарейца има едно „Гладно поле“.

Солени почви се намират вероятно и в Струмишкото поле, ако се съди по някои недостатъчно изучени почвени проби.

Днес всички изброени места със солени почви в Македония стоят неизползувани, или пък се използват частично като зимни пасища; по-рано, преди пропадането на скотовъдството в Македония, те са били използвани по-рационално, сега обаче на много места остават съвсем неизползувани. А те биха могли, в повечето случаи, да се подобрят, да се мелиорират, както се казва, и използват за благото на македонското население. Но как би могло да стане това? Трябва да се има пред вид, че съществуват най-различни видове солени почви изобщо, а също така и в Македония — на тоя въпрос не се сприяхме, поради това, че, с малки изключения, липсват необходимите почвоведски и химически изследвания. А всеки вид солена почва изисква особен начин на подобрене; явно е при това положение, че не може да се укаже за цяла Македония един общ начин за подобряване на солените почви; начинът на подобряване, мелиориране, зависи и от местните условия, които са също така извънредно различни в различните части на Македония, както това стана ясно от направения по-горе кратък преглед на разпространението на солените почви в нашата страна. И все пак съществуват някои по-обща методи, които с успех биха могли да се приложат в Македония. Ще изброим по-важните от тях.

Изкуственото понижаване на подпочвеното водно ниво (с цел то да отиде толкова дълбоко, че да не може през сухата част от годината водата от него по капилярен път да достига до повърхността и тук, като се изпарява, да се трупат вредни за растителността соли) може да се приложи на много места в Македония, някъде по-лесно, някъде по-трудно, а на някои места тоя начин за мелиориране е изобщо неприложим. Тоя метод се състои в изкопване на дренажни канали, дълбоки най-малко 2 и половина метра и достатъчно разклонени, за да могат да обхванат подпочвената вода на целия район. Тия канали трябва, разбира се, да имат необходимия минимален наклон и да има до къде да бъдат отведени. От това следва, че те не могат да бъдат приложени в Солунската низина. Поради това тук отводнителните съоръжения ще останат така несъвършени, както са днес, от което следва, че по тоя път не ще може да се постигне никаква мелиорация. Тоя начин за мелиориране е трудно приложим в Сярското и Скопското поле, тъй като части от тия полета, и то точно тия части, в които се намират солени почви, се намират под нивото на Струма и Вардар в обсега на съответните полета; поради това каналите, ако изобщо се направи опит да бъдат прокопани такива, ще трябва да отвеждат далеко от двете полета. Това ще поскъпи извънредно много цялото предприятие. Единствено в Битолското поле мелиорирането чрез отводняване може да

се приложи, поради съществуващите теренни условия, с голям успех. И може би тук ще трябва да се почне най-първо, като по тоя начин отново се създадат сгодни условия за оризарство и отглеждане на памук; преди вековете те са били основата, на която се е градело някогашното благополучие на Битоля.

Промиването на солите от повърхността чрез напояване е друго средство за мелиориране на солените почви, което трябва да се прилага с голяма предпазливост, тъй като при невнимателно провеждане може да даде тъкмо обратни резултати, като солончаците (с най-голямо обогатяване на соли на самата повърхност) се превърнат в солонци, клисави почви с най-голямо обогатяване с соли на около 10—20 см. под повърхността; те от своя страна е вече много трудно да бъдат мелиорирани. Главната опасност има от това, че при това промиване често пъти настъпва повишаване на подпочвеното водно ниво, което от своя страна се явява, както вече знаем, нов източник за засоляване на почвата. Ето защо най-често промиването се комбинира с дренiranje. Това, обаче, поскъпява доста много тоя деликатен метод на мелиориране. В Македония специално той се прилага трудно и поради това, че в Овчеполюето, където има най-много нужда от него, липсва възможност за поливане, поради това, че тук не протича нито една река с постоянен воден дебит; изобщо сушата в Македония, която е една от главните причини за явяването на солени почви на такива големи пространства, пречатствува и за прилагането на някои от най-ефикасните мелиорационни способи.

Химическото торене е, специално за Македония, най-евтиният и най-бързо и ефикасно приложим мелиорационен способ. Доказано е, че калцийт неутрализира вредното действие на солите, които се натрупват в солените почви, поради което за такива почви се препоръчва калциево торене, главно с гипс. Съобразно със степента на засоляването, е потребно почвата да се засипе с повече или по-малко приготвен по подходящ начин гипс. Нужни са по 1 — 2 тона гипс на декар, като едновременно с това се налага и подходящо дренiranje, за да се отведат появилите се при това торене вредни за почвата химически съединения. В Македония, за щастие, се намират големи маси гипс и то при отлични условия за експлоатиране, при селата Райчица и Косоврасти, на изток от Дебър, от двете страни на пътя от тоя град за Тетово, както и на много други места. При хладките минерални извори при Косоврасти в планината от гипс (той образува голяма част от Дешат планина) се намират и малки количества сира, която, примесена към гипса, увеличава извънредно много неговата мелиоративна стойност; поради това находището би трябвало в най-скоро време да стане място за добиване на химически торове. Необходимата водна енергия се дава в голямо изобилие от Радика. Много по-тежък е в случая транспортният проблем.

Освен това на много места в Македония се практикува и едно много интересно естествено калциево торене с поливането на солените почви с варовита карстова вода, около големите карстови извори, които изобилствуват на много места, особено в Егейска

Македония. Такъв е случаят с варовитата вода на река Вода, която извира от големите карстови извори при с. Нисия над Воден (прибира най-вероятно водите на Островското езеро), минава през Воденските водопади и се разлива на голямо пространство под града; такъв е и случаят с карстовите извори под градовете Пазар, Бер, Негуш, Драма, при Филипи и на много други места.

Солените почви могат да се използват и като се подбере подходяща за тях култура, тъй като съществуват културни растения, които са повече или по-малко солестойки. Така от зърнените храни най-солестойка култура е ечмикът. Населението на македонските равнини, в които пространни части са заети от солени почви, е достигнало от опит до тая констатация и затова до към 1926 г., когато се намеси по-активно държавата (която и в тоя случай, както в много други случаи, сбърка), е садело в Солунската низина повече ечмик, отколкото пшеница! В Солунската низина се е получавала около една четвърт от цялия добив на ечмик в Македония. Преди балканската война, пък известно време и след това, ечмикът беше доста важно износно перо на Македония. Това е на пръв поглед необяснимо, тъй като ечмикът е малодоходна култура и човек с право може да се чуди, защо се хаби земята на низините за нея. В същност тя е едно рационално средство за тяхното използване. Колкото и абсурдно да изглежда на пръв поглед, въвеждането на ечмिका на някои места в Македония ще бъде едно от средствата за рационализацията на македонското земеделие.

Друга солестойка култура е оризът. И може би тъкмо затова както и по много други причини, които ще изтъкнем в специална статия върху оризарството в Македония, тая култура достигна в началото на миналия век грамаден разцвет във всички македонски низини. Лошото е само там, че системата, която се употребява за напояването на оризищата, е много примитивна и предизвиква засилване на засоляването на почвите, поради което те постепенно стават все пак негодни дори и за ориз. В тоя именно процес се крие до известна степен постепенното намаляване на тая култура.

Друга солестойка култура е памукът, който се сее в Сярското поле върху подходящи за него почви — кафяви степни почви, но който би могъл да се сее и в Битолско, Овче поле, Скопско, Кочанско и на други места в Македония върху почви, които са били частично обезсолени по естествен път, или пък биха били обезсолени по изкуствен начин.

Люцерната е особено солестойка и поради тия си качества, както и поради пригодността ѝ за зелено торене и за обогатяване на почвите с азот, ще трябва да добие по-голямо разпространение навсякъде, гдето съществуват другите необходими за нея условия, за да могат да се използват по-рационално солени почви, които инак биха останали некултивирани.

Единственото солестойко културно растение, което е почти непознато в Македония, е захарното и крѣмното цвекло. То би могло да се култивира с успех в много македонски низини върху полузасолени почви, които иначе биха останали съвсем неизползвани или пък ще се използват само като пасища. Цвеклото е пет

до десет пъти по-солестойко от ечмика. В това отношение селянинът има какво да научи от специалиста.

В заключение трябва изрично да подчертаем, че бяха дадени само най-общи указания. Трябват обстоятелни изучвания на самото място, за да се установи точното разпространение и произход на солените почви на всяко едно място поотделно, та тогава да могат да се препоръчват окончателно и най-подходящите за всяко едно място подобрителни мероприятия. Това е една от многото задачи пред строителите на нова федерална Македония.

Асен Василиев

НЯКОЛКО НЕИЗВЕСТНИ ИКОНОПИСЦИ ОТ МАКЕДОНИЯ

Твърде мъчно е да се проследи един иконописец или резбар, живял макар не отдавна — през миналия век — да се узнае неговата художническа дейност и да се посочат изцяло неговите произведения. От това произлиза и друга мъчнотия, че изобщо за нашите иконописци не така лесно може да се направи пълна характеристика въз основа на цялостното разглеждане на творбите им. Тяхните произведения са пръснати по различни църкви, в най-различни краища по села и градове. Това е една от най-главните причини да нямаме до сега в нашата литература нито един художник — иконописец или резбар, даден в пълния му облик. Друга причина е обстоятелството, че не всички майстори и не на всички свои произведения са се подписвали. Независимо от горното много от тяхните творби са и унищожени. Налага ни се за един голям брой иконописци да съдим само по една тяхна икона, а това пречи да се види тяхния художнически вид. Редки са случаите, когато по стечение на щастливи обстоятелства от един автор са запазени по няколко произведения в някоя църква. Има и случаи, когато са запазени и повече творби, но те са пръснати на много места и голям труд и мъчнотии са пречката те да се сгрупират за обстойно проучване.

Това важи и за майсторите иконописци и резбари от Македония. Тези неспирно пътуващи люде са усеяли със своите художествени произведения целия Старопланински полуостров. Тяхните икони и резби се намират както из най-притулените малки църкви, така и в най-големите манастири и градски църкви. Мнозина от тези майстори ще останат за винаги прикрити за окото и на най-опитния и прозорлив историк на живописата.

Ние тук ще дадем сведения за някои неизвестни иконописци от Македония, чиито произведения можахме да видим. Те са живяли и работили през XIX век. Като изключение, ще посочим един знаменит майстор, на когото попаднахме, Апостол Зограф, живял през XVII и XVIII век.

Апостол Зограф.

В Велешката църква „Св. Възнесение“ („св. Спас“) е запазена една икона, представляваща образа на св. Никола (обр. 1). Размерите на иконата са 52 x 82 см. В долния ѝ край се чете следния надпис:

„Прилежаніємъ благороднаго господаръ хаджи Мухамедъ Йордановичъ азъ оукаже апаа зогра“.

Обр. 1. Икона на св. Никола от Апостол Зограф.

Тази икона е забележителна преди всичко, освен с датировката (1707 г.), но и с това, че тя носи подписа на автора ѝ. Подписи на иконописци от началото на XVIII век е твърде рядко явление и затова подписани икони от това време представляват особен интерес. Апостол Зограф е един от малцината зографи, които са имали обичая да се подписват. Нам този иконописец не ни е известен от други негови произведения.

Съдейки от тази негова икона, ние мислим, че Апостол Зограф е бил опитен и добре школуван майстор, типичен предста-

вители на македонската иконописна школа. Без да може да се посочи неговото родно място, той остава връзката между по-старите македонски иконописни школи и добре изразеното изкуство на по-късните майстори, преди всичко, на мияците, през втората половина на XVIII и през целия XIX век.

Иконата на Апостол Зограф по изпълнение е отзвук от традициите на византийската иконография. Пресилената употреба на орнаменти в цялостното изпълнение на иконата придава на последната твърде китен вед. Силното чувство на художника към стилизиране на растителни форми стига до там, че той им дава преднина по отношение на самата фигура на светеца. Снагата на седналия св. Никола е изгубена в архиерейските му одежди, които са приравнени в плоскост с конструкцията на трона. В последния също така са загубени плановите на неговите части. Разглежданата икона е типичен пример, в който ясно се вижда онази смесица от антични орнаментни елементи, подложени на преобразяване по вкуса на византийски прийоми и на по-късни стилни схващания от времето на Възраждането. Нека споменем само за акантовия лист, който твърде добре подхожда на бароквата линия и е използван от Апостол Зограф в много разновидности. В един случай той го представя в плавната баракова спирална линия, в други умело го завива в формата на розета, а на места използва само отделни негови листа. Освен това художникът е имал и друг богат материал от стилизирани форми, които е използвал според случая, групирал ги е подходящо и е създавал художествено единство от тях. Достатъчно е да се погледне украсата на стола и да се съпостави с орнаментацията на одеждите на светеца.

Неизбежната употреба на злато в тази род живопис, достигнала техническо съвършенство, спомага извънредно сполучливо за нейната представителност. От друга страна златото е незаменим контраст за останалите обикновени цветове. Тук тази противоположност на злато с багрила е съвършено уравновесена и в разглежданата икона достига до пълна хармония.

От общата композиция на трона и фигурата на светеца се отделя само главата, която също така е силно стилизирана и внушително стои върху златни нимб. Цялостният вид на иконата излъчва очарованнето на първостепенна художествена творба. Тя ще остане на предно място в македонската иконография.

Теодосий Зограф.

В църквата „Св. Богородица“ в с. Ново-село, при гр. Щип, е запазена една твърде оригинална и ценна картина, (обр. 2). Тя е особено интересна по съдържание и се пази като реликва в църквата. Върху нея е запазен и крайно любопитен надпис, така че тя представлява смесица от живопис и езиково богатство. От надписа научаваме името на майстора—художник, подтика му да създаде творбата, както и времето когато е рисувана. Художникът се е наричал Теодосий от Велес, а картината е рисувана през 1813 година.

Общия вид на тази творба, чувството с което е рисувана, голямата родителска обич, която е вдъхновила художника да предаде

съкровени бащински чувства, учудват и днес зрителя. Всичко това придобива още по-голяма стойност, като се вземе предвид и времето когато е създадена тази картина. Тя по съдържание е предимно битова, но в нея е вложен и личен религиозен облик, създаден от самия автор.

На платно, с размери 73 x 63 см., Теодосий е разгънал пред зрителя цяла история от собствения си живот, колкото трогателна,

Обр. 2. Картина от Теодосий Зограф.

толков и поучителна. В изписаната от него сцена вземат участие самият Теодосий, като баща, жена му, сина му, един цар и Богородица. Самата картина е посветена на последната и подарена на църквата в с. Ново-село.

Преди да направим описание на самата картина, нека да дадем надписа към нея; той има следния текст:

„† Знамение нѣкое чѣдо прѣтѣмъ иѣмъ како ѣстъ скоро помѣщница/ѣхъ грѣшнихъ (Теодосіа образомъ сѣмъ зографъ: въ лѣта ѡ хѣта 1813/ въ това вѣрѣе работиѣхъ на цѣрква нѣвосѣлска и имѣхъ дѣмъ въ Бѣлѣхъ и едно дѣ/те тогѣ про лежи именемъ Найдъ: Бѣше ми колно: прѣтѣхъ за него и маѣнка мѣ донесе ко/ради да го лежѣме: и нищо лѣхъ не поможе: и прѣнде вѣрѣе дѣтѣ да ѣмѣ и ма/нка мѣ го принесе прѣдъ вѣрѣе цѣрковна изѣ да плаче: и азъ и рекохъ женѣ биди

како /вѣда избавила царя ѿ море: она може и нами да поможет: и поклонихме се/ ѿ чюдесе прѣтѣм оживѣ детето и посака да ѿде: и потом оздраве.“

„Самото отроче егда

Новагѣ 15 лѣтъ

принде и поклонилъ бо стѣ храмъ.

От този надпис се уяснява и самото съдържание на картината. Макар че са нанесени върху нея известни повреди, това не рече да се видят художествените ѝ качества и вложената идея. Действието се развива пред една църква. Между две от колоните на църквата е нарисувана една икона с образа на св. Богородица с детето. В ляво на картината се е представил самия Теодосий, облечен в бяло кожуше, поръбено с тъмно кафяви кожи и блядо-охрова антерия, украсена с тъмно-охрови черти, която достига до ходилата му. Той е с дълги коси. Изразът на лицето му е приятен, благ. Главата си е обърнал в дясно към жена си, а с ръцете си сочи една сцена, представена във вид на картина, окачена на стената на църквата. Там е представен един цар, потъващ в морето. Надъ него на бял фон, в облаци, е нарисувана Богородица, която спасява царя. До Теодосий е застанала жена му. Тя смирено слуша неговия съвет. Облечена е в сая с убито червен цвят, с бяли черти, а отгоре носи кафяв кожух. Главата ѝ е забрадена с бяла кърпа. Пред краката на Теодосия и жена му е нарисувано болното дете-пеленаче. От другата страна на картината е изобразено същото дете, но оздравяло и порастнало — на 15 години — „возраст 15 лѣтъ“. То е облечено празнично — в дълъг до ходилата кожух. В ръцете си юношата държи свитък хартия, на която е написано: „и принесе образъ свидѣтелства.“

Чувствата, които са подтикнали Теодосия да нарисува тази картина, не са представени само чрез идеята, а са отразени просто и внушително и в нейното изпълнение. Преди всичко, тя се налага с своя особено благороден тон и майсторски съгласувани убити, но изискани цветове. В тях като че ли е „материализирана“ онази молитственост и топла благодарност от спасяване на рожбата му. Теодосий е бил крайно фин художник, добър рисуващ, добър композитор. Той притежава и много силен усет към линията — сигурна, спокойна, изящна. Към това нека прибавим и качеството му психологически и с голяма вещина да предаде и изрази на лицата. Съчетанието на тези сложни задачи, необходими за всеки добър майстор, ние виждаме отразени в творбата на един неизвестен творец, потулен от времето, още през 1813 година, да предаде едно свое откровение, без да е мислил за величието на името си, а е чувствувал нравствен дълг да подбуди съвременниците си към вярата, на която той е бил предан.

Независимо от горното, ние научаваме от надписа на картината и някои подробности. Старата Новоселска църква е съществувала през 1813 година, в която е рисувал Теодосий (новата църква „Св. Богородица“ — една от най-монументалните църкви в Македония е изградена на местото на старата, в която е работил Теодосий, през 1850 г.). Освен това от етнографско гледище нарису-

ваните фигури представляват значителен интерес — от тях съдим за старото велешко облекло, а надписът ни дава и езиков материал.

Георги, иконописец от Струмица.

Все по това време работи и друг майстор, голям художник, от когото са запазени малко творби, но изящни по изпълнение. Това е иконописецът Георги от Струмица, така както той е оставил името си. Работил е в началото на XIX век. Веднага трябва да се подчертае, че произведенията на този отдавна забравен художник могат да се посочат като рядко изключение за иконографията на Македония от това време.

В Берковската църква „Св. Архангел Михаил“ са запазени престолното Разпятие с фигурите на Богородица и Йоана и изображението на св. Ноя, на северната олтарна врата, които датират от времето на изграждането на църквата—1818 година. (Над входната врата надписът гласи: „ѿ рождество же Христово. аѿни лета 1818“). Едновременно с този надпис над олтарната врата е запазен и друг възпоменателен надпис, от който научаваме и името на иконописца. Текста на надписа е следния:

„Да сподѣки ѿдъ ѿгъ ѿ дѣсны во ѿтвѣне свое си православи хри
и́на грѣшныи: славагоуѣнаго попѣцу. родѣ ѿго ма́гáнов. и ма́сташо.
родоу ѿ сто́лман. родо то́чек. и тѣшо родо ѿшван Байзов. и Нѣ́кола
Билáров и Пáсна и ѿшван: и иконописецъ геор́гъ ѿ Струми́ца: 1818
августа: 24: а́мин:“

Поставен на централно място този надпис уяснява, че първоначалната украса на църквата е извършена от иконописца Георги. По-късно повечето от неговите иконостасни икони са били прерисувани или заменени с нови. По този начин днес църквата е лишена от едно действително богатство на изобразителното изкуство.

От първото украсяване е запазено изображението на отец Ной (обр. 3). Светецът е представен в полуръст, анфас, в зряла възраст, с дълга брада. На главата си е сложил червено кепе-чалма. Дясната ръка е леко вдигната с китка обърната към зрителя, а в лявата държи кофчега. Другите изображения — Разпятието и фигурите на Богородица и Йоана са дадени в приетата форма и изрязани по контурите.

Тези макар и малко по брой запазени творби на Георги иконописца дават напълно ясна представа за онова голямо техническо съвършенство, до което е стигнал този майстор и което го напълно отличава от всички други негови съвременници, от предходниците му или от по-късни майстори Той напълно владее и съвършено прилага онази стара западноевропейска техника, при която чрез лазиране на багрилата се получават прозрачни, дълбоки тонове, наситени с въздушност и чистота. Зрителното въздействие и на четирите творби е особено силно, а съзвучието на цветните съчетания остават незабравими впечатления. Независимо от това, че художникът е и голям рисувач и отлично разбира и предава фор-

мите, неговите творби съдържат, преди всичко, онези лирични качества, присъщи на творбите на големите майстори, които говорят направо на чувствата, и впечатленията от тях не напускат никога съзнанието на наблюдателя.

Обр. 3. Образ на Отец Ной от Георги Зограф.

Георги, иконописец от Струмица, ще остане един от завидните майстори на Македония. За съжаление, ние нямахме случай да попаднем и на други негови икони. Възможността да съществуват още някъде негови творби не е изключена. Налага се те да бъдат потърсени.

Антоний монах.

Когато някой има удоволствието да посети село Собино, Вранско, той наистина, ще остане обаян от онова настроение, което из-

Обр. 4. Икона на Пророк Илия от Антоний монах.

Главното действащо лице е Пророка. Той е представен ан-фас, за да бъде ясен и убедителен със свой образ за верващия. А за да бъде така обрисован, налага се да се направи компромис при

художественото изграждане на композицията. Изобразяването на колесницата и на конете при реалистичното им представяне, за да отговарят на дадения насреща образ на светеца, трябва да бъдат нарисувани в рекурсив, конете да дойдат на преден план, а това значи да се жертвува човека, в случая Пророка, който ще остане на втори план. Ако ли пък конете и колата се нарисуват в профил, естествено е и светеца да бъде обърнат в профил. В такъв случай, той губи от своята представителност. При сблъскването на тези два композиционни принципи, във въображението на старите художници се е родила компромисната композиция и символичното представяне — лицето остава средицето, а всичко останало е идея и условно допълнение. Реализмът отстъпва на илюзията.

Така разрешен този сюжет, завещан от миналото, Антоний монах взема на готово. Остава да се види силата на изпълнението му. В това отношение иконописецът е постигнал извънредно голям успех. Преди всичко, той се е проявил като голям стилист и художник с завидно колористично чувство.

Нарисуваният пророк Илия се възнася в небесата — така — той е представен с глава и поглед отвърнати от земния мир, той се е взрял в небитието, а с лявата си ръка спуска кожуха на пророк Елисея, без да го поглежда. Косите му силно стилизирани, буйно се развяват от вятъра на едри кичури. От цялата му фигура, без да е особено раздвигана, лъха мощ. Тя господствува над облаците и конете, които хвърчат нагоре и които художникът майсторски е стилизирал. Техните форми са надребнени, а това още повече подчертава едрата фигура на светеца. Но Антоний монах прави и друго. За да подчертае преднината на светеца, освен мащабните контрасти, той прилага и колористични различия, без обаче, това да бъде в ущърб на цветните хармонии — напротив, той с голямо майсторство и чувство изгражда колористичния ефект. След всичко това нека кажем, че той още веднаж подчертава преднината на главната сцена, като около нея нарежда малките сцени, представящи моменти от живота на светеца. При тази общност на множество композиции, Антоний монах е избегнал сухоето им разграничение с обикновените римки от прави и плоски черти, като ги е заменил с ритмично повтарящи се спирали. Това той е извършил с изискан вкус и иконата е получила особено приятен вид от тази линейна ритмика.

За останалите икони на Антоний може да се каже, че той навсякъде е вложил голямите си възможности на първостепенен майстор. Посочените качества в разгледаната икона се виждат и в другите негови творби. Някога, когато се пристъпи към пълния преглед на македонската иконография, произведенията на Антоний монах ще заемат едно от първите места.

Данаил Щиплията.

Неговата дейност е отбелязана предимно из селищата на Западна България. Напуснал родния си град Щип неизвестно кога ние намираме този иконописец да се явява през 1862 година в гр

Кюстендил. На иконата св. Константин и Елена в Кюстендилската църква „Св. Мина“ четем:

„Изрѣски Даниїлѣхъ ѣсѣ щипляѣа 1861: мѣсецѣ августѣ: 20 ден:“

Три години по-късно, той е в Чипровско, където е работил по-продължително. В църквата „Св. Възнесение“ в Чипровци е изрисувал всички икони — олтарни и апостолски и стенописите в църквата. Иконостасните икони са Възнесение, св. Богородица (сега прерисувана), Исус Христос (85 x 58 см.), св. Иван Кръстител (обр. 5), св. Никова, Арх. Михаил и св. Стефан. На последната надписа гласи: „Изрѣски писецѣ Даниїлѣхъ 1865. мѣсецѣ майѣ. 22“, а на иконата на Арх. Михаил, убиващ богатия, иконописец се е подписал: „Изрѣски Даниїлѣхъ ѣсѣ щипляѣа“. Стенописите в църквата, рисувани пак от него (без да се е подписал на тях), заемат само част от стените. Изобразени са отделни фигури на светци в цял ръст.

През 1868 година той е в с. Гаганица, Берковско и работи в тамошната църква „Св. Възнесение“. Тази църква, твърде стара и интересна само по себеси, има хубаво надолтарно Разпятие с резби. В

Обр. 5. Икона на св. Ив. Кръстител от Данаил Щиплята.

долната част на кръста се чете: „Мѣсто лѣвное, ѡбновленіе темѣла на чрѣвѣхъ вознесеніе 1868 мартѣ изрѣски писецѣ Даниїлѣхъ Щипляѣа Георги Аврамовичѣхъ“.

От този надпис научаваме цялото име на иконописеца. Би могло да се допусне, съдейки от презимето — Георги Аврамович, както и от собственото му име — Данаил, че разглеждания майстор произхожда от някой мияшки иконописен род и впоследствие преселен в гр. Щип.

Олтарните икони, които Данаил е нарисувал в тази църква са: св. Никола, св. Богородица, Исус Христос, Иван Кръстител, Въз-

несение, Арх. Михаил и св. Илия. Отделно са иконите св. Георги и св. Димитър. Под олтарните икони на иконостаса той е нарисувал пет сцени от създаването на света — Адам и Ева и др.

През годините 1869 — 1870 Данаил работи в селата Мартиново (Чипровско) и Копиловци (Берковско). Върху иконите и на двете църкви в тези села той не се е подписал, обаче всички стилни и колоритни качества недвусмислено издават неговата ръка. В Копиловци иконите са св. Георги (59 x 88 см.), Иван Кръстител и св. Димитър. В същата църква той е оставил и множество стенописи по тавана и стените. (Някои стари селяни още помнят иконописеца и разправят някои случаи от живота му).

Данаил Щиплията е бил и в Берковица, където в църквата „Св. Никола“ намираме няколко негови икони, рисувани през 1872 година. Надписана е иконата на св. Спирдон: „Настоящата икона приложиха Еснаф Гранчарски за душевно спасение на 1872: месец феври 17; изрече Даниах“, (111 x 73 см.). Другите негови икони в същата църква са на св. Тома (59 x 111 см.), Св. пр. Илия и св. Иван Рилски.

Данаил Щиплията е много добър рисувач и стилист. В всяко отношение при изпълнение на иконите си той се придържа към характерния стил на иконописца от XIX век. Неговият дар на художник е подпомогнат и от голямата техническа подготовка, която той използва с завидно умение. Той предпочита сигурни и наситени цветове, а това придава на творбите му убедителен и приятен вид. В стенописите той е доста повлиян от някои нови, за онова време, композиционни разбирания, които твърде много се отличават от традиционните схващания на старите стенописци.

Според спомените на някои стари щипляни, Данаил се прибрал в родния си град около 1888—9 година, стар и изнеможил. Наскоро се и поминал на около седемдесет годишна възраст — „бил несретник, останал и без потомство“.

* * *

С тези няколко кратки бележки съвсем не се изчерпва безкрайната вървулица от иконописци, откърмени от македонската земя. При случай ние ще посочим още мнозина техни събратя. Към това нека кажем, че могат да се прибавят и много по-голями или по-малки родови групировки от иконописци, строители и резбари, които са създали неocenими творби на македонското изкуство.

Димитър Мицов

АЛБАНО-ГРЪЦКИТЕ ОТНОШЕНИЯ

На 1913 г. се роди най-младата балканска държава — Албания. Нейното създаване беше свързано с не малко трудности, които произтичаха главно от упорството на Сърбия и Гърция. Сърбия желаше да излезне на море. И тъй като Австро-Унгария ѝ препречваше пътя към Далмация, тя потърси изход през Драч. Поради това изяви претенции над цяла Северна Албания, като се опита да

аргументира тия свои аспирации не само с нуждата от излаз на море, но и с твърдението на великосръбските учени, че албанците в Северна Албания били поалбанчени сърби. Гърция пък претендираше, че Южна Албания, на юг от река Шкумби, е населена от гърци, тъй като тамошното албанско население е християнско и се намира под ведомството на Цариградската патриаршия. Това били албаногласни елини. Ясно е, че ако приемем тезите на сръбските и гръцки учени, ще излезне, че на Балканския полуостров, изобщо не съществува албански народ. А това се опровергава от историята, от епичните борби на неговия национален герой Скендер-бег срещу турците, както и от неговата самобитна народна култура, за която е необходима, обаче, подходяща почва, за да може да даде съответен принос в модерната култура на балканските народи.

Албанците са съседи на македонците, албанци живеят и в федерална Македония. Ето защо тяхната съдба не може да ни бъде безразлична. И тъй като тя е заплашена за сега най-много от Гърция (народната власт на Албания установи с нова титова Югославия отлични приятелски отношения, основани на взаимното зачитане), уместно е да се спрем накратко на албаногръцките отношения.

Съвременният албански народ се споменава за първи път в историята на 1078 г. Още няколко века след това той е живеел из високите планини и дълбоките долини на своята малка родина. Но през XIV в. албанците заливат цялия Епир и голяма част от Тесалия. От тук те преминали през периода от 1348 до 1410 г. в Акарнания и Беотия, гдето, според прочутия французски изследовател и голям приятел на гръците, Пуквил, се установили в компактни маси. В края на XIV в. венецианският барон Нерио Ачаюоли, владетел на Коринт, повикал много албански колонисти от Тесалия в своята почти обезлюдена страна. От края на XIV до към средата на XV в. албанците преминали и в Пелопонез, повикани най-първо от деспота на Лакония, за да заселят обезлюдените земи. От Пелопонез албанците се разселили и в бяломорските острови, чак до Додеканезките острови. На остров Евбея в окръга Харисто живеят и до днес около 12,000 албанци, преминали тук от Атина. Най-масова е била, обаче, албанската колонизация на островите Спеце и Хидра, които се намират непосредствено срещу брега на Пелопонез. Албанците от тия два острова, както и от остров Касос, се указали много предприемчиви и, като използвали упадъка на френското и италианското корабоплаване по време на френската революция, замогнали извънредно много и добили голямо влияние. Те подпомогнали с много голями суми подготовката на гръцките въстания в началото на миналия век, макар и да са се чувствували все още по онова време албанци. Албанците в Гърция са взели изобщо, много дейно участие във въстанията, на които се е гледало много повече като на дело „за вярата“, отколкото като на национално дело за политическа свобода. Голяма част от амартолите са били също албанци. По същата причина и много македонци (Гацев от Воден и хиляди други) са участвували в гръцките „завери“.

Най-много данни за албанското население в Гърция към 1815 г. ни са оставени от Пуквил. Той нарича Епир „Долна Албания“,

отбелязва, че в областта на Коница от 36 села половината били гръцки и половината албански, че селата по дясния бряг на река Каламас са албански, а и на юг от тая река паланката Филиатес била също албанска. И пристанището на Южен Епир — градът Парга е бил населен също от албанци, които водили много упорита борба с турците чак до 1818 г. Според Пуквил, албанците в Атина (те населяват и до днес цял квартал в Атина в подножието на Акропола), Коринтската област и Арголида в Пелопонез помнят и днес (т. е. до 1815 г.) от где са дошли.

От времето на Пуквил до днес, за малко повече от един век, положението на албанците в Гърция се промени основно и то в тяхна вреда. Те бързо започнаха да се претопяват. На 1876 г. Бианкони, който е бил един от най-добрите познавачи на Балканския полуостров, пише, че в него живеят 740,000 албанци и 630,000 гърци, по произход албанци. Тая цифра, която сигурно не е далеко от истината, показва най-добре с какви бързи крачки е вървяло елинизирването на албанците в Гърция, особено на по-удинените тяхни колонии. Претопяването на албанците в бяломорските острови (с изключение на островите Андрос и Евбея) е почти приключено. Елинизирани са и албанците — християни в Пелопонез, а албанците — мохамедани са били изселени на 1833 и следващите години. Все пак към 1888 г. в Пелопонез е имало още много албански християнски села, според свидетелството на видния изследвач на Гърция, Филипсон, на когото дължим най-обстойното изследване на Пелопонез. Според тоя автор преди 50 години, по времето, когато е бил прокопан Коринтският канал, 90-те години на миналия век, всички села около Коринт са били населени все още с албанци-християни, които не са знаели гръцки. Все според Филипсон, който не е можел да се излъже, защото знае отлично писмения и говоримия гръцки език и е един от голямите приятели на гръцкия народ, почти всички села в атинската равнина на север от Атина са били населени на 1893 г. с албанци; същият учен на същата година намерил чисто албански села и по склона на Парнес, планината, която огражда от северо-запад атинската равнина. Тук албанците били запазили не само езика си, но и носията си. И по пътя от Атина към Ламия в източната част на Копайската котловина населението било на 1893 г. изцяло албанско. Но най-много албанци имало, според същия изследвач, в Епир, около Янина. Те съставляли мнозинството от населението в областта Паракаламос, между сегашната албанска граница и реката Каламас. И в самия град Янина Филипсон заварил извънредно много елинизирани вече албанци. В областта Цараковица, на югозапад от тоя град, те, обаче, още пазили своя език и своето национално съзнание. Същият учен намерил албанци, и то мохамедани, и много по на юг в Епир, около паланката Маргарити, непосредствено на север от пристанищното градче Парга.

Какъв е броят на албанците в Гърция днес е невъзможно да се каже, тъй като една част от тях, особено тия от островите и от Пелопонез, както и тези от Атика и Беотия са вече двуезични и се гърчечат, а и тия, които са запазили и езика си и националното си съзнание, се отбелязват в гръцките статистики като гърци.

С положителност може само да се каже, че в Северен Епир (в територията на Гърция) покрай днешната албанска граница живеят не по-малко от 150,000 албанци, предимно християни, тъй като мохамеданите бяха изгонени в Албания на 1923 г.

Противно на гореизброените факти, великогръцките шовинисти твърдят, че в Южна Албания, в половината от днешната албанска територия, която те наричат съвсем неправилно Северен Епир, били живеели гърци и поради това тая част от Албания трябвало да им бъде отстъпена. Какви са тяхните аргументи? Както на много места в Македония, така и в Албания е имало до края на турското владичество гръцки училища, особено в градовете, дори и там, гдето не е имало нито един грък. Прочути са били гръцките гимназии в Корча и Гинокастро. И тъй както в Битоля учениците на гръцката гимназия бяха ядката, около която се създаде малка гърчееща се групичка, така и в споменатите два албански града се създадоха такива гърчеещи се групи, които, обаче, след присъединяването на тая област към новата албанска държава, изчезнаха напълно. Изчезнаха, защото в нова Албания това бяха едни от най-образованите люде, които поеха съдбините на своята собствена държава. На великогръцките политици всичко това е добре известно и те подхвърлят етнографския принцип само с надеждата, че на него може да се уловят неосведомените. Истинският повод за сия прекомерни гръцки претенции са минералните богатства, които се намират в южна Албания. Тук при Селеница се намират единствените петролни извори в Балканския полуостров, които бяха разработени по време на втората световна война от италианците и които извори обещават да дадат в бъдеще още по-голям добив; тук се намират и хромови руди, а не са за пренебрегване и Корчанската котловина и особено музакийската равнина с тяхното богато земеделско производство.

Изострянето на албано-гръцките отношения се дължи от една страна на откритите грабителски намерения на официалната гръцка власт спрямо Албания и от друга страна на дълбоката разлика в управленията, които се установиха в двете държави след приключване на военните действия в Балканския полуостров. В Гърция се възстанови реакцията, с всички нейни типични прояви, между другото и великогръцкия шовинизъм; в Албания се установи народната власт, която даде права на назначителните малцинства в тая държава, установи най-приятелски отношения с нова титова Югославия, раздаде земята на населението, което я обработва, прокара и много други реформи, които поставят младата албанска държава редом с най-добре уредените европейски страни. Това, разбира се, не беше по вкуса на гръцките реакционери, които се мъчат да подкопаят основите на нова демократична Албания от вън, с претенции, в които положително никой няма да се вслуша. Те само тровят отношенията между две държави, народите на които са тъй близки един до друг по обичаи, менталитет, може би защото голяма част от сегашните гърци са в същност погърчени албанци. И ние имаме пълно основание да вярваме, че приятелските отношения между гръцкия и албанския народ ще надвият над лошите официални албано-гръцки отношения.

Интересни са разсъжденията на гръцкия проф. Калойеропулос Стратис в неговата книга „Нашите национални ревандации“ (Атина, 1945 г.) за „разрешаването на албанския въпрос“. Разрешението му можело да се постигне по следните четири начина:

а) Поделба на Албания между Гърция и Югославия. Това разрешение е днес, признава авторът, невъзможно, тъй като е противно на принципа на самоопределение на народите и на атлантическата харта. И все пак в много отношения това разрешение било най-разумното. При това, от туй разрешение би спечелила повече Югославия, тъй като Гърция и без това, като вземе частта на юг от река Шкумби, ще присъедини територия, в която живеят гърци и приятелско настроени спрямо Гърция православни албанци. „Унищожаването на албанската държава ще има за последица отстраняването от политическия живот на балканската политическа същност на тоя фактор, който по един или друг начин би могъл да попречи за установяването на общо равновесие на Балканите“.

б) Присъединяване на Албания към Югославия. Това разрешение не може да бъде гледано добре от Гърция, тъй като тоя прецедент може да повлече след себе си присъединяването и на България. Голямата Югославия, която би се създала по тоя начин, ще остави Гърция далеко на заден план в балканските работи.

в) Присъединение към Гърция. То е невъзможно, според Калойеропулос-Стратис, преди всичко поради това, че ще се изтъкува като насилие от страна на Гърция, което щяло да намали симпатиите на света към тая страна, а ще засегне и интересите на Югославия.

г) Запазване на албанската държава. Това е единственото възможно за сега разрешение, смята Калойеропулос-Стратис, като на Гърция се върне Северен Епир (и той с това име нарича Южна Албания, която в същност никога от никого по-рано не е била причислявана към Епир) и ѝ се дадат сигурни от стратегична гледна точка граници от устието на Виоса (на север от пристанището на Валона) през планината Томор до Охрид. Калойеропулос-Стратис умишлено примълчава стопанските изгоди, които Гърция би имала от една така прокарана гръцко-албанска граница. Дали той смята, че никой няма да се сети, че на юг от тая линия се намират петролните извори на Селеница, които са, споменахме вече, единствените в Балканския полуостров; че на юг от същата линия се намират и част от хромовите залежи, които са едно от главните богатства на Албания; че най-после на юг от ревандikiраната от гърците линия се намира и цялата Корчанска котловина, най-важният земеделски район в Албания след Музакията.

„Скромните“ искания, които Калойеропулос-Стратис предявява по отношение на Албания и които той оправдава с народностния принцип и принципа за сигурността на границите, представят в същност зле прикрити намерения за ограбване на стопански най-важните дялове на Албания. Тоя метод на действие, употребен по отношение на Албания, трябва дебело да се подчертае и разкрие, тъй като той е употребен от Калойеропулос-Стратис (а се употребява и от всички други гръцки автори) и по отношение на Югославия и България.

Васил Шанов
турколог. —

ГРАД ЯЙЦЕ

От известно време в нашия печат на няколко пъти се появи наименованието „Яйце“, название на старо селище в Югославия, дето на няколко пъти са заседавали членовете на Антифашисткото Вече за народното освобождение на Югославия — АВНОЮ. По една щастлива случайност за днешното време, когато преди седем години преглеждах и превеждах турските документи в Пловдивската народна библиотека, намерих един стар турски документ от преди около два и половина века, който се отнася до същото селище. Документът е записан в регистра на същата библиотека под №184 и е преведен от мене през м. XII 1938 г.

Как е попаднал този документ в библиотеката, управителят неможа да ми каже. Предполагам, че документът е донесен в Пловдив от някой висш турски чиновник, преместен от Яйце в Пловдив, след което е бил оставен в тамошната турска архива, една малка част от която през Румелийско време е била прибрана в библиотеката.

Самият документ е един заверен препис от султански ферман и се отнася до прехраната на войсковата част, определена да пази укреплението на Яйце. Върху гърба на документа е поместено едно шериятско решение, както и една разписка.

Понеже това селище ще мине на видно място в новата история за побратимяването на всички славяни на Балканския полуостров и във вечна дружба с нова отечественофронтовска България, намирам, че ще бъде от голям интерес, както за нас, така и за ония братя югославяни, които ще пишат историята на Яйце във връзка с последните събития, които са станали там, да се знае съдържанието на този стар турски документ, тъй случайно попаднал в Пловдивската народна библиотека.

Ето и самото негово съдържание:

„Съгласно Височайшия ми царски ферман, определени са петнадесет души войници със сто и седемдесет акчета дневна дажба или годишно 44,460 акчета (аспри), като 200 акчета са равни на един грош или всичко 220 гроша годишна дажба, която сума се взима от държавния приход на Яйце — Босненската област.

Бидейки така определена тая дажба, при проверката, която се извърши през 1119 г. (1707) и съгласно изготвения и предаден нам списък, според установения закон, направи се намаление от по три акчета дневно, а годишно 714 акчета, та останаха по 167 акчета дневна дажба, смятано по 200 акчета за един грош — годишно 1981/2 гроша и 44 акчета годишна дажба“).

По тая причина стана нужда да се променят старите фермани и да се отнесат в архивата, вместо които да се издадат други за новото парично разпределение по войсковите участъци (оджаци), което влиза в сила от 1121 г. (1708) петнадесетто число на месец Ребиул-аввел, когато се издаде и Височайшия ми ферман, с който нареждам: Определената годишна дажба за войниците на сума 1198 1/2 гроша и 44 акчета да се взима, както и по рано, ежегодно от държавния приход на Яйце, за което върху преписа на Височайшия

ми ферман да се постанови със шериятско решение, като се впише тая сума на приход и разход в моите счетоводни книжа.

Тоя ред да се спазва строго и да не се допуска тормоз и терор върху никого, нито пък да се пречи. Така да се знае и да се има вяра в моя знак (туграта)*.

Дата 15 Реби-ул-еввел 1120 г. (1708)

Тоя ферман е издаден в Одрин от Султан Ахмед III, който е царувал от 1703 до 1730 година.

На горната дясна страна на документа са направени изчисленията, за които се споменава в фермана. Текстът на тия изчисления е написан с особени арабски букви без тяхните точки, каквито букви се употребяваха в турските счетоводни книжа през първите три века от турското владичество у нас.

Ето и превода на шериятското решение, написано на гърба на документа:

„Съгласно съдържанието на настоящия препис от фермана, именуемият Мустафа Кехая, син Хамидов, пазител на джепхането (погребите) на укреплението *Яйце*, Босненска област, след като установиха своята самоличност и тая на войниците си пред свидетелите: спяхията Мехмед, син Алиев, Вели и Али, синове Сулейманови, изповяда пред шериятското съдилище следното: „Съгласно притежавания от мене Височайши ферман, дажбата на войниците, които пазят погребите на укреплението *Яйце* на сума 198¹/₂ гроша и 44 акчета, необходими за през настоящата 1121 година, начиная от 15 Реби-ул-еввел до 15 Реби-ул-еввел 1122 година, получих за сметка на 1122 година от чиновника по събиране данъка джизие (военен данък) от неверниците (кяфирите) на Босненската област, на име Хасеки Хюсейн ага, който е събрал тая сума от кяфирите на *Яйце*, срещу която му издавам разписка*). След като се установи горното, се написа настоящето съдебно решение на 22 Шеввал 1121 година“.

Следват подписите на свидетелите и кадията.

Превод на самата разписка:

„Целта за написване настоящата разписка е тая, че в качеството ми на командир (забитин) на укреплението *Яйце*, Босненска област, получих от Хасеки Хюсейн ага, чиновник по събиране данъците от кяфирите на същата област, сумата 198¹/₂ гроша и 44 акчета за сметка на 1122 година — дажба за войниците, които пазят укреплението *Яйце* през 1122 година и не остана да получавам нищо от същия, за което му давам настоящата разписка“.

Дата 23 Шеввал 1121 г. (1708)

Следват подписите, които са абсолютно нечетливи.

*) Според тая сметка годината е била смятната по 238 дни вм. 364, сир. с 116 дни в по-малко, които правят четири арабски месеца. Може да се предположи, че през 4-те зимни месеца войниците са били пушани в отпуск. (В. III)

Дим. Я.

ЗА ГРЪЦКИТЕ ПРЕТЕНЦИИ

Краят на втората световна война събуди в цялото изстрадало човечество справедливата надежда за честито бъдеще на всеки един народ. Заедно с това, обаче, се събудиха в някои народи, по-точно казано, в шовинистичните клики, които им са се наложили като ръководители, апетити, които, те и по-рано едва смогваха да скрият, но сега смятат, че е време да ги прокламират на всеслушание. Точно такъв е случаят с гръцките монархисти, които написаха през последните няколко месеца купища съчинения, в които гръцките претенции и намерения, особено спрямо двата северни съседа на Гърция: Югославия и България, са изказани съвсем ясно и недвусмислено. Необходимо е, както за македонската емиграция в България, така и за българското общество, да познава тия претенции и намерения, не само за да вземе правилно становище по тях, но и за да разбере чудовищно жестокото отношение на официалните гръцки власти спрямо българското и македонското население в северните гръцки провинции, в Егейска Македония и Бяломорска Тракия. Тук ще разгледаме две от тия книги, които са характерни в това отношение.

Конст. П. Христопулос, професор в Солунския университет, е написал и издал в Солун преди няколко месеца един обемист и луксозно напечатан труд върху „Гръцката проблема“. Книгата има и мотото, много хубаво евангелско мотото: „ще познаете истината и истината ще ви освободи“ (от Йоанна, 8, 32). В съчинението на Христопулос се намира, за съжаление, всичко друго, но не и истината. Но така си е, човек претендира обикновено, че притежава тъкмо тия качества, които в същност му липсват.

В предговора Христопулос изтъква, че книгата има за задача да разкритикува между другото принципите на Гръцката комунистическа партия по отношение на гръцките национални претенции. Тая гръцка партия била против териториални искания на север, а за създаване на Балкански съюз (стр. 8). Това нещо не се харесва на автора на книгата, който малко по-нататък бърза да заяви: „Гръцкият народ не желае и не търси да пороби никого. И малкото чужди елементи, които има в своята страна, иска да изпъди, доколкото те се проявиха като предатели. Той не иска да пороби чужди народи“ (стр. 13). На следната стр. 14 Христопулос продължава. „Но за да развие всички духовни способности, за да закъргли своята национална личност, той се нуждае не само от един справедлив икономически режим, не само от външни и вътрешни свободи, а наравно с тях и може и би много повече от тях той се нуждае от достатъчни производствени сили, от една елементарна материална основа и от една елементарна сигурност. Тази е основната гръцка проблема. . . Всички наши нещастия се дължат главно на нашата сиромашия“

В глава трета „Земя и вода“ (стр. 15 до 25) Христопулос се мъчи да обоснове тая своя мисъл, като изтъква колко малко е обработваната земя в Гърция, като взема, на 1945 г., данни от го-

лямата гръцка енциклопедия от 1933 г., когато обработваната земя е била с около 20% по-малко, отколкото на 1940 г., последната нормална година за гръцкото земеделие. Ние не вярваме г-н професорът от Солунския университет да е нямал по-нови статистически данни. На нас случайно ни е под ръка гръцкият статистически годишник за 1936 г. и в него намираме, че на 1933 г. обработваемата земя в Гърция е възлизала на 20.810,898 декара, на 1934 г. тя е възлизала вече на 21,444,947 декара, а на 1935 г. — на 21,909,500 декара, като е продължила да се покачва и след това. При това авторът не си задава нито за момент въпроса, защо в Гърция и особено в новоприсъединените гръцки земи има толкова много пустеещи земи. Тъкмо по този въпрос в кн. 1—2 на „Македонска мисъл“ се появи една любопитна статия от Димитър Атанасов върху пустеещите земи в Македония, от която узнаваме, че в Македония под гръцка власт пустеят 3,900,000 декара земя! Пустеят, защото бяха изгонени тия, които знаеха да я използват, тъй както Христопулос предлага да се гонят хората и сега, тъй както те се гонят и сега, може би по негови указания.

Какво трябва да притежава Гърция, за да не е бедна? — Авторът ни дава своя отговор на стр. 31: „Естествени и организационни граници за разделяне на гръцкия народ от северните му съседи трябва да бъдат водоразделите на реките Марица, Места, Струма, Вардар и Шкумби, от които първите четири се вливат в гръцкото от векове Егейско море, а последната — в Адриатическо море... Колко много естествени са тия северни граници на елнизма се доказва и от факта, че те съвпадат почти не само с границите на нашата сигурност, но и с историко-етнологическите и племенни наши граници на север...“

Христопулос се сеща, обаче, че и най-незапознатият с балканските въпроси ще сметне за безгранично нахаляво Гърция да иска цяла Тракия до Стара-планина и Македония до Шар и затова на следната страница 32 добавя: „Ако днешното международно положение бъде за нас толкова благоприятно, колкото бе след първата световна война за други народи, които станаха големи държави, при все че техните права не бяха по-силни от нашите, ние ще можем да поставим така гръцкия въпрос, че нашите претенции да обемат почти цялото пространство, което се простира на юг от линията Стара-планина — Рила — Шар — р. Шкумби, като изселим от там онова население, което е изгубило свършено гръцкото съзнание. Но нашите ревандации, колкото и да са основателни и оправдателни, ще се натъкнат на съпротивата не само на нашите съседи, но и на международното положение. Но ние не трябва да дойдем до такива противоречия с нашите съседи, че да се създадат пропасти без мостове между нас и се посее семето на бъдещи войни, нито пък ще трябва да пренебрегваме неблагоприятното за нашите справедливи искания международно положение, ако искаме да стигнем до благоприятни за нашия народ резултати. Поради тия съображения ние ще трябва да сме готови за един минимум ревандации, който да се съгласува с нашата икономика и нашата сигурност... (стр. 33). Един такъв минимум трябва да

обхване почти целия планински масив на Родопите и Пирина с долините на Арда и Места и по-голямата част от басейна на Струма до линията южно от Дупница и Кюстендил. На запад тая минимална ревандикирана от нас линия не трябва да слиза от максималната ревандикационна линия, сиреч от северните течения на Вардар и Шкумби, която линия минава малко по на север от Скопие и Елбасан... Тая минимална линия на север, която с долното течение на Марица към изток ще включи в утрешна Гърция Западна Тракия с почти целите Родопи, цяла Македония и целия Епир до техните естествени граници, съставя единствените поносими граници за нашата страна, между Стара-планина — Шар от една страна и Олимп и Пинд от друга страна, които заедно с морето дават на Гърция сигурни перспективи за сигурността ѝ и стопанството ѝ. Ако днес не получим тая линия, съвсем сигурно е, че рано или късно ще се бием с оръжие или с мирни средства, за да се запазим като народ южно от линията Олимп — Пинд.“

В глава VII Христопулос разглежда възраженията, които биха могли да бъдат повдигнати против така наречената минимална линия за ревандикиране. Той предвижда, че ще бъдат представени етнографски доводи и затова бърза предварително да ги омаловажи, като заявява (стр. 35): „Освен това до 1912 г. голяма част от Северна Македония и Северна Тракия (Източна Румелия) се населяваха от турци, които по това време избягаха в Турция и заеха изпразнените там гръцки земи. Справедливо ще е изкоренените от прадедовите си огнища гърци да заемат опразнените от турците земи, върху които се нахвърлиха други народи, които не са изгубили нито педя национална земя, нито пък страдат от нашата ужасна теснота на земя, от която винаги е страдал гръцкият народ, днес повече от всякога.“

След това Христопулос бърза да обясни, че дори и да има инородно население в земите, за които претендира Гърция, то тоя тоя въпрос лесно ще може да се уреди (стр. 36): „Но за да не се яви нито следа от насилие от страна на гръцката власт срещу населението на най-северните части на посочените географски единици (т. е. Тракия, Македония и Епир), ще трябва живущите на тая територия негръцки народи да се изселят на север при техните сънародници. Ще стане, следователно, това, което, казват, ще стане с прусаците и което стана с гърците в Мала-Азия и Източна Тракия, които живеяха там не от няколко десетилетия и столетия, но от хиляди години. Само чрез едно такова разграничаване на различните народности и езикови групи ще може да се осъществи разбирателство между народите на нашия полуостров. Българите и сърбите разполагат с големи и плодородни места, гдето ще могат да заселят своите сънародници от земите, отстъпени на Гърция.“

Авторът на разглежданото съчинение предвижда, че гръцките претенции за югославски територии ще срещнат известна трудност и затова бърза да възкликне (стр. 38): „Но трябва ли от тая война, която водихме заедно с Югославия, тя да излезне засилена и уголемена, а ние опропастанени?“. Христопулос намира, че разрешението на въпроса е в същност много лесно (стр. 39): „След като Юго-

славия получи Банат, Истрия и други земи, може да засели там своите сънародници от Македония . . . защото целият басейн на Вардар е органична част от Македония, а цяла Македония е съставна част на гръцкото тяло“.

Като пише всичко това, Христопулос забравя, или пък се прави, че не знае много неща, на първо място, че Югославия ще получи Истрия и други някои земи, защото са населени предимно от югославските народи, а не защото в тях живеят някакви инородци, които, като бъдат изселени, ще се отвори място за „сънародниците от Македония“. От всичко, което се съдържа в процитирания пасаж, само едно е вярно: че целият басейн на Вардар е органична част от Македония.

Христопулос схваща много добре, че това, което той разправя, не е нищо друго освен съживяване на някогашната гръцка „мегали идея“ и затова намира за нужно да каже няколко думи в нейна защита. Той намира, че тя е била спасителна за гръцкия народ и затова се очудва, как е могла Гръцката комунистическа партия да се обяви против тая идея. Изглежда, че уважаваният солунски професор е забравил съвсем новата гръцка история, забравил е страшната гръцка малоазийска катастрофа от 1922 г., която се дължи изключително на опита да се проведе „мегали идея“-та.

Именно в връзка с противопоставянето на гръцката комунистическа партия на мегали-идея-та авторът посвещава стр. 59 до 104 на критика на комунизма в Гърция. Тя започва с критика на „Историята на Гръцката комунистическа партия“, издадена на 1939 г. от Нико Захаридис в Корфу. Направена е обстойна критика на твърдението на Захаридис, че Гърция е една земеделско-индустриална страна. Цялата тая критика е в същност едно праздно словоборство.

Заклучението (стр. 107—123) се занимава пак главно с комунизма и гръцката мегали идея, като чисто по византийски авторът се мъчи да докаже, че тия гърци, които вършат такъв комунизъм, са в същност . . . „троцкисти“!

Между adeptите на гръцката „мегали идея“ има и по-умерени. Интересно е да знаем и тяхните възгледи за утрешна Гърция. Един от тях е *С. Калойеропулос-Стратис*, професор по международно право при висшето училище за финансови и търговски науки и при висшето училище за политически науки „Пандион“ в Атина, който публикува преди няколко месеца в Атина един труд върху „Нашите национални ревандации“ Интересно е, преди всичко, разпределението на съдържанието на тая книга. В първата част се разглеждат „Началата, на които се основават нашите народни ревандации“; втората част разглежда „Началото на самоопределението на народите“. Тук именно са разгледани въпросите за Северен Епир, Додеканеза и Кипър. С това авторът мълком признава, че на север от гръцко-българската и гръцко-югославската граница не могат да се търсят гърци и гръцки национални права. Това е все пак забележително, тъй като за голяма част от гръцките шовинисти до Стара-планина и Шар на север живеят едва ли не изключително гърци. Но и на Калойеропулос-Стратис се е видяло странно, как може победителката Гърция да не претендира

за български територии; той е добър юрист и е намерил и формата, под която биха могли да се представят тия претенции: ще се обосноват на „началото на сигурността на границите“. Това е заглавието на третата част на книгата, която на стр. 52—54 започва с разглеждането на „гръцко-сръбските граници“.

„Последните военни събития, заявява Калойеропулос-Стратис, показваха дефектността на гръцко-сръбската граница от гледище на гръцката сигурност и ненакърнимост. Германските войски навлезоха в южната част на сръбско-българската граница, без да увредят съществено и единствено общата отбрана на Югославия, през Гевгели откъснаха Македония и Тракия и така разделиха Гърция на две, като превърнаха в безполезни укрепителните работи и съпротивата на гръцко-българската граница. Това допринесе за капитулирането на Гърция и за преустановяването на всяка съпротива на Балканите, в вреда на съюзническите народи и особено на Югославия.“

„Ревизията на гръцко-сръбската граница, абсолютно необходима за сигурността на Гърция и по-общо за Балканите, не може да се схване като искане, насочено против приятелска и съюзническа Югославия. В всеки случай налага се да се справим с тая евентуалност при условие, че Югославия ще признае приятелско разискване по тоя въпрос, или че следвоенното преустройство на Балканите ще направи необходимо взимането на тая мярка.

Интересите на Югославия изискват, щото гръцко-сръбската граница да стане сигурна, така че нападението откъм юг да не се смята в бъдеще лесна операция, която ще може да докара падането на Гърция в вреда на югославската териториална цялост. Освен това Сърбия, която има доста обширни граници, не е в положение да разполага на юг с достатъчно сили за ефикасната защита на южната граница. Най-после, засилването на гръцко-сръбската граница ще отстрани едно нападение срещу южните граници на Сърбия, защото ще се смята като операция с много съмнителен изход“.

„Едновременно с това, за Гърция новата гръцко-сръбска линия ще има безкрайни преимущества, а особено 1) ще се осигури по задоволителен начин Централна Македония и ще се избегне евентуално гилотинирането на Гърция в момента, когато за една обединена и могъща Югославия нахлуването от гърба няма да има същото ефикасно значение, както за Гърция. 2) Новата поправка на границата ще създаде атмосфера на по-голямо доверие между двете държави, защото ще премахне от известни неспокойни мозъци сръбофобията, и наопаки, ще отстрани от известни сръбски шовинисти мечтата за Солун. Не е позволено никак да се оспорват приятелските чувства на сръбския народ; за нещастие, обаче, понякога народите се увличат от техните правителства в политика, противна тяхните чувства и интереси. Това рискуваше да се случи в настоящата война, когато сръбската войска за малко щеше да отиде на противния лагер на съюзниците с вземането на Солун като компенсация и 3) Новата линия ще осигури териториалната цялост на Гърция и ще облекчи до голяма степен сръбската от-

брана против нашественика, независимо от всяка друга балканска организация на сигурността.“

„Присъединяването на Северен Епир към Гърция по необходимост отнема на север гръцко-сръбската граница, за да се постигне нейното изравняване и да се осигурят военни преимущества. Така нашата гранична линия южно от Охрид и северно от Преспа ще следва *via Egnatia* северозападно от Битоля — Нова Струмица, за да стигне българската територия северно от Петрич, или ще следва южно от Битоля линията Черна до Плачковица-планина и до Неврокоп. В всеки случай уреждането на линията е технически въпрос“.

„Тая нова гранична линия ще има като последица присъединяването на триъгълника Битоля — Струмица — Гевгели. Тая част принадлежи на Македония, и до Балканската война гръцкият елемент се намирал в положение на разцвет, особено областта на Битоля. Пространството на тоя триъгълник възлиза на около 8,000 кв. км. и има 150,000 жители“.

„Като компенсация на това Югославия би могла да постигне по-добро уреждане на своята граница откъм България. Новата линия ще бъде едно сериозно предимство на гръцката сигурност и важен фактор за сръбската отбрана на нейните южни граници. Нуждата от засилването на тоя участък е толкова значителна, че, ако не се постигне съответната поправка на граничната линия, ще се наложи на Гърция и Сърбия да се заемат заедно с отбраната на триъгълника“.

Ще си позволим да направим няколко забележки върху тия тъй „доброжелателски“ спрямо Югославия разсъждения на Калойеропулос-Стратис.

1. Сърбия и Югославия не са два идентични неща, Сърбия е само част от Югославия, част, която при това няма досег с Гърция; с нея граничи федерална Македония. Дали авторът не знае всичко това, или пък става по тоя начин изразител на съкровениято желание на всички гръцки шовинисти, които биха предпочели да се върне старото положение, когато фактически Югославия не беше нищо друго, освен една уголемена Сърбия, която не се интересуваше много от това, дали ще притежава на юг 8,000 кв. км. повече земя и 150,000 поданици повече, докато за федерална Македония тоя въпрос е жизнен.

2. Няма никакво съмнение, че разсъжденията на атинския юрист за стратегическото значение на границите са много дилетантски, да не кажем наивни. Преди всичко, положително никога в бъдеще няма да се повтори съотношението на силите, което съществуваше на 6 април 1941 г. в триъгълника Петрич — Гевгели — Солун. Детински наивно е твърдението, че не друго, а интересите на Югославия изискват гръцко-„сръбската“ граница да се измести на север.

3. Колкото се отнася до „безкрайните преимущества“, които щяла да има за Гърция една изместена на север гръцко-„сръбска“ граница, то това вече нито най-малко не може да убеди правителството на федерална Македония да ампутира част от собственото

си тяло. Не е ли наивно да се пише, че „за да се премахне от известни неспокойни мозъци сърбофобията“ трябва да се даде югославска земя на Гърция. Та кое ни гарантира, че и след това няма да останат такива „неспокойни мозъци“, за хатъра на които може да бъде поискано Югославия да се откаже в полза на Гърция и от Косово и от Ниш? Колкото пък за „мечтата на известни сръбски шовинисти за Солун“, трябва да отбележим, че тя е мечта в същност на стотици хиляди прокудени от родните им огнища македонци. Отмести ли се гръцко-югославската граница на север, то техния брой ще се увеличи, а с това — и натискът към Солун.

4. Византийска лукавост лъха от предложението на Калойеропулос-Стратис, Югославия да бъде обезщетена, в случай че отстъпи земи на Гърция, с българска територии. Нека скараме братските югославски народи — не е ли това желанието на автора?

Калойеропулос-Стратис се занимава и с корекциите, които трябвало да се направят на гръцко-българската граница, като на два пъти подчертава, че ще трябва да се изгонят от гръцка територия всички българи. По тая точка авторът не се отличава по нищо от солунския си колега Христополус и също като него сигурно се радва, че това изгонване е в ход и то по един жесток начин, нямащ равен на себе си в кървавата балканска история. С това, бърза Калойеропулос-Стратис да подчертае, българският въпрос не се разрешавал, но подробните мерки оставало да се укажат от съответните специалисти.

Ние дължим все пак малка благодарност на Калойеропулос-Стратис, че се е сетил, че и Гърция има към България известни задължения от минали години. На стр. 61 той заявява: „Остава въпросът за стопанския излаз на България на Егея“. И бърза да подчертае, че България отхвърлила многократните предложения за стопански изгоди в едно или друго гръцко пристанище, тъй като се стремяла към териториален излаз на Егея. Пък на България изобщо не бил толкова необходим стопански излаз на Бяло море: „Икономистите твърдят, пише авторът на стр. 62, и доказват с статистични данни, че България няма никаква действителна необходимост от стопански излаз на Бяло море, и че освен това тя е лишена от необходимите капитали за съоръжаването и съединяването на този излаз с центровете на стопанския ѝ живот. Разполагаща с 16 пристанища (7 на Дунав и 9 на Черно море, главно Бургас и Варна) и извършваща своя обмен главно с Централна Европа (65% от общия търговски износ) България не може да твърди, че липсата на излаз на Бяло море вреди на народното ѝ стопанство и задушават южните ѝ области. Пристанищата на Черно море се намират напълно съединени с големите търговски центрове и са достатъчни да задоволят 35—40% от търговията, която се отправя към тях, а спестяването на време и разноски за превоза чрез пристанищата на Бяло море, вместо тия в Черно море, е почти незначително. Независимо от това, за Гърция не ще бъде никак мъчно да разгледа въпроса за стопански излаз на България през Солунското пристанище, единственото организирано и снабдено с съоръжения. Сигурно е, че тогава въпросът за излаза на България ще загуби

по необходимост днешната си острота, тъй като ще бъде разгледан в рамките на следвоенната стопанска организация на Европа и специално на Балканите¹⁾. Калойеропулос-Стратис е трябвало да направи само една малка добавка: че именно защото е запущен изхода на юг, България трябва да насочи своята търговия към средна Европа.

В следната книжка ще разгледаме други някои гръдки трудове, засягащи гръцко-югославските и гръцко-българските отношения.

М А Н И Ф Е С Т¹⁾

към македонския народ, към организираното революционно население в Македония и към македонските революционери

(Публикуван във вестник „La Federation Balcanique“ брой 1
от 15 юлий 1924 год. Виена)

Братя македонци !

„Македония, в своите естествени географически граници между реката Места, планините Родопи, Рила, Шар, река Дрин, Охридското езеро, планината Грамос, река Бистрица и Егейското море; с едно пространство от 65,000 квадратни километра, прорязано от реките Места, Струма, Вардар, Дрин, Бистрица и надарено с най-разнообразни природни богатства и благоприятни климатически условия; със своето 2,302,000 разнообразно по етнографическия си състав население, със своето централно и икономическо и стратегическо положение на Балканите, между басейните на река Дунав, Егейско и Адриатическо морета — има всичките данни и права за самостоятелно политическо съществуване, като независима и самостоятелно управляваща се държава, която да послужи за съединително политическо-икономическо звено между народите и държавите на Балканския полуостров.

Вековните борби на македонското население против господарството върху неговата територия на едно племе, и тиранията упражнявана срещу останалите племена, населяващи Македония; съпротивата която е оказвало срещу денационализаторската политика на държавите, които са владели Македония или са граничили с нея; участието на македонското население във всички въстания и революционни движения; съдействието, което то непрекъснато е давало във всички войни на Балканите, на страните, които са се явявали да воюват в името на освобождението и самоопределението на балканските народи, — е най-очевидното доказателство за правата и съзнанието на македонския народ да бъде една самостоятелна политическа единица на Балканите.

¹⁾ Този исторически документ помества изцяло в връзка със статията на г. Дим. Влахов, за едно по-широко осветление на читателите по разгледаните в същата статия събития.

Изхождайки и опирайки се на това съзнание, Вътрешната Македонска Революционна Организация — В. М. Р. О. — в продължение на цели три десетилетия, води най-решителна революционна борба за свободата на Македония. Тая борба, в зависимост от съотношението на факторите в международната и балканска политика и преобладаващия етнографически състав в организацията, си е поставяла различни тактически задачи и се е ползвала с различни средства.

Дълго време македонският народ, вярвайки в освободителните стремежи спрямо Македония на големите европейски и малките балкански държави, беше обърнала погледите си към тях и очакваше своето освобождение, от тяхната интервенция. Съобразно с това и В. М. Р. О. беше насочила цялата си дейност да издигне гласа на страдащия македонски роб до ушите на бъдещите си освободители, да привлече тяхното внимание, да предизвика тяхната намеса, да използва съревнуването на тяхната политика и по тоя начин да изтръгне свободата на Македония. Примера със създаване свободна Сърбия, Гърция, Черна-гора и България беше съблазителен и насърчителен. Съобразно с тая тактическа задача на македонската революционна борба и средствата ѝ бяха преимуществено единичните и частични удари, било върху господстващата власт, било върху свързаните с Македония чужди интереси. Дори Илинденското въстание, най-голямото и най-масовото движение, не можеше да разчита само да извоюва свободата на Македония, а имаше за цел да наложи на общоевропейското обществено мнение и на международната дипломация разрешаването на македонския въпрос.

За една истинска революционна акция в голям, масов, македонски, или балкански, мащаб, която да разчита само на себе си за извоюването на македонската свобода и дума не можеше да става.

Резултатите от европейската интервенция след Илинденското въстание, изразени в лицемерните реформи, насочени по-скоро да заздравят и укрепят турското владичество в Македония, отколкото да родят нейната свобода, разочарова македонския народ. Това разочарование засили в редовете на В. М. Р. О. течението, което, разчитайки върху освободителната мисия на малките балкански държави, насочваше своите усилия да предизвика тяхната военна интервенция. Балканската война, която свърши с поделбата на Македония в Букурещ през 1913 год. и последвалата я общоевропейска война, с нейните Парижки договори, които разкъсаха живото тяло на Македония и го поделиха между окръжаващите я балкански държави, окончателно убиха вярата на македонския народ в освободителната мисия на интервенционната политика на големите европейски и малките балкански държави. Берлинският, (1878) Букурещкият (1913) и Парижките мирни договори от 1919 год. убедиха и най-последния неверващ Тома, че както големите, така и малките европейски държави преследват своя егоистична политика, заради която свободата и съществуването на Македония може да бъде само разменна монета.

От това следва, че до когато тия държави се ръководят от правителства, които подържат завоевателната и империалистична политика на тия договори, или с други думи, до когато в тях не се установят правителства, които да основат своята външна и вътрешна политика върху отинското самоопределение на народите, македонския народ не може да изчаква никаква подкрепа от тях за своята свобода.

Преценявайки основно тоя исторически опит, В. М. Р. О. дохожда до твърдото и окончателно заключение, че в своята революционна борба за свободата на Македония, тя може да разчита само на крайните прогресивно-революционни движения в Европа, които се борят срещу империалистическата политика на своите правителства, против съществуващите мирни договори и за истинско самоопределение на своите и чужди народи. Ето защо В. М. Р. О. заявява, че в интереса на македонската свобода, тя ще даде всичката си подкрепа само на ония, които на балканска почва се борят срещу завоевателната политика на европейския империализъм, прокарвана било направо, било чрез правителствата на балканските държави.

Но правителствата на балканските държави се явяват не само оръдия на европейския империализъм; те прокарват и своя собствена националистична завоевателна политика. Благодарение на тая общоевропейска империалистична и общебалканска националистична завоевателна политика, Македония изтощена от петвековно робство, разорена от три войни, днес отново е поробена и поделена между трите балкански държави: Сърбия, Гърция и България.

Нито едно от правителствата на балканските държави не мисли за освобождаването и обединението на разпокъсаните части на Македония; нито едно от тях не мисли и не действа за самоопределението на македонския народ в самостоятелна политическа единица, нито една от тях не иска да даде предвидените от договорите права на поробените македонци, които им обезпечават културното развитие като национални малцинства. Поради това, В. М. Р. О. е принудена да заяви, че политиката на всички сегашни балкански правителства е враждебна на свободното и самостоятелно политическо съществуване на Македония и че тя ще се бори най-решително и с всички средства на революционната борба против тяхната завоевателна политика спрямо Македония и македонския народ.

За избегване на всекакви недоразумения и неяснос, В. М. Р. О. заявява също, че тя не може да се дезинтересира от вътрешната и външна политика на балканските държави и особено на Сърбия, Гърция, и България, които владеят цели късове от територия и население на Македония.

По отношение на Гърция, В. М. Р. О. ще се бори срещу всеки опит за възвръщане монархията — най-яркия изразител на ултраимпериалистичната гръцка политика — и против всеко гръцко правителство, което поддържа днешния дележ на Македония и насилствено изменява неговия етнографически състав, като разгонва коренното население и го замества с гръцки преселници от Мала Азия и Тракия.

По отношение на Югославия В. М. Р. О. ще се бори най-решително против всички, без разлика на партия, Белградски правителства, които крепят днешната сръбска политика, на насилствен централизъм, денационализация и угнетение не само на македонския народ, но и на народите в Хърватско, Босна-Херцеговина, Черна-Гора, Косово, Войводина, Словения и Далмация; още повече, че тая политика, подкрепена от някои европейски държави, е насочена към нови завоевания на чужди теретории за сметка на Албания, българска и гръцки Македония. В. М. Р. О. заявява, че във вътрешните национални борби на Югославия тя решително застава на страна на всички угнетени народности, които се борят против Белградските правителства, — за демократическа децентрализация и федеративна реорганизация на Югославия.

По отношение на България, В. М. Р. О. заявява, че, въпреки всички жертви, които българския народ е давал и е готов да дава за свободата и независимостта на Македония, днешното българско правителство на Цанкова, в разрез с чувствата и интересите на собствения си народ, води една политика явно сърбофилска, която не само увековечава дележа на Македония, но подготвява нови териториални прекроявания на Балканите за сметка на Македония. Тя предупреждава народите на Македония, Югославия, България, Гърция и Тракия, че Белградското правителство, опряно на своите съглашения с някои европейски държави за дележа на Хърватско, Албания и Гърция, се готви за да разшири своята завоевателна политика към Солун, като тика Софийското правителство към Кавала, заплашвайки го в противен случай да окупира българските Перник и Кюстендил.

И правителството на Цанков, изглежда, е съблазнено от тия империалистични перспективи, нашепвани от Белградските сирени. То се е заловило да унищожи Вътрешната Македонска Революционна Организация и македонското революционно движение, които се явяват най-сериозната пречка за осъществяването на тия престъпни намерения. До като Белградското правителство подготвява и раздухва гражданската война в Албания, Софийското правителство на Цанкова се е заловило с унищожението на В. М. Р. О.

Арестите на няколко стотици македонци в България, заподозрени в съучастие, или съчувствие към македонското свободително движение; запрещаването на всички легални печатни органи на македонската емиграция в България, които защитават освободителното дело на Македония; готовността на Софийското правителство да посегне и върху най-видните дейци на македонското освободително движение, за да ги арестува и предаде на Сърбия, очевидно като изкупителна жертва за новия курс на сръбската и българската завоевателни политики, а най-последните и ярки доказателства за престъпната политика на Софийското правителство.

В. М. Р. О. разбира източника на тая сръбска и българска политика. Слабостта на Белградското правителство вътре в страната го кара да жертвува интересите на хърватския народ в полза на Италия — Фиуме и адриатическото крайбрежие — и да търси компенсация за сметка на Албания, българска и гръцка Македония. А вътрешната слабост на Софийското правителство го прави негодно да противостои на Белградските заплашвания и пред опасността за окупирането на Перник и Кюстендил от сърбите, то е готово да отиде на доброволно сътрудничество със сръбската настъпателна политика към Солун, надевайки се да бъде компенсирано самото то към Кавала. По тоя начин се жертват интересите не само на Македония и Тракия, но същевременно се заплашват и интересите на България, Югославия и всички балкански народи.

Основната причина за слабостта на Софийското правителство, това е неговата изолираност, откъснатост от народните маси и враждебността на тия последните към него. Борейки се за запазването на властта в ръцете си на всяка цена и, не намирайки никаква опора в народа, за да се противопостави на сръбската завоевателна политика, то се мъчи, в сътрудничество с нея, да предотврати опасностите, които висят над България, като тласне последната към нова авантюра, само и само да спечели някой временен успех, с който да закрепи своето разклатено положение вътре в

страната. За тая цел то жертва интересите на македонския народ, то жертва и интересите на българския народ. То е принудено да управлява във вътрешната си политика чрез терор, съспендиране на всички конституционни гаранции; то е принудено да съспендира свободата на словото, печата, събранията и сдружаванията, да разтуря цели кооперативни организации и политически партии, то е принудено дори да отказва убежище за политическите бежанци на Македония.

При това положение В. М. Р. О. обявява политиката на правителството на Цанков за враждебна на македонския и българския народ и апелира към всички македонци и българи да поведат най-решителна борба против него.

Те трябва да дадат своята подкрепа само на таково едно правителство в България, което опирайки се върху широките трудящи се маси от града и селото, няма да имат нужда за своето управление от терора и изключителните закони, няма да прибегва към съспендиране на съществени гаранции за едно действително народно и демократично управление и което, опирайки се върху доверието на масата от свободолюбивия, демократичен и нешовинистичен български народ, ще може да му даде необходимите средства за борба срещу завоевателната политика на съседните държави, без да се бои, че тия средства ще бъдат обърнати срещу него.

Само в установяването на едно такова правителство в България В. М. Р. О. вижда гаранцията и за по-нататъшния успешен развой на своята революционна борба за свободата и независимостта на Македония и за политическата независимост на всички балкански народи.

Очертавайки в общи линии своето отношение към държавните фактори на общоевропейската и балканската политика, В. М. Р. О. заявява, че тя се бори и ще се бори с всички средства на революционната борба.

1. За освободението и обединението на разпокъсаните части на Македония в една напълно независима и самостоятелна политическа единица, в нейните естествени географически и етнографически граници;

2. Демократизирането на съседните на Македония балкански държави и тяхното съюзяване в една Балканска федерация, която единствено може да гарантира политическото съществуване на независимостта на Македония и независимостта на останалите балкански народи; да удовлетвори и икономическите и културни интереси на всички балкански народи, свързани с изхода на трите балкански морета; да парализира анексионистическите стремежи на балканските и империалистическите стремежи на големите европейски държави; а така също да гарантира правилното разрешение на всички национални спорове, като обезпечи културното развитие на всички етнически малцинства.

В. М. Р. О. заявява, че в своята борба за независима Македония и Балканската Федерация, тя разчита преди всичко на обединените революционни сили на цялото македонско население, без разлика на вяра и народност, които ще поведат своята борба в тясно сътрудничество с революционните сили на трудящите се маси в другите балкански държави. А доколкото успеха на нейната освободителна революционна борба зависи от международното положение, В. М. Р. О. разчита на моралната и материална подкрепа на прогресивно-революционните движения в европейските държави, които се борят против империалистическата политика на

тяхните правителства, против съществуващите империялистически мирни договори и за пълното и истинско самоопределение на народите.

По тоя начин В. М. Р. О. скъсва окончателно с илюзиите да очаква свободата на Македония и създаването на Балканска Федерация, от интервенцията на балканските шовинистически и европейските империялистически правителства.

Тя заявява, че само ония държави и правителства могат да претендират да бъдат искрени приятели на македонската свобода и на балканските народи, които в своята собствена политика дават достатъчно доказателство, че преследват и на дело осъществяват принципа за свободното самоопределение на народите. Всички други са врагове на македонската свобода и спрямо тяхната политика на Балканите, В. М. Р. О. ще води най-решителна борба.

В. М. Р. О. съзнава относителната слабост на своите сили, но тя също така добре знае, че днес цяла Европа е минирана от противоречия много по-дълбоки и непримирими, отколкото ония, които предизвикаха общоевропейската война през 1914 г. Една нова балканска и общоевропейска война, или международна гражданска революционна борба, за освобождението и самоопределението на народите, е неминуема. Нещо повече, тя тропва вече на портите на всички държави.

В. М. Р. О. съзнава твърде добре голямата решителна роля, която Балканите изиграха в избухването на общоевропейската война от 1914-1918 година. Тя обръща вниманието на всички македонски и балкански революционери, че и в предстоящите борби, които бързо се приближават, Балканите могат да изиграят още по-голяма и решаваща роля, стига само революционните усилия на всички угнетени балкански народи да бъдат сплотени и обединени под знамето на македонската свобода и независимост, под знамето най-сетне на Балканската Федерация.

И за това В. М. Р. О. апелира към всички съзнателни борци за свободата и независимостта на балканските народи да сплотят своите сили за бързото формиране на един единен македонски революционен фронт, който да послужи за образуването на единния балкански революционен фронт против всички шовинисти, против всички анексионисти и империалисти, против всички угнетители на своите и чужди народи.

За да даде всички доказателства, че насочва своята дейност в тоя път, В. М. Р. О. заявява най-тържествено, че прекратява всички преследвания и отменява всички ексекутивни мерки и разпореждания против отделните македонски дейци, групи, организации и течения, щом те искрено застанат на почвата на истинската революционна борба, в духа на настоящия манифест и подадат ръка за обща борба под знамето на свободна и независима Македония, под знамето на Балканската Федерация.

С това В. М. Р. О. прави първата и най-решителна крачка за създаването на необходимата благоприятна атмосфера за свикването в скоро време на един обединителен конгрес на цялото македонско революционно движение, в който, чрез усилията на всички искрени македонски революционери, да се създаде единния македонски революционен фронт, който опирайки се върху единния балкански революционен фронт, в тясно сътрудничество с всички прогресивно-революционни движения на Балканите и в Европа, ще извоюва свободата и независимостта на Македония, ще наложи

създаването на Балканска Федерация, ще осигури мира на Балканите — за да помогне за възстановяването на мира в цяла Европа.

Проче всички напред в редовете на революц. македонска борба!

Да живее единния мекедонски революционен фронт!

Да живее единния балкански революционен фронт!

Да живее обединена и независима Македония!

Да живее Балканската Федерация!

6 Май 1924 год.

За Вътр. Мак. Рев. Организация, Централен Комитет:

Т. Александров, А. Протогеров, П. Чаулев.

КНИЖОВЕН ПРЕГЛЕД

ПРОСВЕТНОТО ДЕЛО В РАЗЛОЖКО
(исторически бележки от М. Юруков)

Наистина изнесеното в книгата на М. Юруков — *Просветното дело в Разложко*, е само отделни исторически бележки върху просветното дело в този край. Крайно обобщени и все пак ясни и категорични, те дават пълна представа на читателя за началото и развоја на светското училище, въобще, на целия онзи духовен интерес към просветата, който пламва в душата на нашия народ още в началото на миналото столетие. Просветното дело тук от ден на ден е разцъвявало, като е обхващало и сетното селище на Разложкия край. Странна е тази стихийност с която разложчани са се втурнали да отворят и построяват училища, да подбират учителския персонал, да реформират учебната система, като я приобщат с принципите и духа на времето. И то през дни, когато покрай турската робия, над славянските маси на Балкана се застила и гнета на гръцкото духовенство.

Така както Юруков в своята кратка монография нагледно е проследил просветния живот в Разложко, като не е пропуснал и многото му дейци, чиято слава, както казва той, е прескачала границите на Македония, говорят за

две неоспорими основни качества на македонския народ, частно за този чист славянски оазис в Пиринска Македония. Те са: първо-силната любов към просветата и свързаният с нея практически стремеж към повсеместно отваряне на училища и второ — поривът към политическа свобода.

Къде трябва да се дирят изворите на това просветно вдъхновение. Естествено, извън самата любов към просветата, който интерес, въобще, е присъщ на славянството, то избуява и разраства изключително върху онзи икономически разцвет, онзи материални възможности, които по ред обективни условия се създават в този край.

Обществено икономическите предпоставки, които обезпечават едно материално добруване на населението тук, дават възможности просветното дело да достигне на една висота, с каквато другите ни краища по това време не могат да се похвалят.

Самият пък икономически подем на Разложко не е една изолирана случайност. То се обуславя именно на тогавашните обективни условия. Както самият автор бележи в книгата си, Разложката котловина, която е един изумително красив планински кът (преле-

стите на Пирина другаде на Балкана човек не би ги срещнал), се намира на пътя между Тракия и югоизточна Македония. Това дава възможност тук да процъфти търговията, занаятият и скотовъдството. Керванджийството, което в Разложко взема широки размери, дава възможност да се развие особено силно търговията с памук, който се произвежда в Серско и Драмско. Този памук тогава бива разнасян не само из Отоманската империя — Цариград и др., а чак в Сърбия и в тогавашна Австро-Унгария и дори Германия. Разложчани, състоящи се от търговци и керванджии, образуват във Виена колония, която започва да играе важна роля в духовния живот на своя край.

Тези търговци и керванджии са онези първи ластовици, които пренасят в нашите училища светския дух, както и просветно реформаторските идеи по тласкаха училището по нови пътища. Народите на запад по това време преживяват периода на буря и устрем, науката, литературата и изкуствата процъфтяват, на историческата сцена тържествуват прогресивните идеи на третото съсловие. Тези именно народнически идеи от тях биват пресадени и на наша почва. Всичко това се пречупва все пак през светогледа на славянина и намира реално въплъщение, разбира се, в зависимост на местните условия.

Това са елементи, които събуждат силно националното съзнание у тези разложчани. Любова що проявяват към народа си, като заработват за просвещението и културното му издигане, спомага за пробуждането на народностното осъзнаване на широките маси.

Те със своите материални възможности, както и с културното си и духовно богатство на съзнателни просветени люде, се залавят с обществено просветна дейност, та много от тях израстват и остават име на дейци-будители, които са работили не само за издигането на своя разложки край, а

са спомогнали и за пробуждането на южните славяни, чиито имена, както споменахме, прехвърлят границата на родна Македония.

С такива заслуги е хаджи Вълчо от Банско, според проф. Й. Иванов, брат на Отец Паисий, който построява черква в Св. Гора, хан за безплатно пощуване в Сер и пр., Марко Теодорович Везюв, също търговец от Банско, който през 1792 година издава първият буквар, Михаил Герман, роден също в Банско, родоначалник на славянофилската идея за единството на южните славяни, които със задружни усилия да се освободят от турците и така да заживеят свободно. Последният е съдействувал да се издадат в Крагуевац и Белград много книги на славянска писменост.

М. Юруков е отделил място в книгата си и за най-големият просветител и народен будител от този край — Отец Паисий, който според твърденията на покойният писател Н. п. Филипов, е някой от ходилите на запад керванджии, знаел е чужди езици и е имал що годе култура.

Ето как, при известните ни вече обективни условия, отварянето на училища в Разложко, почва твърде рано. Така напр. в с. Годлево се отваря училище през 1810 год., в Разлог през 1810 — 1814 год., в Банско 1838 год., в с. Баня — 1833 год. и т. н.

Разбира се, създаването се тука търговско-занаятчийско съсловие, не може да се задоволи от килийните училища, нито от тяхното религиозно учение. Нему му е необходимо светско училище, което ще даде широка просвета и знания, необходими за неговите практически нужди. При туй поради масовия интерес към просветата се явява нужда от широки училищни помещения, в които свободно ще може да се проведе новата взаимна метода. И през този просветен период започва строенето на нови модерни училища почти по всички селища на Разложко.

Удивително е това изпреварване не само за богатите и заможни разложчани, но и за онези бедни и дребни съществувания, които отделят от оскъдният си залък, за да бъдат полезни на просветното дело. И последното наистина се поддържа и изгражда изключително с участието и усилията на целия народ. Всеки е давал според силите си само и само да види родното си място с фара на народното просвещение — училището. Все такива трогателни са грижите и по отношение на учителя, за неговия подбор, като се държели на личните му качества, на неговия висок морал, за което са прибегвали до препоръките на компетентни за времето лица.

М. Юруков много картинно и образно е възкресил този романтичен момент в просветното дело на Разложкия край, на стр. 37 от книгата си, на която с майсторството на пестеливия белетрист, дава как насядалите на мегдана годлевчани, посред доволните приказки за виденото и чуто в чужбина, решават да построят ново училище за децата си. Те изхождат от простата практична максима:

— Който е учил, има четири очи!

Това високо просветно съзнание и този идеализъм на македонския народ, по-късно създават от него един мощен борец-революционер не само срещу отоманската империя, но и срещу тъмното гръцко духовенство. Борбата срещу последното силно се разпалва и се води не само за самостоятелна черква, но и за свое народностно независимо училище, в което малките македончета да могат да учат на майчиния си език.

По-късно преобразованията и реформите в просветното дело на Разложко биват подпомогнати и от онова що става и в другите краища на Македония, както и в съседните славянски страни: България, Сърбия, дори и в Русия.

След като през 1835 год. Неофит

Рилски, един от знатните просветителни дейци от Разложкия край, вече се е завърнал от Букурещ и в Габрово създава образа на новото училище по белланкастеровата, взаимна метода.

Първото училище в Разложко според тази метода е открито в гр. Банско през 1847 год.

Юруков не е пропуснал да каже по нещо и за първите учители на това училище, — Никола п. Филипов Разложанина, един новатор в учебното дело и пламенен просветителен деец, Митър Арабаджиев, Дамян Попов, Зафир Младенов, Михаил п. Филипов, Иван Мих. Даскалов, Цветко Дранчилов и много други.

В отделни глави той разглежда още: *Борбата срещу гръцките свещеници. Строене на черкви. Развой на класните училища. Девическо образование*, па се спре и на *Разложката жавописна школа* и на *Народната песен*, където индивидуално и колективно разложчани са проявили своята творческа сила, своят творчески гений.

Автора отделно е посветил место на Писателите и книжавниците от Разложко, които взимат челно место в обществено просветително дело на своя роден край, и му придават духовният блесък и богатство. Имената на някои от тях са минали в пантеона на безсмъртните.

Като неделима част от просветното дело на Разложко са и читалищата. Макар и на кратко, за тяхното създаване и развой Юруков говори в края на книгата си. С това той дава пълната картина, цялостният духовен облик на този Пирински край, в онези ранни години и в онзи период на пълно разгръщане духовните сили на славянските маси на Балкана, които занапред ще играят важна роля в неговия политически и културен живот.

За голяма наша радост книгата на М. Юруков не е никакво голословно описание на Просветното дело в Разложко, а един нагледен фактически

исторически материал, който макар и сбито, дава пълна представа за едно дело изградено с упорството и общите усилия на народа. **Хр. Стойнов**

Lubin Bochkoff, Quelques notes sur les communications dans les Balkans. Principales lignes ferroviaires. Ponts sur le Danube. Issue à la Mer Égée. Издание на Българската академия на науките и изкуствата, София, 1945 г., 56 стр. и 15 приложения (с българско резюме).

Тия няколко „Бележки върху съобщенията на Балканите“ от видния познавач на този въпрос, инж. Л. Божков, бивш директор на Българските държавни железници, заслужават особено споменаване в страниците на „Македонска мисъл“. В тия бележки с право въпросът за Бяло-море стои на първо място, а проблемът за Егейска Македония е очертан много релефно като голям балкански проблем.

Още от увода на книгата личи, че инж. Божков разглежда въпроса от общобалканска гледна точка, което е без съмнение най-правилният начин на постъпване. По един много остроумен, чисто технически начин, той установява, че най-важните съобщителни възли в Полуострова са два и се намират единият при Скопие, другият при Стара-Загора. Друга важна констатация, която е особено ценна, тъй като ни е дадена от един специалист по шосейни и железопътни строежи, е, че Балкански полуостров е обърнал, така да се каже гръб на Адриатическо и Йонийско море между Риека (Фиуме) и Пелопонез, така че съобщителните нужди на Полуострова със запада могат да се задоволяват само през Триест и през Бело море. Във всички други посоки връзките на Балкански полуостров с външния свят са много по-лесни, само че липсата на мостове на Дунав между Бялград и Черна-вода, се явява като временна пречка, която лесно може да се отстрани, особено при сегашните приятелски отношения между държавите, които са заинтересувани от тях: България, Румъния, Полша и не на последно място СССР.

Докато на запад съществуват природни пречки, а на север пречка, която лесно може да се преодолее от техниката, на юг съществува пречка от чисто политическо естество: политическите граници, които отаелят трупата на Балкански полуостров от неговия най-естествен изход към широкия свят — Бяло море. Авторът говори направо за „Трагедията на Родопите“, в които населението бедствува поради пропадналото скотовъдство и други обстоятелства, свързани с преградата към Бяло море. Въпросната политическа преграда се отразява зле и върху бяломорските пристанища, което личи от дадените от автора статистически данни.

Има ли някакво сериозно оправдание за това положение, се пита авторът, и заключава, че ако гърците смятат да се основават на старата гръцка колонизация, то те би трябвало да претендират и за Ростов на Дон и за Марсилия и за Аликанте в Испания. Историческите доводи нямат за съвременните политически отношения никакво значение. Вземат ли се те пред вид, в света би настъпил невъобразим хаос.

Трудът на инж. Божков завършва с едно изследване върху морската хипертрофия, както той нарича наличността на много брегове без хинтерланд.

От многобройните ценни приложения особено внимание заслужава карта № 9, на която е посочено интимното преплитане на басейните на Струма, Искър, така че от тях се създава, както от долините на Вардар и Морава, един удобен коридор от север на юг, от Дунавска Европа към Средиземноморието.

Книгата на г-н инж. Бошков заслужава всяка похвала и много уместно Българската академия на науките я е издала на французки език, та по този начин да стане достъпна за всички интересувани се от този проблем, както и за всички, които би трябвало да го проучат по-отблизу, за да могат след това да променят своето предвзето отрицателно становище към него.

Дим. Я